

De Drentse intensieve veehouderij in een breder perspectief

J.J. de Vlieger
Mevr. G.M.L. Tacken
C.W.J.M. van der Vleuten
B.J. van der Sluis

Projectnummer 62472

Januari 2001

Rapport 2.01.02

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

De Drentse intensieve veehouderij in breder perspectief

Vlieger, J.J. de, G.L.M. Tacken, C.W.J.M. van der Vleuten en B.J. van de Sluis

Den Haag, LEI, 2001, Rapport 2.01.02; ISBN 90-5242-631-7; Prijs f 39,- (inclusief 6% BTW)

101 p., fig., tab.

In opdracht van de provincie Drenthe is onderzoek uitgevoerd naar de ontwikkelingsmogelijkheden tot 2005 van de bestaande intensieve-veesector in deze provincie.

Met behulp van gegevens uit de CBS-Landbouwtelling, een analyse van de macro-economische ontwikkelingen, het te verwachten Europees en nationaal beleid en de in het Provinciaal Ontwikkelingsplan (POP) vastgelegde uitgangspunten en keuzes is nagaan in hoeverre bestaande intensieve-veehouderijbedrijven in de provincie zich kunnen ontwikkelen.

Met behulp van het GIS is nagegaan welke bestaande bedrijven gevestigd zijn in gebieden met begrensde ontwikkelingsmogelijkheden van agrarische bedrijven vanwege belangrijke natuur en landschappelijke waarden, of vanwege de nabijheid van hindergevoelige objecten of vanwege een grote ammoniakdepositie. Daarbij werden knelpunten vastgesteld ten aanzien van de mogelijkheden om het bedrijf te vergroten, de te bebouwen oppervlakte van de bouwkaavel en het niet of minder passen van een intensief veehouderijbedrijf in het gebied.

Om deze knelpunten op te lossen, zijn oplossingsrichtingen geformuleerd. Deze betreffen het stellen van randvoorwaarden, het toepassen van generieke maatregelen of van gebiedsgericht maatwerk.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie@lei.wag-ur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie@lei.wag-ur.nl

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1. Inleiding	17
2. De markt voor Nederlands pluimveevlees en eieren	19
2.1 Externe ontwikkelingen in het verleden en tot 2005	19
2.2 Interne ontwikkelingen	22
2.3 Marktontwikkelingen	23
2.4 De toekomst van de Nederlandse pluimveehouderij tot 2005	25
2.5 Conclusies	27
3. Drentse pluimveebedrijven	29
3.1 Aantal bedrijven	29
3.2 Productie	30
3.3 Bedrijfsomvang	31
3.3.1 Economisch	31
3.3.2 Aantal dieren	32
3.4 Opvolgingssituatie	32
3.5 Inkomen	33
3.6 Mest	33
3.7 Conclusies	35
4. Toekomst van de Drentse pluimveesector	37
5. De markt voor Nederlands varkensvlees	40
5.1 Externe ontwikkelingen in het verleden en tot 2005	40
5.2 Interne ontwikkelingen	42
5.3 Marktontwikkelingen	44
5.4 De toekomst van de Nederlandse varkenshouderij tot 2005	45
5.5 Conclusies	46
6. Drentse varkensbedrijven	48
6.1 Bedrijfsomvang en continuïteit	48
6.2 Herkomst van fokvarkens en vleesbiggen	50
6.3 Mestproductie en mestafzet	51
6.4 Conclusies	53

	Blz.
7. Toekomst van de Drentse varkenssector	55
8. Ruimtelijke gevolgen ontwikkelingen en provinciaal beleid	58
8.1 Inleiding	58
8.2 Ruimtelijke gevolgen van gesignaleerde ontwikkelingen	58
8.3 De plaats van de provincie tussen rijk en gemeenten	61
8.4 Doelstellingen POP	62
8.5 Samenvatting zonering	63
8.6 Ontwikkelingen en beleid, knelpunten	64
9. Knelpunten en oplossingen	66
9.1 Inleiding	66
9.2 Beleidsknelpunten varkenshouderij	66
9.3 Beleidsknelpunten pluimveehouderij	70
9.4 Sturingsmogelijkheden	75
Definitielijst	85
Bijlagen	
1. Diverse tabellen en figuren	87

Woord vooraf

De samenleving verandert in hoog tempo en stelt steeds nieuwe eisen aan de productie van voedingsmiddelen. Voor de intensieve veehouderij gaat het met name om maatschappelijke randvoorwaarden voor houderijsystemen en de veranderende marktvaart richting meer verwerkte en gevarieerder producten. Daarbij zullen overheden de belangen van de intensieve veehouderij moeten afwegen tegen andere belangen zoals natuur en milieu.

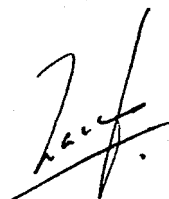
Om dit vorm te geven, hebben de Staten van Drenthe zich uitgesproken om uitgaande van het Provinciaal Omgevings Plan (POP) een ontwikkelingsperspectief op te stellen voor de bestaande intensieve veehouderij in Drenthe en het POP op het onderdeel intensieve veehouderij nader uit te werken. De provincie Drenthe heeft het LEI gevraagd inzicht te geven in de ontwikkelingsmogelijkheden van de bestaande intensieve-veehouderijsector tot 2005 en de daarbij passende beleidskeuzes in relatie tot het provinciaal beleid.

Bij de uitvoering van het onderzoek heeft het LEI de medewerking verkregen van een twaalfstal pluimveehouders en varkenshouders uit de provincie. Met hen is gedurende een middag van gedachten gewisseld over de huidige knelpunten voor de verdere ontwikkeling van de intensieve veehouderij en over mogelijke oplossingsrichtingen. Daarnaast heeft het LEI de medewerking verkregen van een begeleidingsgroep ingesteld door de provincie Drenthe, die gefungeerd heeft als een klankbordgroep en bestond uit de volgende leden:

- Mevr. J.Y. Dijksterhuis Provincie Drenthe (voorzitster)
- A.J. Hamming/A.J. Anema Provincie Drenthe
- K. Folkertsma Provincie Drenthe
- D. Hylkema NLTO
- Mevr. J. van den Berg Milieufederatie Drenthe

De pluimveehouders en varkenshouders die deelnamen aan het groepsgesprek en de leden van de begeleidingsgroep wil ik bij deze danken voor hun inbreng.

De directeur,

Prof.dr.ir. L.C. Zachariasse

Samenvatting

De provincie Drenthe heeft behoefte aan feitelijk inzicht in de ontwikkelingsmogelijkheden van de bestaande intensieve-veesector tot 2005 in de provincie. Ook wil ze informatie over de daarbij passende beleidskeuzes, in relatie met het provinciaal beleid. Dit onderzoek heeft tot doel bouwstenen te leveren voor de *provinciale nota Ontwikkelingsperspectief bestaande intensieve-veesector in Drenthe*. Daartoe is in het onderzoek ingegaan op de huidige structuur van de sector, de belangrijkste huidige en toekomstige ontwikkelingen en de elementen van het markt-, economisch en omgevingsperspectief.

Pluimvee

Ontwikkelingen in de sector

De bestaande afspraken in WTO-verband en de te verwachten verdere liberalisering van de wereldhandel zullen de concurrentie op de afzetmarkten verder vergroten. Met name de goedkope producten uit Oost-Europese landen en hun toekomstig lidmaatschap van de EU spelen daarbij een rol. De doorvoering van het beleid uit Agenda 2000 zal de pluimveesector alleen indirect beïnvloeden. De voorziene daling van de graanprijzen zal de behoefte bij akkerbouwers aan een neventak veehouderij vergroten.

De voor na 2010 aangekondigde EU-wetgeving ten aanzien van dierenwelzijn leghennen werpt nu zijn schaduw reeds vooruit, doordat bedrijven bij vervangingsinvesteringen hierop anticiperen en zullen kiezen voor een verrijkte kooi of voor de productie van scharreleieren. De kostprijsverhoging die daarvan het gevolg is, zal een negatieve invloed hebben op onze concurrentiepositie op de markt voor standaardieren en voor eierproducten.

De nationale mestwetgeving zal resulteren in een vermindering van de pluimveestapel in Drenthe met 10 tot 15%. Deze vermindering zal zich vooral voordoen bij leghennen, terwijl het aantal vleeskuikens, vanwege de behoefte van akkerbouwers aan een behoorlijke tweede tak, nog wat zal kunnen toenemen. Het stankbeleid en het natuurbeleid (EHS) zullen met name leiden tot verplaatsing van bedrijven.

De Europese pluimveevleesproductie is in de periode 1993-1998 met bijna 25% gestegen, de consumptie met een iets lager percentage. Hierdoor is de zelfvoorzieningsgraad gestegen van 107 naar 109%. De stijging van de consumptie was vooral het gevolg van een grotere consumptie per hoofd van de bevolking. Nederland is binnen Europa na Frankrijk de belangrijkste exporteur van pluimveevlees. Ook de productie van eieren (+5%) steeg in de periode 1993-1998 in Europa iets meer dan de consumptie. Voor eieren is in de EU Nederland de belangrijkste exporteur. In beide sectoren is verder de aandacht voor producttraceerbaarheid en productiehygiëne gegroeid en zijn hierop gerichte systemen ingevoerd (IKB, HACCP).

Pluimveevlees heeft een sterke concurrentiepositie ten opzichte van andere vleessoorten. In deze markt heeft Nederland zijn positie duidelijk verbeterd, mede dankzij een

verbreding van het assortiment richting pluimveevleeswaren, snacks en panklare producten. Biologische productie speelt in de EU alleen in Frankrijk een rol van enige betekenis.

Bij eieren valt op de vrijwel stabiele omvang van de productie en de groeiende afzet van eieren uit alternatieve houderijsystemen. Deze omschakeling zal in de komende tijd doorgaan, resulterend in een grotere behoefte aan ruimte voor hokken en uitloop. Dit ondanks de te verwachten daling van het aantal dieren per bedrijf.

De groeiende markt voor eierproducten beweegt zich langzaam in de richting van differentiatie en een verbreding van het assortiment. Van belang is daarbij of de na 2005 door omschakeling naar verrijkte kooien te verwachten verhoging van de kostprijs in de eierproductenmarkt kan worden terugverdiend. Als dit niet het geval is, moet gevreesd worden voor verlies van marktaandeel.

Drentse pluimveebedrijven

In 1999 telde Drenthe even 200 pluimveebedrijven. Dit is 10% minder dan in 1993. Daarbij is echter sprake van een toename van het aantal op pluimvee gespecialiseerde bedrijven. Drenthe kent bovendien naar verhouding steeds meer grote pluimveebedrijven. Er is dus een tendens tot specialisatie en schaalvergroting. De bedrijfshoofden op de Drentse pluimveebedrijven zijn relatief jong, terwijl van de oudere bedrijfshoofden een relatief groot deel een opvolger heeft, zodat de mate van continuïteit vrij groot is. Toch is de inkomenspositie van de pluimveesector slecht geweest en zijn de vooruitzichten ook niet gunstig. Van de Drentse pluimveehouderijen heeft circa 80% een mestoverschot (inclusief de mest van andere dieren) dat buiten het eigen bedrijf moet worden afgezet. Biologische pluimveehouderijen komen vrijwel niet voor.

Toekomst

De toekomst van de vleeskuikensector zal sterk bepaald worden door de vorderingen die de hele sector weet te maken op het punt van tracing en tracking, dieiergezondheid en dierenwelzijn. Vooral nog zal dit tot 2005 nauwelijks resulteren in aanpassingen in bedrijfsgebouwen. Wel zal de tendens tot schaalvergroting en specialisatie zich doorzetten. Bij de leghennenhouderij zal de omschakeling richting alternatieve houderijsystemen vooral bij de kleinere bedrijven doorgaan, met de bijbehorende behoefte aan grotere hokken en uitloopruimte. Verder zullen de grotere bedrijven aan het eind van de prognoseperiode beginnen over te stappen naar de verrijkte kooisystemen en daardoor behoefte hebben aan een grotere bebouwde oppervlakte. De akkerbouwbedrijven zullen door de vermindering van de marktsteun behoefte krijgen aan het toevoegen van een tweede tak. Dit is momenteel in Drenthe niet mogelijk richting pluimveehouderij.

Varkens

Ontwikkelingen in de sector

De bestaande afspraken in WTO-verband en de te verwachten verdere liberalisatie van de wereldhandel zullen ook in deze sector de concurrentie op de afzetmarkten verder vergroten. Ook de toetreding van Oost-Europese landen en de grotere invoer van hun relatief goedkope bulkproducten zal de concurrentie doen toenemen. De doorvoering van het beleid uit Agenda 2000 zal de varkenssector alleen indirect beïnvloeden. De voorziene daling

van de graanprijzen zal de behoefte bij akkerbouwers aan een neventak veehouderij vergroten.

De nationale mestwetgeving zal resulteren in een vermindering van de varkensstapel, in Drenthe met circa 17%. Daarbij zal het biggenoverschot in de provincie relatief teruglopen. De behoefte van akkerbouwers aan een tweede tak nog zal kunnen toenemen en deze zal voor zover mogelijk eerder worden ingevuld met vleesvarkens dan fokzeugen. Het stankbeleid en het natuurbeleid (EHS) zullen met name leiden tot verplaatsing van bedrijven.

De Europese varkensvleesproductie is in de periode 1993-1998 met bijna 10% gestegen, de consumptie met een iets lager percentage. Hierdoor is de zelfvoorzieningsgraad gestegen van 106 naar 110%. Nederland is binnen Europa na Denemarken de belangrijkste exporteur van varkensvlees. Maar deze positie staat onder druk vanwege de te verwachten stijging van de kostprijs.

Varkensvlees is in Europa de meest gegeten vleessoort. Toch is het imago ten opzichte van andere vleessoorten zwak. In deze markt heeft Nederland zijn positie duidelijk zien afbrokkelen door de sterke stijging van de kosten en het uitblijven van productdifferentiatie. Biologische productie speelt in de EU geen rol van betekenis. Hetzelfde geldt voor de productie van scharrelvarkens. Voor de nabije toekomst is vooral de omschakeling naar diervriendelijke productiemethoden van belang, omdat daardoor de behoefte aan ruimte voor stallen zal toenemen.

Drentse varkensbedrijven

In Drenthe komen ruim 300 varkenshouderijen voor, namelijk 225 vleesvarkenshouders, 160 fokkers, terwijl 50 bedrijven zowel fokdieren als vleesvarkens houden. In de provincie bestaat een overschot aan biggen van 37%. Ook komen er relatief veel kleine varkensbedrijven voor; toch is het percentage op de varkenshouderij gespecialiseerde bedrijven (40%) gelijk aan het landelijk beeld. Verder kan worden opgemerkt dat relatief veel bedrijfshoofden, met name fokvarkenshouders, ouder zijn dan 50 jaar en dat maar weinig van hen een opvolger hebben. Een flink deel van de bedrijven heeft dan ook weinig behoefte aan continuïteit. Van alle varkenshouderijen heeft circa 80% een mestoverschot (inclusief mest van andere dieren). Dit overschot wordt meestal geleverd aan collegaboeren in de nabije omgeving.

Toekomst

In de prognose van de omvang en samenstelling van de varkenshouderij in 2005 is rekening gehouden met een vrij gunstige economische ontwikkeling, de geleidelijke omschakeling van marktsteun voor agrarische producten door directe inkomstenstoelagen, de invoering van het aangescherpte mestbeleid, inclusief de nitraatrichtlijn en de omschakeling voor 2008 op emissiearme stallen. Voor Nederland als totaal resulteert dit in een vermindering van de varkensstapel met circa 15%. Deze vermindering komt vooral in de jaren tot 2003 tot stand. Voor Drenthe wordt in verband met de minder gunstige bedrijfsstructuur een iets grotere daling van de varkenstapel verwacht (circa 17%). Daarbij zal tot 2005 ongeveer 30 tot 40% van de huidige varkenshouders stoppen.

De nu al grotere bedrijven zullen door willen groeien om qua kostprijs te kunnen blijven concurreren op de bulkmarkt. De kleinere bedrijven zullen zich vooral richten op

producten voor de kwaliteitsmarkt (biologisch, scharrel, streekproducten en dergelijke) of stoppen. De middelgrote bedrijven zullen moeten kiezen, groeien of omschakelen of niets doen en op termijn stoppen. Zowel de groei van de grote bedrijven als de omschakeling naar andere houderijsystemen leidt tot grotere bebouwde oppervlakten. Bij akkerbouwbedrijven kan de grotere behoefte aan een tweede tak in Drenthe momenteel niet worden ingevuld richting varkenshouderij.

Ruimtelijke gevolgen ontwikkelingen en provinciaal beleid

Ruimtelijke gevolgen

De ontwikkelingen in beleid, markt en sector zullen resulteren in twee typen intensieve-veehouderijbedrijven. De bedrijven die concurreren via de kostprijs in de markt voor bulkproducten en de bedrijven die zich richten op de markt voor kwaliteitsproducten. De eerste groep heeft met name behoefte aan schaalvergroting om een zo laag mogelijke kostprijs te realiseren. Dit zal leiden tot gespecialiseerde intensieve-veehouderijbedrijven van ten minste 2 volwaardige arbeidskrachten (vak). De tweede groep zal een kleinere omvang hebben (circa 1 vak) zijn. In beide gevallen zullen de bedrijven die overblijven behoefte hebben aan meer ruimte voor stallen en uitloop. Dit zal ook gelden voor de bedrijven met neventakken. Bij deze ontwikkelingen kunnen de bedrijven oplopen tegen grenzen vanwege de maximaal te bebouwen oppervlakte, natuur-, stank- en milieuwetgeving.

In de nabije toekomst zal een flink aantal kleinere bedrijven de productie staken. Dit zal resulteren in een groot aantal vrijkomende agrarische gebouwen. Om te voorkomen dat deze of verwaarloosd worden of gebruikt voor minder gewenste activiteiten is gericht beleid nodig. De stoppende bedrijven zullen niet altijd op plaatsen liggen, waar dit uit milieu, natuur of stankoverwegingen gewenst is. Dit betekent dat een aantal continuerende bedrijven zal moeten worden verplaatst.

Door het verlagen van de EU-steun zullen steeds meer akkerbouwers behoefte krijgen aan een tweede tak. Momenteel is de weg richting intensieve veehouderij voor hen afgesloten.

Beleid en zonering

De provincie wordt door de groeiende betekenis van gebiedsgericht beleid en maatwerk een steeds belangrijker intermediair tussen rijk en gemeenten. De rol van de provincie is daarbij vooral die van regisseur, stimulator en partner. Daartoe beschikt ze over een aantal instrumenten als:

- wettelijke regels en plannen;
- instrumenten genoemd in uitvoeringsregelingen en beleidsinitiatieven;
- samenwerking;
- stimulering;
- open communicatie.

Het omgevingsbeleid van de provincie Drenthe, zoals verwoord in het POP, bedoelt bij te dragen aan een goede ontwikkeling van de afzonderlijke functies en wel zodanig, dat de samenleving als geheel er het beste mee gediend is. Kernpunt in het beleid voor het landelijk gebied zijn de Ecologische en de Cultuurhistorische hoofdstructuur (EHS en CHS).

Daarnaast wil men komen tot een samenhangende structuur van landbouwkerngebieden. Voor de landbouwgebieden (zones I, II en III) zijn de algemene doelstellingen ten aanzien van verzuring, vermesting en verdroging van belang; voor de natuurbeschermingsgebieden, de zones IV, V en VI gelden de verder gaande doelstellingen van de bijzondere omgevingskwaliteit.

De intensieve veehouderij wordt terughoudend benaderd vanwege milieubelasting, ruimtelijke beïnvloeding van landschap (gebiedskenmerken en waarden) door de groot-schalige bebouwing. De ruimte die er nog is, is daarbij gereserveerd voor uitbreiding bestaande bedrijven met intensieve veehouderij of verplaatsing van bestaande bedrijven. Daarbij zijn alleen voor de bedrijven in zone I en bij uitzondering in zone II nog mogelijkheden voor uitbreiding, terwijl de bedrijven in de zones III tot en met VI in beginsel deze mogelijkheden niet hebben.

Beleidsknelpunten

Door de bedrijfskenmerken via de postcodes te koppelen aan de indeling in zones is een beeld verkregen van de omvang van de beleidsknelpunten. Daarbij is uitgegaan van de ontwikkeling van de bedrijven die nu al ten minste 1,5 vak hebben in de richting van gespecialiseerde bedrijven van 2 vak. Zo'n bedrijf omvat:

- 240 zeugen en 1.600 vleesvarkens en heeft een staloppervlakte van 3.600 m²;
- 120.000 vleeskuikens met 5.350 m² stalruimte;
- 90.000 leghennen in een verrijkte kooi met 6.000 m² stalruimte; of
- 70.000 leghennen op een volièresysteem met 4.000 m² stalruimte.

De varkensbedrijven met minder dan 1,5 vak, de pluimveebedrijven met 0,5 tot 1,5 vak, evenals een beperkt aantal pluimveebedrijven met minder dan 0,5 vak zullen veelal kiezen voor een ontwikkeling in de richting van productie voor de kwaliteitsmarkt en een omvang van 1 vak. Zo'n bedrijf omvat:

- 60 biologische zeugen en 405 biologische vleesvarkens, waarvoor 950 m² stalruimte en 565 m² buitenloop nodig is;
- 20.000 scharrelhennen met 3.000 m² stalruimte en uitloop; of
- 8.000 biologische hennen met 1.400 m² stalruimte.

Bij de hierboven vermelde stalruimte moet verder rekening worden gehouden met ruimte voor aan- en afvoerwegen, voersilo's en mestopslag evenals met ruimte tussen de hokken.

Voor zone I geeft het POP voldoende mogelijkheden (vrijstelling) om de benodigde stalomvang te realiseren. In andere zones zal het gezien de huidige bij recht of vrijstelling toegestane maximale omvang niet altijd mogelijk zijn de benodigde stalgrootte te realiseren.

Het aantal grote varkenshouders (>1,5 vak) in de zones II tot en met VI is beperkt. Bij de kleinere bedrijven gaat het om ruim de helft van het totaal aantal. De grote bedrijven met vleeskuikens of leghennen liggen allemaal in zone I, de middelgrote bedrijven met vleeskuikens liggen voor ruim eenderde deel in de zones II tot en met VI en de kleine bedrijven voor 20%. Voor de middelgrote en kleine leghennenbedrijven bedragen deze percentages respectievelijk 60 en 40%. Hierbij moet worden aangetekend dat met name

een flink deel van de kleine bedrijven op niet al te lange termijn zal stoppen. De overige in de zones II tot en met VI gelegen bedrijven zullen of moeten doorgaan op de huidige schaal of omschakelen of als ze willen groeien worden verplaatst.

Sturingsmogelijkheden

Om de beleidsknelpunten op te lossen, is een aantal sturingsmogelijkheden onderscheiden. Deze zijn opgedeeld in randvoorwaarden, generieke maatregelen en gebiedsgericht maatwerk. Bij de generieke maatregelen en het gebiedsgerichte maatwerk is tevens onderscheid gemaakt naar verplaatsen, omschakelen, groeien en stoppen.

Op de volgende punten wordt het stellen van randvoorwaarden om de ontwikkelingen te leiden voorgesteld:

- evenwichtige spreiding milieubelasting over de regio's door grenzen aan de totale milieubelasting per gebied te stellen;
- het aanwijzen van gebieden waar intensieve bedrijven zich in clusters kunnen vestigen om de het leggen van vaste relaties te vergemakkelijken en het transport van met name biggen te beperken. Het aanwijzen van vestigingsplaatsen is met name een gemeentelijke bevoegdheid;
- het formuleren van eisen waaraan locaties van stoppende bedrijven moeten voldoen willen ze in aanmerking komen voor hervestiging;
- het opnieuw bezien van de voorwaarden voor de bestemming van vrijkomende agrarische gebouwen. Dit in verband met het te verwachten grote aantal van deze gebouwen;
- verruiming van het beleid met betrekking tot de maximaal te bebouwen oppervlakte;
- aangeven welke locatie uitbreidingsmogelijkheden heeft tot welke omvang en voor welk bedrijfstype;
- randvoorwaarden geven voor het oprichten van een installatie voor mestbewerking op de bedrijven;
- het tegengaan van quoteringen van het aantal dieren per gemeente in bestemmingsplannen;
- het aanwijzen van nieuwe vestigingsplaatsen voor de verschillende bedrijfstypen in zone I ten behoeve van bedrijfsverplaatsingen uit andere zones.

Generieke maatregelen.

1. Verplaatsing.
Het ontwikkelen van een stimuleringsstelsel gericht op het verplaatsen van levensvatbare bedrijven naar locaties met toekomstmogelijkheden. De Landinrichtingswet biedt hiervoor mogelijkheden.
2. Omschakeling.
Het stimuleren van de omschakeling van bedrijven naar productie voor de kwaliteitsmarkt. Dit kan bijvoorbeeld via subsidies voor regionale innovaties of in het kader van gebiedsgerichte projecten. Ook het aandringen op landelijke regeling past hierin.
3. Groeiende bedrijven.
 - Stimuleren mestbewerking op bedrijven om de milieubelasting van mest te verminderen.

- Aandringen bij de Rijksoverheid op het compenseren van de grondonttrekking aan de landbouw via het opkopen van productierechten.
 - Het stimuleren, dat de overheid toestaat dat grondverbonden rechten worden verhandeld om het stoppen van bedrijven te versnellen.
4. Stoppende bedrijven.
- Het bepleiten bij de rijksoverheid van het mogen toepassen van de ruimte voor ruimte regeling, zoals die geldt voor de concentratiegebieden. Een dergelijke regeling versnelt het stoppen van bedrijven maar maakt ook tegen lage of geen kosten voor de overheid hervestiging van bedrijven mogelijk.

Gebiedsgericht maatwerk.

1. Groeiende bedrijven.
 - Het bij de Rijksoverheid bepleiten van ook mogen toepassen van een soepeler stankregelgeving bedrijven in zone I. Dit bevordert namelijk de verplaatsing van intensieve-veehouderijbedrijven naar de minst gevoelige gebieden.
 - Maatwerk voor bouwblokken en te bebouwen oppervlakten door een flexibel stel van voorwaarden.
 - Het per regio salderen van de milieu-effecten van het opheffen en stichten van hokcapaciteit. Hierbij past het overgaan van rechten en vergunningen van plaatsen zonder groeimogelijkheden naar groeilocaties.
 - Het opkopen van productierechten van stoppende bedrijven en deze door verkopen naar groeiende bedrijven in het kader van gebiedsgerichte projecten.
2. Stoppen.
 - Het invoeren van een sloopregeling om bedrijven zonder toekomstperspectief versneld te laten stoppen. Het voordeel is dat er geen problemen ontstaan met de vrijkomende agrarische gebouwen.
 - Het stimuleren van het stoppen van bedrijven met een geringe kans op continuïteit gelegen in de zones IV, V en VI via een sloopregeling of een ruimte voor ruimteregeling.

1. Inleiding

De provincie Drenthe heeft behoefte aan feitelijk inzicht in de ontwikkelingsmogelijkheden van de bestaande intensieve-veesector tot 2005 in de provincie. Ook wil ze informatie over de daarbij passende beleidskeuzes, in relatie met het provinciaal beleid. Het hier beschreven onderzoek heeft tot doel bouwstenen te leveren voor de provinciale nota Ontwikkelingsperspectief bestaande intensieve-veesector in Drenthe.

Het onderzoek moet inzicht geven in de volgende aspecten van de intensieve-veesector:

- de hoofdlijnen van de huidige structuur;
- de belangrijkste huidige en toekomstige ontwikkelingen;
- de belangrijkste elementen van het markt- economische en omgevingsperspectief van de sector, rekening houdend met het huidige beleid ten aanzien van ruimtelijke ordening, milieu en welzijn van gemeenten, provincie en rijk;
- de uitwerking op hoofdlijnen van een aantal beleidsvarianten met betrekking tot onder andere effectiviteit, uitvoerbaarheid en financieringsmogelijkheden.

Het onderzoek start met het samenvatten van de resultaten uit eerder LEI-onderzoek over de varkenssector, evenals het kort weergeven van de belangrijkste ontwikkelingen uit de sectorvisies varkenshouderij van LTO en PVE. Vervolgens is een beeld geschetst van de huidige situatie en ontwikkelingen op de Europese markt van eieren, kalkoenen en vleeskuikens. Daarna is de huidige situatie en de ontwikkelingen sinds 1993 van de Drentse pluimveesector (leghennen, kalkoenen en vleeskuikens) beschreven en vergeleken met de Nederlandse situatie. Tenslotte is een beeld van de ontwikkelingen in de pluimveesector tot 2005 geschetst. Deze onderdelen zijn uitgevoerd met behulp van de bij het LEI beschikbare gegevens uit de Landbouwtelling en bestaande literatuur, zoals bestaande sectorvisies en scenariostudies.

In de tweede fase van het onderzoek zijn uitgaande van de ontwikkelingen in de markt, bij afnemers en leveranciers en op de agrarische bedrijven zelf een aantal ideaaltypen van intensieve-veehouderijbedrijven ontwikkeld. Uitgaande van deze ideaaltypen van toekomstige bedrijven zijn mogelijke beleidsvarianten gericht op het oplossen van de geconstateerde knelpunten uitgewerkt. Daarbij is ingegaan op de inhoud van de variant, de kosten voor de provincie en de voor- en nadelen. In een door de opdrachtgever georganiseerd overleg met de vakgroepen varkenshouderij en pluimveehouderij van de NLTO zijn de autonome ontwikkelingen, de ideaaltypen, de knelpunten en de oplossingsrichtingen besproken.

Hoewel oorspronkelijk is gevraagd binnen de pluimveebedrijven ook kalkoenenbedrijven in de rapportage apart te onderscheiden, blijkt dit een dermate kleine tak in Drenthe dat er voor gekozen is de kalkoenen wat betreft de vleestrends onder pluimveevlees te scharen en in bedrijfstellingen onder overig pluimvee te categoriseren (zie hoofdstuk 3).

De bijbehorende GIS-kaarten zijn gemaakt op basis van postcodes van het administratieadres voor de Landbouwtelling. De resultaten in zonering moeten daarom als indicatief worden gezien. Bedrijven kunnen immers nevenvestigingen op andere plaatsen dan het postadres hebben.

In hoofdstuk 2 wordt de Europese markt voor Nederlands pluimveevlees en eieren besproken. Ingegaan wordt op externe, interne en op marktontwikkelingen. Op grond van deze ontwikkelingen wordt vervolgens een beeld van de toekomst van de Nederlandse pluimveehouderij geschetst. In hoofdstuk 3 zal een beknopte uiteenzetting worden gegeven van de structuur van de Drentse pluimveehouderij. Hoofdstuk 4 bevat een beschrijving van de tot 2005 te verwachten ontwikkelingen in de Drentse pluimveehouderij.

In de hoofdstukken, 5, 6 en 7 wordt op overeenkomstige wijze als in de hoofdstukken 2 tot en met 4 de situatie van en de ontwikkelingen in Nederlandse varkenssector beschreven. Daarbij is onder andere gebruikgemaakt van de resultaten van het onderzoek 'Varkenshouderij in niet-concentratiegebieden' dat in opdracht van de NLTO en WLTO (gesteund door de LTO) door het LEI is opgesteld.

In hoofdstuk 8 worden een verbinding gelegd tussen de te verwachten ontwikkelingen en het in het POP vastgelegde beleid. Daaruit resulteert een overzicht van knelpunten die bij ongewijzigd beleid kunnen ontstaan. In dit hoofdstuk komt ook de positie van de provincie tussen rijk en gemeenten aan de orde, evenals de beleidsinstrumenten die de provincie heeft. Verder wordt ingegaan op de doelstellingen in het POP en de daarvoor van belangzijnde indeling van de provincie in zones.

In hoofdstuk 9 ten slotte worden de in hoofdstuk 8 gevonden algemene knelpunten verbijzondert naar zonering, stank- en ammoniakcirkels. Tevens wordt ingegaan op de oplossingsrichtingen en de daarbij mogelijke beleidsmaatregelen.

2. De markt voor Nederlands pluimveevlees en eieren

De veranderingen in Drentse pluimveebedrijven van de afgelopen jaren zijn deels te verklaren door externe en interne ontwikkelingen in de pluimveesector. Deze zullen in dit hoofdstuk kort worden beschreven evenals de ontwikkelingen en verwachtingen ten aanzien van de afzetmarkt.

De toekomst van de Drentse pluimveehouderij wordt in belangrijke mate bepaald door de ontwikkelingen in de WTO-onderhandelingen, de Europese wetgeving, nationale wetgeving en de structuur van de Nederlandse pluimveeketens. Voor de komende 5 jaar staan er weinig productiebeïnvloedende plannen op de agenda, maar de komende 5 jaar moet wel een begin worden gemaakt met de ontwikkelingen die rond 2010 op de agenda staan. Door middel van het Provinciaal Ontwikkelingsplan kan daar goed op worden ingespeeld.

De Europese markt en ook die voor Nederlands pluimveevlees en eieren is in steeds belangrijker mate afhankelijk van de wereldmarkt. Met name de prijs van de producten wordt steeds meer beïnvloed door vraag en aanbod op de wereldmarkt. Toch worden Nederlands pluimveevlees en eieren vooral afgezet binnen de EU. Voorzover pluimveevlees en eieren worden afgezet buiten de EU, is er meestal geen sprake van bewust afzetbeleid, maar meer van partijenverkoop die of lucratief is of voorraad verminderende doelstellingen heeft.

2.1 Externe ontwikkelingen in het verleden en tot 2005

Door verdere liberalisatie van de wereldhandel en de bestaande WTO-afspraken, zullen Europese producenten van pluimveevlees, eieren en eierproducten zowel binnen als buiten de Europese markt steeds vaker te maken krijgen met concurrentie van Noord-Amerikaanse, Zuid-Amerikaanse en Aziatische aanbieders. De belangrijkste oorzaak van deze toename van concurrentie op de thuismarkt is een afname van invoerheffingen. Ook de exportrestituties zullen steeds meer afnemen waardoor handel met derdenlanden voor aanbieders ook steeds minder aantrekkelijk wordt, terwijl het voor aanbieders uit derdenlanden wel steeds gemakkelijker is om op de Europese markt producten af te zetten. Pluimveevleesaanbieders in Europa zullen daarom op de thuismarkt met name meer concurrentie gaan ondervinden van de Oost-Europese landen, Brazilië en Thailand. De aanbieders van eieren en eierproducten ondervinden in de toekomst op de thuismarkt steeds meer concurrentie vanuit de Oost-Europese landen, de Verenigde Staten en India. Met name Oost-Europees vlees en Amerikaanse eieren en eierproducten worden al reeds meer geïmporteerd binnen de EU. De eierketen in een aantal Oost-Europese landen is in opbouw, maar op welke termijn die concurrerend kan zijn met het Nederlands product is nog onduidelijk. Deze ontwikkelingen zullen zich in de toekomst naar verwachting echter verder doorzetten. Alleen het opnemen van dierenwelzijnseisen in de importvoorwaarden

kan de Europese markt in de toekomst nog enigszins afschermen van producten uit derdenlanden.

Agenda 2000, een tweede belangrijke externe factor voor de Nederlandse pluimvee-sector, heeft eigenlijk alleen indirecte gevolgen op de pluimveesector. Door Agenda 2000 dalen weliswaar de graanprijzen, waardoor de kostprijs van veevoer kan gaan dalen, maar naar verwachting wegen andere kostenverhogingen als traceerbaarheidsvoorschriften daar zodanig tegenop dat de invloed daarvan voor de pluimveehouder nihil is. Voor de akkerbouwers kan Agenda 2000 echter een ongewenste inkomensdaling tot gevolg hebben die uitbreiding van het bedrijf met een neventak noodzakelijk maakt om het gezinsinkomen op peil te houden. Vaak wordt dan voor niet grondgebonden veehouderij gekozen: varkenshouderij of pluimveehouderij. Deze tendens heeft zich in de afgelopen jaren namelijk ook al gemanifesteerd. Daardoor is na de specialisatietendens van de jaren 70 in de vorige eeuw, nu met name in de akkerbouwgebieden weer een tendens naar gemengde bedrijven met pluimveehouderij waarneembaar.

Een andere belangrijke beïnvloeder van de ontwikkeling in de pluimveesector is de Europese wetgeving ten aanzien van pluimveehouderij. Ten aanzien van legpluimvee zijn al bepalingen gedefinieerd ten aanzien van de batterijproductie. Na 2012 is de huidige vorm van batterijhouderij niet meer toegestaan en zullen alleen verrijkte kooien nog toegestaan zijn. Mede gezien de WTO-ontwikkelingen is het nog de vraag welke uitwerking dit zal hebben op de internationale handelsstromen in eieren. Steeds meer Europese consumenten lijken te kiezen voor alternatieve eieren (scharrel, uitloop en EKO), maar er is altijd nog een belangrijke groep prijsskopers, die nu nog batterij-eieren koopt. Het toekomstig inkoopbeleid van supermarkten zal bepalend zijn of in de toekomst batterij-eieren (uit derde landen) in het schap liggen of dat het (iets duurder) ei uit de verrijkte kooi op de plaats van het huidige batterij-ei komt te liggen.

Voor de eierproductenindustrie lijkt het verbod op de huidige batterijproductie echter veel nadeliger, met name als het gaat om hun handelspositie op de wereldmarkt. De grote Nederlandse eierproductenindustrie haalt namelijk een belangrijk deel van haar afzet in derdenlanden in een markt die vooral gekenmerkt wordt door prijsconcurrentie. Als de kostprijs van eieren uit eigen land te hoog is, is het de vraag wat de eierproductenindustrie doet: (1) importeren uit een derdenland of (2) de productie verplaatsen naar derdenlanden. Als de eierproductenindustrie in Nederland als afzetkanaal wegvalt, valt een belangrijk deel van de afzet van de Nederlandse pakstations en de Nederlandse legpluimveehouders weg.

Ten aanzien van vleeskuikens is nog geen Europese dierenwelzijn wetgeving bepaald, maar de staldichtheid en de problematiek van hart- en circulatieproblemen in de vleeskuikenhouderij en de daarbij behorende uitval van dieren staat bij dierenbeschermingsorganisaties nog wel op de agenda.

Ook de nationale wetgeving van aanzien van mest, heeft de kostprijzen in de pluimveesector behoorlijk beïnvloed. Als gevolg van de Minas-regelgeving is de plaatsingsruimte voor pluimveemest in Nederland afgenomen en het overschot toegenomen. Daar staat echter tegenover dat het droog pluimveemest nog redelijk kan worden afgezet in het buitenland. De export van mest is in de afgelopen jaren door onder andere verscherpte hygiëne-eisen in het buitenland nauwelijks toegenomen. Dat heeft er toe geleid dat mest steeds moeilijker af te zetten is en de prijzen voor de afzet alleen maar toenamen.

Zeer recentelijk is gebleken dat verbranding van pluimveemest voor stroomopwekking niet onrendabel is en ook technisch interessante resultaten oplevert. Het is de vraag of dit soort alternatieve afzetmogelijkheden zich in de toekomst verder zullen ontwikkelen. Ten opzichte van andere mestsoorten (als varkensmest bijvoorbeeld) heeft pluimveemest, vanwege het hoogwaardige karakter, meer toepassingsmogelijkheden en dus afzetmogelijkheden.

De aanscherping van het mest- en ammoniakbeleid en de toepassing van Europese Nitraatrichtlijn zullen, zo hebben berekeningen van het LEI aangegeven, resulteren in een daling met 20% van de pluimveestapel. In Drenthe zal deze vermindering gegeven de geringere milieudruk en de gunstige bedrijfsstructuur (zie hoofdstuk 3) wat kleiner zijn dan landelijk. Deze vermindering zal zich vooral voordoen in het begin van periode 2000-2005 en met name in de leghennensector. De vleeskuikenstapel zal door de behoefte van akkerbouwbedrijven aan een tweede tak zelfs nog iets kunnen uitbreiden. Tegelijkertijd zal het aantal bedrijven met pluimvee verder dalen, maar minder dan in de rest van Nederland (maximaal 10-15% tot 2005), gegeven het relatief geringe aantal oudere bedrijfshoofden en het relatief grote percentage opvolgers op deze bedrijven.

Ook de stankcirkelregelgeving ten opzichte van hindergevoelige objecten als bijvoorbeeld woningen, heeft direct gevolgen voor de pluimveesector. Sommige bedrijven worden daardoor genoodzaakt te verplaatsen naar gebieden waar uitbreiding nog wel mogelijk is, of waar grondgebonden pluimveehouderij mogelijk is.

Het nationale natuurbeleid (EHS) heeft ook gevolgen voor de pluimveesector, maar dan met name op de vestigingsplaats en op de uitbreidingsmogelijkheden van de bedrijven. Door deze ontwikkelingen zijn met name bedrijven in natuurgebieden genoodzaakt hun ammoniakuitstoot te reguleren en/of worden uitbreidingsmogelijkheden onmogelijk.

Een andere externe ontwikkeling die de pluimveesector al heeft beïnvloed, en dan met name de prijsontwikkeling van tafeleieren, is de concentratie en de internationalisering van de retail. Doordat de Europese retail in de afgelopen decennia gekenmerkt werd door een sterke concentratie is de inkoop sterk geconcentreerd. Omdat de concentratie bij de aanbieders niet met gelijke tred verliep, is de concurrentiepositie van de aanbieders zwakker geworden. Inkopers van detaillisten kunnen de verschillende aanbieders tegen elkaar uitspelen als ze de kans krijgen, omdat het principe van 'vele honden vechten om een been ...' in de afzet van eieren nog steeds opgaat. De pluimveevleessector heeft sneller op deze concentratie ontwikkeling gereageerd dan de eierketen. De toeleveranciers van supermarkten zijn in een rap tempo ook tot fusies en overnames overgegaan en hebben daardoor een redelijke goede marktpositie opgebouwd. De eierpakstations daarentegen hebben minder snel gereageerd, maar zijn de laatste jaren een inhaalslag begonnen. Op dit moment is de eierketen nog onvoldoende geconcentreerd om een machtsbasis te hebben ten opzichte van de retail. Ten opzichte van concurrenten uit het buitenland valt het nog wel mee. Ook daar is de eierketen niet zo geconcentreerd als de pluimveevleesketen.

Al dan niet als gevolg van bovenstaande externe ontwikkelingen heeft de pluimveesector zich in de loop der jaren aangepast aan de wensen van de markt, nieuwe technologische ontwikkelingen en nieuwe (inter)nationale wetgeving. In de volgende paragraaf wordt kort aangegeven welke interne ontwikkelingen zich binnen de sector hebben voorgedaan. Voor de ontwikkelingen bij de primaire productie, zie hoofdstuk 3.

2.2 Interne ontwikkelingen

Binnen de pluimveesector is in de afgelopen jaren sprake geweest van een duidelijke concentratie van activiteiten. Waar een aantal jaren geleden nog vele fokorganisaties actief waren, zijn er nu bijvoorbeeld nog maar enkele in de wereld over. Die paar fokorganisaties bepalen de kwaliteit van de dieren die in de pluimveesector worden gebruikt voor de eieren vleesproductie.

Met name in de vleesproductie hebben de toeleverende bedrijven een belangrijke rol. De vleeskuikenhouders produceren vrijwel altijd onder contract bij de mengvoederindustrie of een slachterij. Pluimveevlees wordt slechts door een paar procent van de vleeskuikenhouders voor de vrije markt geproduceerd. Bij eieren is daarentegen nauwelijks sprake van contractproductie.

In de kuikenvleesketen is in het afgelopen decennium de zeer strakke ketenvorming tot stand gekomen. Mengvoederindustrie en slachterijen bepalen en plannen de productie op een zodanige manier dat vraag en aanbod redelijk aansluiten. Tot op heden vaart de hele keten daar redelijk wel bij. De vleeskuikenhouders hebben in deze keten relatief de slechtste positie en inkomsten.

In de eierketen is het afgelopen decennium betrekkelijk weinig veranderd. De grotere pakstations zijn gaan samenwerken om de grote supermarktketens in binnen- en buitenland te kunnen bevoorraden. Ondanks de grootte van de pakstations is de aanvoer van eieren nog steeds oncontroleerbaar, omdat de pluimveehouders de aanvoer bepalen. Hierdoor worden de pakstations wel genoodzaakt eventuele restpartijen tegen afbraakprijzen in de markt te brengen. Een betere afstemming van vraag en aanbod, zou met name voor de pluimveehouders een veel betere winstmarge tot gevolg hebben.

Tabel 2.1 Productie en zelfvoorzieningsgraad van pluimveevlees en eieren in de EU en in Nederland in 1998

	EU-15	Nederland aandeel in procenten
Pluimveevlees		
- productie (1.000 ton)	8.8821	8%
- zelfvoorzieningsgraad	109	198
Eieren		
- productie (mln. stuks)	89.461	12%
- zelfvoorzieningsgraad	104	335

Bron: ZMP.

De productie van pluimveevlees is toegenomen van 7,1 mln. ton in 1993 tot 8,8 mln. ton in 1998 in Europa (zie B1.1). Dat lijkt een forse toename, maar de consumptie van pluimveevlees is in die 5 jaar ook toegenomen. Alleen in België en Luxemburg is een forse stijging van de zelfverzorgingsgraad tot boven de 100% waarneembaar (zie B1.2). Frank-

rijk, Nederland en Denemarken hebben een stabiel hoge zelfvoorzieningsgraad. In alle andere landen beantwoordt de productie aan de vraag van de lokale markt, met uitzondering Duitsland, Griekenland, het Verenigd Koninkrijk en Spanje; die zijn netto-importeur. Nederland is na Frankrijk binnen Europa de belangrijkste netto-exporteur, op afstand gevolgd door België en Luxemburg, Denemarken en Italië.

De productie van eieren is de afgelopen 5 jaar binnen de EU met enige schommelingen licht gestegen (5%) tot ruim 89 miljard eieren (zie B1.3). De meeste landen zijn voor eieren zelfvoorzienend, alleen Duitsland, Oostenrijk, Denemarken, het Verenigd Koninkrijk en Griekenland zijn netto-importeurs (zie B1.4). Nederland is ook wat betreft eieren binnen Europa de belangrijkste netto-exporteur op afstand gevolgd door België.

Zowel binnen de kuikenvleesketen als in de eierketen zijn de afgelopen jaren belangrijke initiatieven genomen met betrekking tot producttraceerbaarheid en productiehygiëne. Na de dioxineaffaire in België wordt de noodzaak daarvan ook ingezien. Het IKB is in Nederland opgezet om de productiehygiëne te verbeteren en indirect het gezondheidsrisico te verminderen. Door kwaliteitscontrolesystemen en HACCP wordt ingespeeld op de kwaliteitswensen van de supermarkt en consument.

Toch is de Nederlandse sector er nog steeds niet in geslaagd het vlees en de eieren zoönosevrij te produceren, terwijl de markt daar wel heel duidelijk om vraagt. In Zweden wordt al salmonellavrij geproduceerd en in Duitsland gaan al stemmen op om het pluimvee te enten tegen salmonella. Dat betekent dat de Nederlandse sector, als exportpartij, heel goed bij moet blijven zo niet voorop moet lopen als het gaat om voedselveiligheid en traceerbaarheid. In de pluimveesector is het nog de vraag of dat zal lukken.

2.3 Marktontwikkelingen

Pluimveevlees

De consumptie van pluimveevlees is in het afgelopen decennium bovengemiddeld gegroeid in binnen de vleesconsumptie. De consumptie van vlees steeg na de introductie van de delen en de introductie van pluimveevleeswaren nam de consumptie verder toe (zie B1.5).

De positie van de Nederlandse kuikenvleesketen in de Europese markt is duidelijk verbeterd in de afgelopen jaren. Met name voor delen is de positie van de Nederlandse aanbieders in de Britse markt verbeterd; Nederland is marktleider delen op de Britse importmarkt. In de Duitse importmarkt is het marktaandeel van de Nederlandse aanbieders geconsolideerd, maar door toegenomen lokale productie, hebben Nederlandse aanbieders in absolute aantallen marktaandeel verloren. In de versmarkt is Nederland nog steeds de belangrijkste buitenlandse aanbieder in Duitsland, maar in de diepvriesmarkt worden Polen en Hongarije steeds sterker.

In Nederland wordt nog nauwelijks diervriendelijk pluimveevlees geproduceerd. In de ons omringende landen en onze belangrijkste afzetlanden, speelt dat ten aanzien van pluimveevlees ook nauwelijks. In Frankrijk daarentegen zijn de biologische productie en uitlooppductie de afgelopen jaren aanzienlijk toegenomen.

Het assortiment pluimveevleeswaren, pluimveesnacks en andere panklare producten is in de afgelopen jaren enorm verbreed. Beide productgroepen zijn behoorlijke groei-markten die concurreren met respectievelijk de andere vleeswaren en vers pluimveevlees.

Tabel 2.2 *Consumptie per hoofd van pluimveevlees en eieren in de EU en Nederland in 1998*

	EU-15	Nederland
Consumptie per hoofd per jaar		
- pluimveevlees (kg)	21,6	21,9
- eieren (stuks)	211	178

Bron: ZMP.

Eieren

De consumptie van eieren is al jaren stabiel. Nederlandse eieren worden vooral binnen de EU afgezet, waarbij Duitsland en België onze belangrijkste handelspartners zijn. Bijna 88% van de Nederlandse invoer was in 1998 afkomstig uit Duitsland en België en bijna driekwart van de uitvoer ging in datzelfde jaar naar die beide landen. In de Duitse importmarkt van eieren heeft Nederland relatief goed stand gehouden. Alleen het Verenigd Koninkrijk heeft het afgelopen decennium marktaandeel gewonnen in Duitsland, maar het gaat hierbij om kleine exporthoeveelheden. België, na Nederland op ruime afstand de grootste aanbieder, had al behoorlijk marktaandeel verloren in 1998 en heeft in 1999 nog eens behoorlijk te lijden gehad onder de dioxinecrisis.

De consumptie van eieren is over de jaren nagenoeg gelijk gebleven binnen de EU (zie B1.6). Opvallend is dat wij Nederlanders evenals de Grieken, Finnen en Britten minder dan 200 eieren per inwoner per jaar eten, terwijl de rest van de Europeanen meer dan 200 eieren per jaar eten.

Het assortiment eieren is in de loop der jaren nogal veranderd. Waar 20 jaar geleden alleen batterij-eieren en scharreleieren werden geproduceerd en verkocht, zijn de afgelopen 10 jaar 3 'nieuwe' houderijsystemen in het winkelschap terechtgekomen: uitloopeieren, biologische eieren en volièr-eieren. In de Nederlandse markt voor tafeleieren zijn met name de scharreleieren heel populair. In de Duitse markt, onze belangrijkste afzetmarkt voor eieren, zijn uitloopeieren (Freilandeier) heel erg populair.

Als deze tendens zich doorzet, wat er wel naar uitziet, zal de ruimte per bedrijf die voor eierproductie in beslag wordt genomen, aanzienlijk moeten toenemen.

Eierproducten

De verwerking van eierproducten is sinds 1993 toegenomen. Een belangrijk deel van de eierproducten wordt ongemerkt en ongedifferentieerd afgezet bij de industrie. Daar staat echter wel tegenover dat in deze markt koper-verkoperrelaties een belangrijke rol spelen en de verkopende partij ook als een merk kan worden beschouwd. Binnen de eierproductenindustrie wordt in tegenstelling tot de verwerking van zuiveleiwitten nog weinig maatwerk geleverd richting afnemers, terwijl dat wel heel goed mogelijk moet zijn.

Nederland is binnen de EU de belangrijkste exporteur van eierproducten, op de voet gevolgd door België en Luxemburg. Duitsland en Frankrijk zijn de belangrijkste importeurs van eierproducten. Ook de Nederlandse eierproducten gaan met name naar Duitsland en Frankrijk.

De eierproductenmarkt kan ruwweg ingedeeld worden in de verse eierproducten, bevroren eierproducten en eipoeders. De eipoedermarkt is een wereldmarkt, de verse en bevroren eierproducten worden met name binnen Europa afgezet. Binnen Europa zet de Nederlandse eierproductenindustrie voornamelijk heel ei en eiwit af in de ons omringende landen. Dooiers gaan vooral naar Italië voor de pasta-industrie.

Langzamerhand is het besef bij de eierproductenindustrie gegroeid dat assortimentsbeleid meerwaarde kan opleveren, alleen moet nu nog die stap naar maatwerk en differentiatie gezet worden.

2.4 De toekomst van de Nederlandse pluimveehouderij tot 2005

De ontwikkelingen binnen de pluimveesector zullen met name afhankelijk van zijn van het Europees beleid ten aanzien van de pluimveesector. Voor de vleessector zijn de perspectieven over het algemeen meer een logisch vervolg op de ontwikkelingen tot nu toe. In de eiersector zal een trendbreuk optreden zodra de batterijen verdwijnen of dreigen te verdwijnen. Dat betekent dat rond 2010 in de legpluimveehouderij een belangrijke herhuisvesting zal worden doorgevoerd. Vanaf 2003 zal dit al tot veranderingen leiden in de sector omdat vanaf dat moment geen nieuwe batterijsystemen volgens oud model mogen worden gebouwd en de huisvestingsnorm van 450 naar 550 cm² per hen gaat.

Pluimveevlees

In de vleessector zal het de komende vijf jaar met name van belang zijn om zoönosevrij en residuvrij te produceren. De Europese consument zal heel duidelijk van de vleessector gaan verlangen een goed product te produceren, dat te vertrouwen is. De producenten die het eerst aan deze eis kunnen voldoen zullen een sterke marktpositie hebben en kunnen houden. Producenten die op dit vlak te laat reageren zullen waarschijnlijk snel op achterstand komen en weer moeilijk bijkomen.

Dierenwelzijn zal pas gaan spelen als de maatschappelijke groeperingen daar expliciet aandacht aan gaan besteden. De sector is zelf reeds bezig om diervriendelijkere productie uit te testen en langere groeiperiodes (om hart- en circulatieproblemen te voorkomen) op de haalbaarheid in de markt te testen. Biologische producten blijken slechts voor een kleine niche in de markt aantrekkelijk. Naar verwachting zal die productie in de toekomst ook niet sterk groeien.

Vooralsnog lijkt de West-Europese consument nog niet erg gevoelig voor diervriendelijker vlees. Alleen in Frankrijk neemt diervriendelijk pluimveevlees, vooral vanuit een smaakperspectief, een belangrijke positie in het supermarktschap. Het is maar de vraag of de Nederlandse consument daar in de toekomst gevoelig voor zal worden, omdat vooral in de vleesmarkt prijs een belangrijk aankoopcriterium is.

Eieren

Met betrekking tot eieren zal waarschijnlijk een steeds grotere behoefte komen aan eieren uit alternatieve systemen. Op dit moment is de positie van scharreleieren het sterkst als het gaat om alternatieve producten. Uitloopeieren zijn relatief kort in de markt maar groeien snel in marktaandeel. Het is echter nog de vraag of deze groei doorzet. Hetzelfde geldt voor biologische eieren. Over het algemeen is het biologisch product slechts aantrekkelijk voor een niche in de markt. Daar de prijselasticiteit bij eieren (tussen f 1,50 en f 3,99 voor 10 stuks) relatief laag is, kan het zijn dat de vraag naar biologische eieren wel een vlucht gaat nemen.

De omschakeling naar alternatieve houderijsystemen betekent bij handhaving van het totaal aantal gehouden leghennen minimaal een verdubbeling van de productieoppervlakte (verrijkte kooi). Bij omschakeling op scharrel met uitloop, gaat het om bijna een verviervoudiging, zonder dan al rekening is gehouden met de voor buitenloop benodigde ruimte. Waar bij batterijproductie uitbreiding in de hoogte misschien nog technisch haalbaar is, zal dat bij alternatieve houderij in sommige gevallen misschien wel technisch haalbaar maar niet acceptabel zijn. Het overzicht in tabel 2.3 geeft inzicht in het aantal dieren per volwaardige arbeidkracht (vak) en het ruimtebeslag van de verschillende houderijsystemen.

Indien een pluimveehouder tot omschakeling overgaat, zal hij waarschijnlijk niet hetzelfde aantal dieren aanhouden, maar eerder zich richten op het aantal volwaardige arbeidskrachten dat hij nodig heeft om een tot een vergelijkbaar inkomen te komen.

Tabel 2.3 Aantal dieren per volwaardige arbeidkracht en het beslag verschillende houderijsystemen

	Hennen per vak	m ² staloppervlak
Batterij	50.000	1.900
Verrijkte kooi	45.000	3.000
Volière	35.000	2.000
Scharrel	25.000	3.700
Scharrel met uitloop	20.000	3.000 + buitenuitloop
Biologisch	8.000	1.400 + buitenuitloop

Bron: LEI, Praktijkonderzoek Pluimveehouderij.

Enkele voorbeelden

- Als een pluimveehouder met scharrelkippen graseieren wil gaan produceren, heeft hij hetzelfde staloppervlak nodig, maar dan moet hij wel beschikken over landerijen om die dieren te laten lopen.
- Als een pluimveehouder met batterijkippen wil omschakelen naar volièrekippen, heeft hij nagenoeg hetzelfde staloppervlak nodig als met batterijkippen, maar heeft hij met minder dieren al een volwaardige dagtaak.
- Als een pluimveehouder met batterijkippen wil omschakelen naar de verrijkte kooi, zal hij zijn staloppervlak met de helft moeten vergroten, ondanks dat hij minder dieren gaat houden.
- Een pluimveehouder die omschakelt van batterijkippen naar scharrelkippen heeft ongeveer 2 keer zoveel grondoppervlak nodig, maar zal minder dieren gaan houden.

Op dit moment is ongeveer 40% van de Nederlandse productie bestemd voor de eierproductenindustrie. Dat deel van de productie lijkt in de toekomst extra onder druk te komen staan, omdat er nog geen aanwijzingen zijn dat de industrie bereid is meer te betalen voor een diervriendelijk product, als na 2010 in Europa alleen de verrijkte kooi nog is toegestaan. De productie die bestemd is voor de tafeleiermarkt zal nog wel voor een deel omschakelen naar alternatieve systemen en dan voornamelijk scharreleieren voor de Nederlandse markt en uitloopeieren voor de Duitse markt. Gezien de huidige trends, zal zich in de komende 10 jaar in de Nederlandse markt ook zonder wetgeving een verschuiving van de vraag naar alternatieve eieren manifesteren. In de Duitse markt (onze belangrijkste afzetmarkt) is deze autonome trend niet zo sterk zichtbaar. In het supermarktschap en zeker op de weekmarkten (ongeveer 50% van de huishoudelijke aankopen) heeft het batterij-ei nog een heel sterke positie.

De bedrijven die na het batterijverbod moeten gaan omschakelen, zullen altijd extensiever worden en een groter ruimtebeslag vragen. Voor de bestemmingsplannen betekent dit dat bedrijven die omschakelen naar verrijkte kooien of scharreleieren meer en/of grotere bedrijfsgebouwen nodig hebben, terwijl bedrijven die van scharreleieren omschakelen naar uitloopeieren of biologische eieren uitloopruimte aangrenzend aan de stallen nodig hebben. In de volgende fase van het onderzoek zullen we hier aan de hand van scenario's specifiek naar gaan kijken.

Eierproductenindustrie

De eierproductenindustrie zal de komende 5 jaar waarschijnlijk nog met dezelfde capaciteit in Nederland blijven draaien. Na 2005 zullen zij zich echter serieus gaan afvragen of hun belangrijkste afnemers bereid zijn de meerprijs van de verrijkte kooi-eieren te gaan betalen of dat zij genooddaakt zijn batterij-eieren te importeren of naar andere landen buiten de EU te vertrekken. Indien dat laatste het geval is, zal dat leiden tot een forse sanering van de Nederlandse pluimveesector.

2.5 Conclusies

De Nederlandse vleeskuikenhouderij zal de komende jaren vooral aandacht gaan besteden aan tracing en tracking, gezondheidsaspecten en waarschijnlijk slechts in mindere mate aan dierenwelzijnverbetering. Zo lang het aanbod uit de opkomende landen (Oost-Europa, Brazilië en Thailand) nog geen marktpositie in de Europese markt krijgt, zullen Nederlandse bedrijven hun goede concurrentiepositie in het Verenigd Koninkrijk en Duitsland wel kunnen behouden. In die landen wordt de eigen productiecapaciteit wel uitgebreid, maar niet van dien aard dat het bedreigende vormen aanneemt. Nederlandse aanbieders zullen de eisen uit de markt ten aanzien van diergezondheid, voedselveiligheid en dierenwelzijn wel serieus moeten nemen om marktpositie te houden.

De Nederlandse legpluimveehouders gaan een tijd met veel veranderingen tegemoet. In de tafeleieren markt is een duidelijke verschuiving naar alternatieve eieren merkbaar, die naar verwachting ook stand houdt. De consumptie per hoofd van eieren is al jaren nagenoeg stabiel en grote autonome verschuivingen zijn daar ook niet in te verwachten. De sector kan door productgroep promotie misschien nog enige omzetverhoging bereiken.

Europees wettelijk ingrijpen zal daarentegen waarschijnlijk zeer vergaande consequenties hebben voor de Nederlandse legpluimveehouders. De ernst van de consequentie is voornamelijk afhankelijk van de uitkomsten van de WTO-onderhandelingen. Zoals het er nu uitziet, worden de handelsbarrières voor aanbieders van buiten de EU steeds lager, dus als producten in de markt worden geaccepteerd, zal hun concurrentiekracht op het aspect prijs ten opzichte van het Europese product toenemen. Met betrekking tot eieren moet de sector met name rekening houden met een toename van het aanbod uit Oost-Europa van bedrijven met West-Europees management en van het aanbod uit de Verenigde Staten dat ondanks de afstand bij een gunstige dollarkoers toch nog concurrerend kan zijn voor de industriële markt. Op de tafeleiermarkt zal het product uit de VS waarschijnlijk niet in aanmerking komen zolang niet aan de versheidwensen kan worden voldaan.

Los van de wettelijke ontwikkelingen onderscheidt de eierketen (in binnen- en buitenland) zich van de andere agrarische ketens door de onafhankelijkheid van partijen. Het is onzeker of hiermee de bestaande positie op de markt en de exportpositie kan worden behouden. Naar verwachting zal een ketenversterking op korte tot middellange termijn noodzakelijk zijn om de concurrentiepositie op de binnenlandse en buitenlandse markt te behouden. Als de sector hun marktgerichtheid en ketenstructuur niet aanpast, zal er een natuurlijke sanering ontstaan door verlies van afzetmarkten.

De markttrends dwingen de bedrijven tot een keuze tussen het produceren voor de bulkmarkt of het zich richten op kwaliteitsmarkten (biologische producten, streek- en merkproducten). Bij produceren voor de bulkmarkt is lage kostprijs, te bereiken via schaalvergroting en specialisatie noodzakelijk. Dit stelt andere eisen aan de maximaal te bebouwen oppervlakte van de bouwkaavel en mogelijk ook aan de omvang van deze bouwkaavel. Ook een overstap naar produceren voor de kwaliteitsmarkt kan ruimtelijke consequenties hebben. Indien dit gepaard gaat met andere houderijsystemen is vaak meer ruimte per dier vereist. Ondanks dat de bedrijven gemiddeld wat kleiner zullen zijn resulteert netto een behoefte aan meer stal- en uitloopruimte per bedrijf.

3. Drentse pluimveebedrijven

In dit hoofdstuk worden de Drentse pluimveebedrijven getypeerd. Hierbij is voornamelijk gebruikgemaakt van de Meitelling-gegevens van het CBS. Het betreft hier dus de gegevens die de veehouders zelf hebben aangereikt.

3.1 Aantal bedrijven

Drenthe telt in 1999 iets meer dan 200 bedrijven met pluimvee, ongeveer 10% minder dan in 1993. Landelijk is het aantal bedrijven met pluimvee in dezelfde periode met 20% afgenomen (zie B1.7).

- De bedrijven met pluimvee maken - evenals in geheel Nederland - slechts 4% uit van alle agrarische bedrijven in Drenthe (zie tabel 3.1).
- Meer dan 80% van de bedrijven met pluimvee vindt zijn inkomensbasis op het agrarische bedrijf (hoofdberoeper).
- Het aandeel gespecialiseerde pluimveebedrijven¹ binnen de groep bedrijven met pluimvee is in Drenthe in de periode 1993-1999 met bijna 10 procentpunten toegenomen. Landelijk is deze toename kleiner (iets minder dan 6 procentpunten).
- Landelijk is in de periode 1993 tot 1999 het aantal gespecialiseerde pluimveebedrijven met bijna 9% gedaald. In Drenthe is daarentegen sprake van een toename met ruim 10% zodat er nu bijna 100 gespecialiseerde pluimveebedrijven zijn. Hiervan is bijna 60% gespecialiseerd in vleeskuikens, tegenover nog geen 40% landelijk.
- Biologische pluimveebedrijven komen in Drenthe in de gespecialiseerde sector niet voor. Op de bedrijven met pluimvee zijn er slechts enkele bedrijven die geheel of gedeeltelijk biologisch produceren. In geheel Nederland zijn er 51 biologische bedrijven (geheel of gedeeltelijk) waarop pluimvee gehouden wordt (dit is 1%). Er zijn slechts enkele gespecialiseerde biologische pluimveebedrijven in Nederland.

¹ Een bedrijf wordt getypeerd als een gespecialiseerd bedrijf als meer dan twee derde van de productieomvang (gemeten volgens de NEG-typing) in de desbetreffende sector wordt gerealiseerd.

Tabel 3.1 Aantal bedrijven met pluimvee en productiecapaciteit in 1999

	Drenthe	Nederland
Aantal agrarische bedrijven	5.121	101.545
Waarvan met		
- pluimvee	4%	4,4%
- gespecialiseerd pluimveebedrijf	1,9%	1,9%
Aandeel productiecapaciteit pluimvee in totale capaciteit agrarische bedrijven	3,7%	3,4%

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking LEI.

3.2 Productie

- Van de totale agrarische productie in Drenthe (gemeten in nge) maakt de pluimveehouderij nog geen 4% uit. Wel is sprake van een toename ten opzichte van 1993. Landelijk verloopt de toename trager (zie B1.8).
- Op de bedrijven met pluimvee bestaat gemiddeld 57% van de productie uit pluimveehouderij. Voor geheel Nederland is dit 60%. Zowel voor Drenthe als voor Nederland betekent dit een vrij sterke toename ten opzicht van 1993.
- Op de gespecialiseerde bedrijven is het aandeel pluimveehouderij in de totale productie met meer dan 90% hoog (sterk gespecialiseerd).
- De betekenis van pluimveehouderij (uitgedrukt in nge) op nevenberoepsbedrijven in Drenthe was in 1993 met bijna 10% van de totale productieomvang relatief hoog en dit percentage is sindsdien gestegen tot ruim 11% in 1999. In Nederland als totaal was in dezelfde periode sprake van een inhaalslag en nam de economische betekenis van pluimvee op nevenberoepsbedrijven toe van 6 naar 10%.
- De betekenis van de pluimveehouderij (uitgedrukt in nge) op niet-gespecialiseerde bedrijven is in Drenthe hoger dan landelijk, maar is in de periode 1993-1999 zowel in Drenthe als in geheel Nederland afgenomen ten gunste van de gespecialiseerde bedrijven.
- Van een aantal gespecialiseerde leghennenbedrijven is onbekend welk houderijsysteem ze voeren. Van een steekproef in 1998 is bekend dat ongeveer eenderde deel van de gespecialiseerde pluimveebedrijven een scharrel of volièrestal heeft. Opvallend is dat er binnen deze steekproef vaak sprake is van zowel batterijhouderij als alternatieve houderij.
- In Drenthe hebben de gespecialiseerde vleeskuikenbedrijven het grootste aandeel van de productiecapaciteit pluimvee, terwijl landelijk de gespecialiseerde leghennenbedrijven het grootste aandeel van de productiecapaciteit pluimvee innemen. Zowel in Drenthe als landelijk neemt het aandeel vleeskuikenbedrijven echter toe.

3.3 Bedrijfsomvang

In deze paragraaf wordt de bedrijfsomvang getypeerd aan de hand van economische grootheden en aan de hand van het aantal dieren.

3.3.1 Economisch

- De bedrijven met pluimvee nemen vanuit economisch oogpunt in omvang toe. In Drenthe is deze ontwikkeling sterker dan in geheel Nederland. Meer dan de helft van de bedrijven met pluimvee heeft er een bedrijfsomvang van meer dan 100 nge¹. Landelijk is dat 38% (zie B1.9).
- In Drenthe zijn in vergelijking met de landelijke situatie relatief minder kleinere bedrijven onder de nevenberoepers en meer grote bedrijven onder de hoofdberoepers.
- De economische bedrijfsgrootteverdeling bij de gespecialiseerde bedrijven is in Drenthe niet veel anders dan in geheel Nederland. Meer dan 40% van de gespecialiseerde bedrijven is groter dan 100 nge.
- De gemiddelde bedrijfsomvang van de legkippenbedrijven is in Drenthe sinds 1993 sterker gegroeid dan in geheel Nederland. De gemiddelde bedrijfsgrootte van de Drentse slachtkuikenbedrijven en die van de Nederlandse komt met elkaar overeen (zie tabel 3.2).
- Overige pluimveebedrijven (waaronder kalkoenen) komen in Drenthe nauwelijks voor. In geheel Nederland zijn die ook beperkt.

Tabel 3.2 Bedrijfsomvang van pluimveebedrijven in Drenthe en Nederland in 1999

	Drenthe	Nederland
Gemiddelde bedrijfsomvang in nge hoofdberoepers		
- legkippenbedrijven	136	129
- vleeskuikenbedrijven	107	110
Gemiddeld aantal dieren op bedrijven met pluimvee (x 1.000 stuks)		
- leghennen	17	14
- vleeskuikens	44	43

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI.

¹ Een nge is een maatstaf voor de economische omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke productierichtingen binnen een bedrijf. De nge is gebaseerd op de saldi per dier en per hectare gewas. De nge wordt regelmatig herzien op basis van geconstateerde veranderingen in prijzen en opbrengsten. De aanpassing geschiedt zodanig, dat de reële ontwikkeling van de bruto toegevoegde waarde voor het gemiddelde Nederlandse bedrijf wordt weergegeven. In het rapport is met de nge-normen van 1994 (Landbouwtelling 1993) en 1996 (Landbouwtelling 1999) gewerkt.

3.3.2 Aantal dieren

- Sinds 1993 is het totaal aantal leghennen in Drenthe met 21% gegroeid. Landelijk was sprake van een daling van 2% (zie B1.10).
- De leghennenbedrijven in Drenthe zijn gemiddeld groter dan in geheel Nederland en in de afgelopen periode is de voorsprong verder gegroeid. Gemiddeld nam het gemiddeld aantal leghennen per bedrijf in Drenthe sinds 1993 met 40% toe. Landelijk was dit nog geen 30%.
- Het aantal vleeskuikens nam sinds 1993 in Drenthe relatief weinig toe (12%). Landelijk bedroeg de stijging 16%. Daarmee had Drenthe een naar verhouding klein aandeel in de groei van deze sector.
- De groei van de gemiddelde omvang van de vleeskuikenbedrijven in bedraagt 11%. Deze groei is vooral de laatste 2 jaar gerealiseerd. Landelijk was de groei bijna 30%. De vleeskuikenbedrijven in Drenthe hebben in deze periode hun schaalvoordeel verloren en zijn nu vrijwel even groot als in geheel Nederland.
- Op minder dan 10 bedrijven in Drenthe worden kalkoenen gehouden. Minder dan de helft hiervan is een gespecialiseerd hokdierbedrijf. Het aantal kalkoenenbedrijven is dermate laag dat ze in de andere tabellen en de GIS-kaarten om die reden niet zijn meegenomen.
- De Drentse kalkoenenbedrijven gemiddeld sneller gegroeid (in dieren) dan landelijk gemiddelde.

3.4 Opvolgingssituatie

- In Drenthe komen op de pluimveebedrijven relatief weinig oudere bedrijfshoofden voor en voor zover dat het geval is, is er naar verhouding vaker een opvolger (zie B1.11 en tabel 3.3).
- Kijken we naar de gespecialiseerde pluimveebedrijven in Drenthe, dan hebben deze relatief vaak een jong bedrijfshoofd. Bij de gespecialiseerde bedrijven met een ouder bedrijfshoofd in Drenthe is de bereidheid tot bedrijfsopvolging echter lager dan bij alle bedrijven met pluimvee. Op de gespecialiseerde bedrijven in Drenthe is het opvolgingscijfer vrijwel gelijk aan dat voor heel Nederland.
- Met name op de legkippenbedrijven in Drenthe neemt het aandeel oudere bedrijfshoofden toe, maar verbetert het opvolgingscijfer. Op de vleeskuikenbedrijven in Drenthe is het omgekeerde het geval.
- Zestien procent van de gespecialiseerde pluimveebedrijven in Drenthe hadden in 1996 een bedrijfshoofd boven 50 jaar en geen opvolger. Een deel van die bedrijven zal in de afgelopen 4 jaar zijn overgenomen of beëindigd. De vraag is echter wat hiermee gaat gebeuren. De kans bestaat dat een deel van die bedrijfshoofden gebruik heeft gemaakt van de opkoopregeling.

Tabel 3.3 Opvolgingssituatie op de pluimveebedrijven in Drenthe en in Nederland in 1999

	Drenthe	Nederland
Bedrijven met pluimvee		
- bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar (%)	41	52
- bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar en geen opvolger (%)	16	27

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI.

3.5 Inkomen

Van de verschillende productierichtingen in de pluimveehouderij zijn geen cijfers per afzonderlijk gebied beschikbaar. In deze paragraaf worden daarom de landelijke cijfers vermeld.

Leghennen

- Volgens de raming voor 1999/2000 zal de inkomensituatie van leghennenhouders verbeteren doordat de eierprijzen stijgen en de voerprijzen dalen (zie B1.12). De hogere eierprijzen zijn het gevolg van grotere inkopen uit andere EU-landen, met name Italië. De verhoogde inkopen hebben van Italië hebben echter een incidenteel karakter omdat daar begin 2000 vogelpest uitbrak en een belangrijk deel van de pluimveestapel moest worden vernietigd. Voor de rest van 2000 wordt aan de hand van inlegcijfers een kleinere eierproductie verwacht, zodat de hogere eierprijs zal worden bestendigd.
- Ondanks het naar verwachting hogere inkomen zal er in 1999/2000 in leghennenhouderij toch nog sprake zijn van ontsparing, omdat maar 88% van de berekende kosten gedekt zal worden door de opbrengsten.

Vleeskuikens

- De prijs van kuikenvlees staat nog steeds sterk onder druk door de toename van het aanbod, de grotere concurrentie met varkensvlees en de dioxineaffaire. De hierdoor te verwachten prijsdaling wordt onvoldoende gecompenseerd door de lagere prijs voor voer en eendagskuikens. Het resultaat zal zijn, dat in 1999/2000 er sprake is van een negatief inkomen in de vleeskuikenhouderij en van forse ontsparingen.

3.6 Mest

Fosfaat op de bedrijven met pluimvee

Om een globale indruk te geven omtrent de mestdruk op de bedrijven met pluimvee is de totale mestproductie (inclusief die van andere dieren) op deze bedrijven uitgedrukt in de hoeveelheid fosfaat, waarbij is uitgegaan van de door de overheid vastgestelde fosfaat productienormen per diersoort (forfaitaire normen). Op basis van de maximale

aanwendingsnormen¹ heeft in Drenthe 85% van de bedrijven met pluimvee een mestoverschot (zie tabel 3.4). In Nederland geldt dat voor 84% van de bedrijven met pluimvee.

Voor alle gespecialiseerde pluimveebedrijven is er sprake van een overschotsituatie. Immers deze 97 bedrijven hebben gezamenlijk slechts 609 ha eigen grond en een mestproductie van ruim 1.130 ton. Op deze bedrijven is slechts een beperkte plaatsingsruimte en bedraagt het overschot 1.070 ton.

Op de niet-gespecialiseerde bedrijven met pluimvee (107) bedraagt het grondgebruik 5.322 ha en is het mestproductie 1.030 ton. De plaatsingsruimte bedraagt 546 ton en op circa 30 bedrijven wordt de ruimte niet helemaal benut (54 ton). Dit zijn met name akkerbouwbedrijven en graasdierbedrijven met pluimvee. De overschotsituatie op de niet-gespecialiseerde bedrijven bedraagt 538 ton.

Worden echter alle bedrijven in beschouwing genomen, dan ontstaat er een geheel ander beeld. De totale mestproductie bedraagt 10.000 ton fosfaat bedraagt, terwijl er theoretisch ruimte is voor 16.943 ton. Daarnaast bestaat op een aantal bedrijven (met name hokdierbedrijven) een overschotsituatie van 3.048 ton. Deze overschotsituatie wordt dus ruimschoots door de resterende plaatsingsruimte gecompenseerd.

Stikstof op de bedrijven met pluimvee

Op alle bedrijven met pluimvee (204) wordt in totaal 3.720 ton stikstof (forfaitair) geproduceerd. Ongeveer de helft van deze productie vindt plaats op gespecialiseerde pluimveebedrijven. Op basis van de maximale aanwendingsnormen² voor 2003 en de beschikbare arealen bouwland, voedergewassen en grasland (in 1999) heeft in Drenthe 75% van de bedrijven met pluimvee een mestoverschot.

In de gehele provincie wordt op alle agrarische bedrijven in totaal 33.446 ton stikstof geproduceerd (op basis van dierlijke mest). Uitgaande van het totale areaal bouwland en voedergewassen in de provincie en de aanwendingsnormen voor stikstof van 2003 bedraagt de theoretische plaatsingsruimte 56.609 ton stikstof. Het stikstofoverschot op de veehouderijbedrijven in Drenthe wordt dus ruimschoots gecompenseerd door de resterende plaatsingsruimte binnen de provincie.

In de toekomst zal niet elke akkerbouwer zelf dieren gaan houden. Er blijft daardoor altijd plaatsingsruimte voor mest op akkerbouwbedrijven over.

¹ Uitgaande van de maximale aanwendingsnorm voor fosfaat in 1999 van 120 kg per hectare grasland en 100 kg per hectare bouwland en snijmaïs.

² Uitgaande van de maximale aanwendingsnorm voor stikstof in 2003 van 170 kg per hectare voor bouwland en voedergewassen en 250 kg per hectare grasland.

Tabel 3.4 Fosfaat en stikstofproductie en overschotsituatie op de bedrijven met pluimveehouderij in Drenthe (1999)

Bedrijven	Aandeel in tot. prod. P ₂ O ₅	Aandeel in tot. prod. N	Bedrijven met overschot o.b.v P ₂ O ₅ (%)	Bedrijven met overschot o.b.v. N (%)
Bedrijven met kippen	22	11	85	75

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

3.7 Conclusies

1. In Drenthe is evenals landelijk de pluimveehouderij een kleine sector. Slechts 4% van de bedrijven maakt er deel van uit.
2. In Drenthe is de gemiddelde bedrijfsomvang (fysiek, economisch) van het legghennenbedrijf iets groter dan het landelijk gemiddelde. Ook groeiden deze bedrijven in Drenthe harder dan die in de rest van Nederland. De gemiddelde bedrijfsomvang van de vleeskuikenbedrijven is in nge gemeten vrijwel gelijk aan het landelijk gemiddelde. De groei van deze bedrijven is in aantal kuikens gezien sinds 1993 wat achtergebleven bij die op landelijk niveau. Hierdoor zijn de Drentse bedrijven nu gemiddeld vrijwel even groot als in geheel Nederland.
3. In Drenthe is de pluimveehouderij sinds 1993 wat in betekenis toegenomen. De blijkt uit:
 - de relatief geringere afname van het aantal bedrijven met pluimvee;
 - een groei van het aantal gespecialiseerde bedrijven.
4. De pluimveehouderij was in Drenthe in het verleden relatief vaak in handen van nevenberoepers, maar is inmiddels gedaald tot bijna het landelijk gemiddelde. Daarmee hangt samen dat het aantal kleine pluimveebedrijven (< 40 nge) in Drenthe relatief sterk afneemt.
5. Er is een verschuiving in de richting van specialisatie en schaalvergroting. Bijna de helft van de bedrijven met pluimvee is nu gespecialiseerd en deze groep realiseert twee derde van de Drentse productie.
6. Door de gunstige bedrijfsstructuur komen op de Drentse pluimveebedrijven relatief veel jonge ondernemers voor en is het aantal opvolgers bij oudere bedrijfshoofden relatief hoog. Er is dus sprake van een hoge mate van continuïteit.
7. De inkomenspositie van de pluimveehouderij is de laatste jaren slecht en ook voor het lopende jaar ziet het er niet al te gunstig uit.

8. Doordat de pluimveebedrijven in Drenthe zelf over relatief weinig eigen grond beschikken heeft 85% van de bedrijven een mestoverschot. In totaal moet de pluimveebedrijven 75% van hun mest bij derden plaatsen. Het mestoverschot op pluimveebedrijven kan echter binnen de provincie door de beschikbare plaatsingsruimte op andere bedrijven ruimschoots worden afgezet.
9. Het aandeel biologische bedrijven in de pluimveehouderij is in Drenthe erg klein. Dit geldt ook voor geheel Nederland.

4. Toekomst van de Drentse pluimveesector

Op dit moment wijkt het profiel van de pluimveehouderij in Drenthe niet af van het profiel in de rest van Nederland. Wij gaan ervan uit dat dat ook geldt voor de afzetstructuur van de Drentse pluimveehouderij. Op dit moment hebben wij namelijk geen beschikking over specifieke gegevens met betrekking tot de afzet van Drentse pluimveeproducten af boerderij. We gaan er dus vanuit dat Drentse legpluimveehouders hun eieren afzetten aan een gemiddeld Nederlands pakstation¹ of direct aan de eierproductenindustrie. In de vleesproductie gaan we ervan uit dat de vleeskuikenhouders op contract vlees produceren voor Nederlandse pluimveeslachterijen. Indien de specifieke afzetstructuur zich duidelijk onderscheidt van de hierboven beschreven situatie kan dit voor desbetreffende bedrijven een geheel ander toekomstperspectief betekenen. Zo zijn de opbrengstprijzen en de rentabiliteit van eieren bij verkoop aan consumenten voor de leghennenhouder vaak hoger dan bij afzet aan pakstations.

Vleeskuikenhoudery

Voor de vleeskuikenhouders is het van belang dat ze op het gebied van tracing en tracking, diergezondheid en dierenwelzijn voorblijven op de productie in opkomende producerende landen als Oost-Europese landen, Brazilië en Thailand. De Drentse bedrijven zijn daarbij sterk afhankelijk van de responsiviteit van de totale Nederlandse pluimveesector. Zodra het Nederlands product op de internationale markt niet meer concurrerend kan worden neergezet, zal ook de Drentse sector dat merken. Op kostprijs is het Nederlands product nog concurrerend ten opzichte van de belangrijkste concurrenten. De kwaliteit van het product uit landen met een lage kostprijs stijgt, waardoor de concurrentie in de markt toeneemt. Met name aan de afzetkant, moet er voor gewaakt worden dat de goede huidige concurrentiepositie in stand blijft.

Het beantwoorden van de eisen op het gebied van tracing en tracking en diergezondheid zullen voor de bedrijven met name managementgevolgen hebben. Op dit moment zijn er geen aanwijzingen dat ook aanpassingen aan bedrijfsgebouwen noodzakelijk zijn om aan deze eisen te voldoen. Alleen binnen de bedrijfsgebouwen zal de hygiëne goed in de gaten gehouden moeten worden, want vlees met salmonella wordt binnen afzienbare tijd uit het winkelschap geweerd.

De aanscherpende eisen vanuit de consument ten aanzien van dierenwelzijn hebben nog weinig gevolgen gehad in de pluimveevleessector. Binnen de pluimveevleessector is meer aandacht voor dierenwelzijn wel mogelijk, maar als het om uitloopvarianten gaat, brengt dit weer risico's met zich mee als het gaat om de voedselveiligheidseisen. Indien maatschappelijke organisaties veel aandacht gaan besteden aan het dierenwelzijn van het vleeskuiken (wat wel in de pen zit voor de komende jaren) zal dit uiteindelijk invloed heb-

¹ Pakstations zijn groothandelsbedrijven in eieren, die de eieren bij de boer verzamelen, ze sorteren en verpakken en vervolgens verkopen aan detaillisten of eierproductenfabrikanten.

ben op de omvang en inrichting van de bedrijfskavel en mogelijk ook op de noodzakelijke oppervlakte van de bouwkavel. De kans dat de komende 5 jaar daar drastische wijzigingen in optreden lijkt voornamelijk klein.

Het aantal gespecialiseerde vleeskuikenbedrijven zal in de komende jaren waarschijnlijk toenemen. De productiecapaciteit van bedrijven die stoppen, zal worden overgenomen door bestaande (gespecialiseerde) bedrijven. Gezien de schaalvergroting van slachterijen en het transport van vleeskuikens, zal het aanbod van bedrijven met minder dan 0,75 volwaardige arbeidskracht (vak) op termijn alleen worden geaccepteerd als dit een meerwaarde heeft die voor de slachterij interessant is. In alle andere gevallen zal dergelijk aanbod de komende 5 jaren steeds moeilijker af te zetten zijn. Of dergelijke bedrijven kunnen blijven bestaan is voornamelijk afhankelijk het inkoopbeleid van de slachterijen, die op hun beurt genoodzaakt zullen zijn te reageren op afzetmogelijkheden van het Nederlands product; het gros van de productie zit in inkoopcombinaties. Als in het inkoopbeleid van afnemers van pluimveevlees het belang van prijs naar de verhouding tussen prijs en kwaliteit verschuift biedt dit misschien mogelijkheden.

Eieren

De productie van eieren in Nederland zal de komende jaren langzaam verschuiven naar meer alternatief, omdat de markttrend in die richting gaat. Op dit moment is het aanbod alternatieve eieren ongeveer in overeenstemming met de vraag, maar een belangrijk deel van de productie wordt geëxporteerd naar vaste buitenlandse afnemers. Daar Duitsland eigenlijk onze enige relevante afzetmarkt is, waar vooral uitloopeieren zeer gewild zijn, en in Nederland vooral de scharreleieren goed lopen, zullen scharreleieren en uitloopeieren de komende 5 jaar waarschijnlijk sterk groeien. Of de groei in de vraag naar uitloop op de lange termijn zal doorzetten is nog niet duidelijk. In Nederland en misschien ook wel in de Duitse markt zal het scharrelei haar positie verbeteren. Het biologische ei is en blijft waarschijnlijk een product voor een kleine deelmarkt liefhebbers.

In tabel 4.1 is een overzicht op grote lijnen weergegeven, waarin de meest voor de hand liggende kansen voor bedrijven van een bepaalde grootteklasse worden geschetst.

Tabel 4.1 Alternatieve mogelijkheden van de verschillende groepen legpluimveebedrijven

Groep	Afstoten pluimveetak	Doorgroeien (verrijkte kooi)	Kwaliteitsmarkten	Doorgaan (zolang kan)
<i>Bedrijven a)</i>				
Klein	X		X	X
Midden	X	X	X	X
Groot		X		X

a) Klein bedrijf: minder dan 0,5 vak; Middenbedrijf: 0,5 tot 1,5 vak; Groot bedrijf: vanaf 1,5 vak.
Bron: Van Horne, 1999.

De kleine legpluimveebedrijven rest eigenlijk niets anders dan doorgaan tot het echt niet meer kan, de legpluimvee meteen af te stoten of over te stappen op alternatieve houde-

rij. Indien dat gebeurt, zal de vraag naar ruimte toenemen. Wel kan er vanuit worden gegaan dat bij omschakeling de veehouder zal vasthouden aan het tijdsbeslag dat de pluimvee-sector vraagt, maar niet vasthoudt aan het aantal dieren.

De middelgrote bedrijven kunnen of opschalen zodat ze in de bulkmarkt meekunnen of ze zullen omschakelen naar alternatieve systemen. Feitelijk kan een middelgroot bedrijf nog alle kanten uit, maar de grootte van het bedrijf is daarin wel bepalend. Opschalen voor bedrijven onder 1 vak is in het algemeen genomen onmogelijk, maar de solvabiliteit is daarbij wel doorslaggevend. Bedrijven met een lage solvabiliteit in het middensegment, zullen nagenoeg allemaal (moeten) gaan stoppen in de komende jaren.

De meest voor de hand liggende ontwikkelingsrichting voor grote bedrijven is omschakeling naar verrijkte kooien. Het kan voor een deel van de bedrijven (en dan met name de bedrijven rond de 1,5 vak) aantrekkelijk zijn om (deels) over te schakelen op een alternatief systeem; volière bijvoorbeeld. Persoonlijke ambities en interesses van de veehouder zijn daarin grotendeels bepalend.

Waarschijnlijk betekenen deze ontwikkelingen dat er meer bedrijfsgebouwen per kavel worden aangevraagd of dat bestaande gebouwen van functie veranderen. De gevolgen voor de inrichting met de kavel zijn met name afhankelijk van het huidige en gewenste houderijsysteem.

De kans dat pluimveehouders tot 2003 al gaan anticiperen op het naderende batterijverbod is ons inziens klein. De hausse aan vervangingsinvesteringen zal waarschijnlijk tussen 2003 en 2012 worden gerealiseerd. Als de omschakeling naar de verrijkte kooi daadwerkelijk vorm gaat krijgen betekent dit een aanzienlijke uitbreiding van bedrijfsgebouwen per volwaardige arbeidskracht. Met name de bedrijven met een bedrijfshoofd tegen de pensioengerechtigde leeftijd zonder opvolger zullen deze stap waarschijnlijk niet gaan maken en hun rechten verkopen aan een collega die wil uitbreiden. Dit zou kunnen leiden tot uitbreiding van productiecapaciteit op plaatsen waar dit bijvoorbeeld uit milieuoogpunt minder gewenst is.

Hoe de toekomst van de legpluimveehouderij in Nederland tot 2010 eruitziet is afhankelijk van een aantal externe factoren, die nog erg onvoorspelbaar zijn. Voor de sector in z'n geheel, dus ook voor de pluimveehouders in Drenthe, is het de vraag of de pakstations en de eierproductenindustrie een afzetmarkt kan vinden voor de eieren uit de verrijkte kooi. Daar zal de komende 5 jaar meer duidelijkheid over komen en zodra daar meer duidelijkheid over is, zullen bedrijven daarop gaan anticiperen.

Het aantal gespecialiseerde legpluimveebedrijven zal in de komende jaren waarschijnlijk afnemen. De productiecapaciteit van bedrijven die stoppen, zullen worden overgenomen door bestaande (gespecialiseerde) bedrijven, waardoor de omvang van de overblijvers groeit.

5. De markt voor Nederlands varkensvlees

Voor de Nederlandse varkenssector is het laatste decennium van de vorige eeuw erg turbulent geweest. Deze turbulentie is deels te verklaren door externe ontwikkelingen, maar ook door interne ontwikkelingen. Deze zullen in dit hoofdstuk kort worden beschreven evenals de ontwikkelingen en verwachtingen ten aanzien van de afzetmarkt.

De toekomst van de Drentse varkenshouderij wordt in belangrijke mate bepaald door de afzetmogelijkheden van Nederlands varkensvlees, de Europese wetgeving, nationale wetgeving en de structuur van de Nederlandse varkensketens. Als de komende 5 jaar nieuwe wetgeving van invloed op de varkenssector, zal het hoogstwaarschijnlijk aanvullende regelgeving op het gebied van milieu- en dierenwelzijn betreffen. Door middel van het provinciaal beleid (gebiedsgerichte benadering) kan daar op worden ingespeeld.

De Europese markt en ook die voor Nederlands varkensvlees is in steeds belangrijkere mate afhankelijk van de wereldmarkt. Met name de prijs van de producten wordt steeds meer beïnvloed door vraag en aanbod op de wereldmarkt. Nederlands varkensvlees wordt echter vooral afgezet binnen de EU. Voorzover varkensvlees wordt afgezet buiten de EU, is er meestal geen sprake van bewust afzetbeleid, maar meer van partijenverkoop die of lucratief is of voorraad verminderende doelstellingen heeft. Alleen naar Japan en Hongkong worden nog dermate grote hoeveelheden geëxporteerd, dat een of meerdere slachterijen daar vaste afzetrelaties hebben.

5.1 Externe ontwikkelingen in het verleden en tot 2005

Door verdere liberalisatie van de wereldhandel en de bestaande WTO-afspraken, zullen Europese producenten van varkensvlees zowel binnen als buiten de Europese markt in de toekomst steeds vaker te maken krijgen met concurrentie van Noord-Amerikaanse aanbieders. Op dit moment speelt dat nog nauwelijks omdat de wisselkoers met de dollar ongunstig is voor Amerikaanse export naar Europa. Als de wisselkoers in de toekomst verschuift ten gunste van de dollar, zal het aanbod op de Europese markt van Amerikaans vlees aanzienlijk kunnen toenemen. De Noord-Amerikaanse productie is namelijk veel flexibeler dan de Europese, waardoor vraag en aanbod veel gemakkelijker op elkaar kunnen worden afgestemd.

Bovendien zullen de Europese exportrestituties steeds meer afnemen waardoor handel met derdenlanden voor aanbieders ook steeds minder aantrekkelijk wordt, terwijl het voor aanbieders uit derdenlanden wel steeds gemakkelijker is om op de Europese markt producten af te zetten. De Nederlandse aanbieders van varkensvlees zullen daarom op de thuismarkt en de Europese markt steeds meer concurrentie gaan ondervinden van de Oost-Europese landen en afhankelijk van de wisselkoers ook van Noord-Amerikaanse aanbieders.

De concurrentiepositie van het Oost-Europees vlees is voornamelijk afhankelijk van de mate waarin de Oost-Europeanen er in slagen goede ketens op te bouwen. Op welke termijn die concurrerend kan zijn met het Nederlands product is nog onduidelijk. De ontwikkeling van de varkensketens in die landen zal zich in de toekomst naar verwachting echter versterkt doorzetten. Alleen het opnemen van dierenwelzijnseisen in de importvoorwaarden kan de Europese markt in de toekomst nog enigszins afschermen van producten uit derdenlanden.

Agenda 2000, een tweede belangrijke externe factor voor de Nederlandse varkenssector, heeft net als in de pluimveesector eigenlijk alleen indirecte gevolgen op de varkenssector. Door Agenda 2000 dalen weliswaar de graanprijzen, waardoor de kostprijs van veevoer kan gaan dalen, maar naar verwachting wordt dit volledig gecompenseerd door kostenverhogingen vanwege onder andere traceerbaarheidsvoorschriften, zodat de invloed daarvan voor de varkenshouder nihil is. Voor de akkerbouwers kan Agenda 2000 echter een ongewenste inkomensdaling tot gevolg hebben die uitbreiding van het bedrijf met een neventak noodzakelijk maakt om het gezinsinkomen op peil te houden. Vaak wordt dan voor niet grondgebonden veehouderij gekozen: pluimveehouderij of varkenshouderij. Deze tendens heeft zich in de afgelopen jaren namelijk ook al gemanifesteerd. Daardoor is na de specialisatietendens van de jaren 70 in de vorige eeuw, nu met name in de akkerbouwgebieden weer een tendens naar gemengde bedrijven met bijvoorbeeld varkenshouderij waarneembaar. De drempels om met varkenshouderij te starten zullen de komende 10 jaar groter zijn, dan de drempels om met pluimvee te starten. Dit heeft met name te maken met de hygiënerichtlijnen voor transport van levende dieren. Overigens is momenteel in Drenthe nieuwvestiging van een hoofdbedrijf of neventak varkenshouderij niet toegestaan.

Een andere belangrijke potentiële beïnvloeder van de ontwikkeling in de varkenssector is de Europese wetgeving ten aanzien van varkenshouderij. Ten aanzien van varkens is weliswaar nog geen Europese dierenwelzijnwetgeving aanvaard, maar dit kan wel op de agenda komen evenals milieueisen ten aanzien van ammoniakuitstoot, stikstofproductie en fosfaatproductie.

De recente nationale dierenwelzijnsregelgeving zal tot 2008 door het vervallen van de gedoogbepalingen leiden tot het stoppen van zeer veel kleine bedrijven. Deze kleinere bedrijven zijn niet in staat om de organisatie en de stallen enzovoort van hun bedrijf aan deze nieuwe regels aan te passen, omdat dat een relatief grote schaal nodig maakt.

De nationale mestwetgeving, heeft de kostprijzen in de varkenssector al behoorlijk beïnvloed. Als gevolg van de Minas-regelgeving is de plaatsingsruimte voor varkensmest in Nederland afgenomen en het overschot toegenomen. De export van mest (vooral pluimveemest) is in de afgelopen jaren door onder andere verscherpte hygiëne-eisen in het buitenland nauwelijks toegenomen en de plaatsingsruimte voor mest is drastisch afgenomen. Daardoor is het overschot van mest met name voor de varkenssector nijpend, omdat pluimveemest door afnemers vaak veel meer gewild is. Dat heeft er toe geleid dat mest steeds moeilijker af te zetten is en de prijzen voor de afzet ook in de toekomst alleen maar zullen toenemen, tenzij de mestproductie vermindert of kan worden verwerkt.

Zeer recentelijk is gebleken dat verbranding van pluimveemest voor stroomopwekking niet onrendabel is en ook technisch interessante resultaten oplevert. Ook is inmiddels een aantal veel belovende mest be- en verwerkingsystemen voor op de boerderij in onder-

zoek genomen. Het is te verwachten dat dit soort alternatieve afzetmogelijkheden zich in de toekomst verder zal ontwikkelen. Als dit soort initiatieven een succes worden kan dit voor de afzet van varkensmest weer ruimte bieden.

De aanscherping van het mest- en ammoniakbeleid en de toepassing van Europese Nitraatrichtlijn zullen, zo hebben berekeningen van het LEI aangegeven, resulteren in een daling met 15% van de varkensstapel. In Drenthe zal deze vermindering gegeven de ongunstige bedrijfsstructuur (zie hoofdstuk 6) wat groter zijn dan landelijk. Tegelijkertijd zal het aantal bedrijven met varkens verder dalen, met 30 tot 40% tot 2005. Hierbij speelt met name een rol dat de meeste van de kleine varkenshouderijen zonder opvolger zullen stoppen.

Ook de stankcirkelregelgeving ten opzichte van hindergevoelige objecten als bijvoorbeeld woningen, heeft direct gevolgen voor de varkenssector. Sommige bedrijven worden daardoor genoodzaakt te verplaatsen naar gebieden waar uitbreiding nog wel mogelijk is, of waar grondgebonden varkenshouderij mogelijk is.

Het nationale natuurbeleid (EHS) heeft ook gevolgen voor de varkenssector, maar dan met name op de vestigingsplaats en op de uitbreidingsmogelijkheden van de bedrijven. Door deze ontwikkelingen zijn met name bedrijven in natuurgebieden genoodzaakt hun ammoniakuitstoot te reguleren en/of worden uitbreidingsmogelijkheden onmogelijk.

Een andere externe ontwikkeling die de varkenssector al heeft beïnvloed, en dan met name de prijsontwikkeling, is de concentratie en de internationalisering van de retail. Doordat de Europese retail in de afgelopen decennia gekenmerkt werd door een sterke concentratie is de inkoop sterk geconcentreerd. Omdat de concentratie bij de slachterijen in eerste instantie niet met gelijke tred verliep, is de concurrentiepositie van de aanbieders zwakker geworden. De laatste jaren is echter ook de concentratie van de slachterijen sterk toegenomen, zodat ze minder gemakkelijk tegen elkaar kunnen worden uitgespeeld.

Al dan niet als gevolg van bovenstaande externe ontwikkelingen heeft de varkenssector zich in de loop der jaren aangepast aan de wensen van de markt, nieuwe technologische ontwikkelingen en nieuwe (inter)nationale wetgeving. In de volgende paragraaf wordt kort aangegeven welke interne ontwikkelingen zich binnen de sector hebben voorgedaan. Voor de ontwikkelingen bij de primaire productie zie hoofdstuk 6.

5.2 Interne ontwikkelingen

Binnen de varkenssector is in de afgelopen jaren sprake geweest van een duidelijke concentratie van activiteiten. Waar een aantal jaren geleden nog vele fokorganisaties actief waren, is er nu bijvoorbeeld naast het stamboek nog maar een beperkt aantal in Nederland over. De fokorganisaties en het stamboek bepalen in feite de kwaliteit van de dieren die in de varkenssector worden gebruikt. Zoals eerder gemeld, zijn de slachterijen ook steeds groter geworden. Ondanks deze concentratie is het aanbod van vlees in de varkenssector nog steeds niet goed te sturen. Dit in tegenstelling tot de kuikenvleesketen, waar dit planmatig op elkaar afgestemd is.

De uitbraak van de varkenspest eind jaren negentig is een behoorlijke slag geweest voor de Nederlandse varkenssector. Dit heeft een aantal oorzaken. Doordat er tijdens de pest in Nederland nauwelijks werd geproduceerd:

- hadden de producenten geen inkomen en nam de solvabiliteit van de meeste bedrijven af;
- weken afnemers uit naar concurrenten, waardoor de Nederlandse slachterijen hun marktaandeel moesten terugveroveren.

Toen Nederland weer pestvrij was en er weer volop kon worden geproduceerd, waren concurrenten niet bereid hun zojuist verworven marktaandeel prijs te geven zodat een prijzenoorlog tussen slachterijen ontstond. Hierdoor daalde de solvabiliteit van bedrijven in de primaire sector nog verder. Kortom, de uitbraak van de varkenspest eind jaren negentig heeft de Nederlandse varkenssector een belangrijke slag toegebracht.

De productie van varkensvlees is toegenomen van 16 mln. ton in 1993 tot 17,5 mln. ton in 1998 in Europa (zie B1.14). Dat lijkt een forse toename, maar de consumptie van varkensvlees is in die 5 jaar ook licht toegenomen. Desalniettemin is alleen in Nederland, Griekenland en Portugal de zelfvoorzieningsgraad tussen 1993 en 1998 gedaald (zie tabel B1.15). In alle andere landen is de zelfvoorzieningsgraad gestegen. Met name de Denen en in lichte mate de Fransen zijn in het marktgat dat door de varkenspest in Nederland viel gesprongen. Opvallend in de varkenssector is, dat een aantal landen sterk exporteert terwijl een aantal andere landen duidelijk importeert. Nederland is na Denemarken binnen Europa de belangrijkste netto-exporteur van varkensvlees, op afstand gevolgd door België & Luxemburg en Ierland.

Tabel 5.1 Productie en zelfvoorzieningsgraad van varkensvlees in de EU en in Nederland in 1998

	EU-15	Nederland aandeel in procenten
Varkensvlees		
- productie (1.000 ton)	17.568	10%
- zelfvoorzieningsgraad	110	264

Bron: ZMP.

De Nederlandse slachterijen hebben dus door grote prijsconcessies te doen hun marktaandeel terug weten te winnen in 1998 en 1999. Dat betekent voor de varkenshouders wel een enorme aderlating in winsten. Binnen de varkensvleesketen zijn de afgelopen jaren echter ook belangrijke initiatieven opgekomen als het gaat om kwaliteit, traceerbaarheid en hygiëne. Deze initiatieven leveren echter nauwelijks meerwaarde op ten opzichte van het bulkproduct. Voor een deel van de sector is de bulkprijz ook kostendekkend, maar voor een ander deel van de sector (met name de bedrijven kleiner dan 1,5 volwaardige arbeidskracht (vak)) is de bulkprijz niet kostendekkend op lange termijn. Binnen de varkenssector zal de komende jaren een behoorlijke inspanning moeten worden geleverd om voor dat deel van het aanbod afzetmogelijkheden met meerwaarde te creëren.

De Nederlandse sector is, als exporterende partij, wel genoodzaakt voorop te lopen als het gaat om nieuwe ontwikkelingen en meerwaarde van het product, anders kan ze haar marktaandeel nooit consolideren. In de varkenssector is het nog de vraag of dat zal lukken.

5.3 Marktontwikkelingen

Varkensvlees

De consumptie van varkensvlees schommelde in het afgelopen decennium (zie tabel B1.16). In 1997 is de afzet van varkensvlees gedaald doordat de prijzen stegen door een lager aanbod en in Nederland werd de daling in omzet vooral verklaard door de beelden van varkens in grijparmen van het destructiebedrijf dat de dieren met varkenspest afvoerden.

De positie van de Nederlandse varkensvleesketen in de Europese markt is dus eigenlijk geconsolideerd in de afgelopen jaren. Ten opzichte van kuikenvlees wordt er nog relatief weinig toegevoegde waarde uit de markt gehaald. Een belangrijk deel van de Nederlandse productie wordt als karkas geëxporteerd.

De afzet van Nederlandse varkensvlees naar de Britse markt en de Griekse markt is toegenomen. Buiten de EU heeft Nederland vooral afzetstijgingen gerealiseerd in Hongkong. In alle andere Europese landen heeft Nederland in 1998 veel minder afgezet dan in 1995. Dit kan deels verklaard worden door een afname van de productie in Nederland. Verder speelt een rol de toename van de zelfvoorzieningsgraad in importlanden en de grotere concurrentie door andere exportlanden binnen en buiten de EU.

Tabel 5.2 *Consumptie per hoofd van varkensvlees in de EU en Nederland in 1998*

	EU-15	Nederland
Consumptie per hoofd per jaar		
- varkensvlees (kg)	42,7	44,0

Bron: ZMP.

In Nederland wordt nog nauwelijks diervriendelijk varkensvlees geproduceerd. In de ons omringende landen en onze belangrijkste afzetlanden, speelt dat ten aanzien van varkensvlees ook nauwelijks. In Denemarken daarentegen zijn de biologische productie en uitlooppductie de afgelopen jaren aanzienlijk toegenomen. Met deze producten hebben de Denen vooral een sterke positie op de Duitse en de Britse markt.

Het assortiment vleeswaren, snacks en andere panklare producten is in de afgelopen jaren enorm verbreed. De varkensslachterijen hebben echter nog minder sterk op deze markt tending ingespeeld dan de pluimveeslachterijen. Ontwikkeling van de productgroep gemakproducten is voor het behoud van marktaandeel wel doorslaggevend.

5.4 De toekomst van de Nederlandse varkenshouderij tot 2005

De ontwikkelingen binnen de varkenssector zullen met name afhankelijk van zijn van de ontwikkeling van nieuwe vleesproducten met toegevoegde waarde. Als de sector daar niet in slaagt, zal ze haar concurrentiepositie verliezen. Nederland heeft namelijk te maken met een dermate groot milieuprobleem, dat we een sectorbrede positie van laagste kostenproducent reeds permanent zijn verloren.

De slachterijen zullen de komende vijf jaar dus alles in het werk moeten stellen om een belangrijk deel van het aanbod te differentiëren van de rest van het bulkaanbod. Deze differentiatie moet wel marktgericht worden aangepakt om succesvol te kunnen zijn. Het is niet meer haalbaar een stramien te kiezen voor de gehele sector. De varkensvleesmarkt wordt de komende jaren verder opgedeeld in segmenten, met ieder zijn eigen producten. De slachterijen kunnen nu nog een belangrijke rol spelen in de productontwikkeling. Zodra een sterke concurrent zich manifesteert, zullen ze genoodzaakt zijn te volgen. Differentiatiemogelijkheden moeten dan niet alleen gezocht worden in houderijsystemen en voeding van de dieren, maar kunnen ook gezocht worden in emotie en smaakonderscheid.

Dierenwelzijn zal de komende jaren enorm belangrijk worden, onder andere door het vervallen van de huidige gedoogbepalingen in de dierenwelzijnsregelgeving. Hierdoor zullen tot 2005 veel kleinere varkenshouderijen stoppen. Enerzijds wil de consument wel een diervriendelijk product (sociaal de meest acceptabele aanpak), maar anderzijds kiest hij bij z'n aankopen massaal voor het goedkoopste product. Er is inmiddels een convenant getekend om de productie van biologisch varkensvlees te vergroten, maar ook andere nieuwe producten zijn nodig. Biologische producten blijken slechts voor een kleine niche in de markt aantrekkelijk en zullen naar verwachting ook altijd een nichemarkt blijven.

Vooralsnog lijkt de West-Europese consument nog niet erg gevoelig voor diervriendelijker vlees. Alleen in Denemarken en het Verenigd Koninkrijk neemt diervriendelijk varkensvlees een belangrijke positie in het supermarktschap. Het is maar de vraag of de Nederlandse consument daar in de toekomst gevoelig voor zal worden, omdat vooral in de vers vleesmarkt prijs een belangrijk aankoopcriterium is.

De komende 5 jaar zal een deel van de varkenshouders omschakelen naar een meer diervriendelijk systeem dan volgens de regelgeving noodzakelijk is. Een varkenshouder die daarvoor kiest zal waarschijnlijk niet hetzelfde aantal dieren aanhouden, maar zich eerder richten op het aantal volwaardige arbeidskrachten dat hij nodig heeft om een tot een vergelijkbaar inkomen te komen. In tabel 5.3 is daarom aangegeven hoeveel dieren een volwaardige arbeidskracht bij benadering kan verzorgen en hoeveel ruimtebeslag dit vraagt.

Tabel 5.3 Aantal dieren per volwaardige arbeidskracht en het ruimtebeslag van verschillende houderij-systemen

	Fokzeugen per vak	Vleesvarkens per vak	m ² staloppervlak
Biologisch			
- gesloten	60	405	950 + buitenloop (565)
- fokkerij	93		615 + buitenloop (314)
- vleesvarkens		1.145	1.560 + buitenloop (1017)
Scharrel			
- gesloten	68	460	835 + buitenloop (830)
- fokkerij	105		570 + buitenloop (900)
- vleesvarkens		1.300	1.320 + buitenloop (910)
Gangbaar			
- gesloten	120	810	1.790
- fokkerij	200		1.055
- vleesvarkens		2.000	2.850

Bron: LEI, Praktijkonderzoek Veehouderij.

Enkele voorbeelden

- Als een varkenshouder met scharrelvarkens wil overstappen op biologische varkens, heeft hij een groter staloppervlak voor iets minder dieren en moet hij tevens over een grotere buitenloop kunnen beschikken.
- Een varkenshouder met gangbare varkens die wil omschakelen naar scharrelvarkens heeft met de helft van het aantal dieren al vrijwel een volledige dagtaak. Daarnaast heeft hij minder stalruimte nodig en meer ruimte voor buitenloop.

5.5 Conclusies

De Nederlandse vleesvarkenshouderij zal de komende jaren meer aandacht gaan besteden aan zaken als dierenwelzijn, voedselveiligheid en de voorkoming of vermindering van nadelige milieueffecten. Dit zal vooral consequenties hebben voor houderijssystemen, productontwikkeling en tracing- en trackingsystemen. Hiertoe dwingen behalve de stijgende kosten vanwege de eisen aan dierenwelzijn, voedselveiligheid en milieu ook de toenemende concurrentie met standaardproducten vanuit Midden- en Oost-Europese landen, die binnenkort toetreden tot de EU en de groeiende concurrentie vanuit de VS. Ook zal binnen de EU de interne concurrentie van landen als Denemarken, Duitsland, Spanje en Frankrijk toenemen. Op primair niveau zal dit leiden tot omschakeling op alternatieve systemen en groeiende integratie om specifieke kwaliteitsmarkten te bedienen. Daarnaast zullen er met name onder de grotere bedrijven zijn die zich blijven richten op het gangbare product tegen lage kostprijs. Deze bedrijven hebben behoefte aan verder doorgroeien om de kostprijs zo laag mogelijk te houden. Tot 2005 zullen verder door het vervallen van goedgebepalingen in de dierenwelzijnsregelgeving zeer veel kleinere varkensbedrijven stoppen. Zij zijn namelijk niet in staat de organisatie en de stallen van hun bedrijf aan te passen.

Beide trends zowel richting schaalvergroting en specialisatie om via de kostprijs op de bulkmarkt te concurreren als richting productdifferentiatie en afzet in kwaliteitsmarkten waarbij meer ruimte per dier en behoefte aan uitloopruimte nodig is, vragen om een uitbreiding van de te bebouwen oppervlakte en mogelijk ook aan de omvang van de bouwkaavel. Tevens ligt er mogelijk een knelpunt bij akkerbouwbedrijven die om hun inkomen op peil te houden een tweede tak intensieve veehouderij zouden willen beginnen. Dit is nu niet toegestaan.

6. Drentse varkensbedrijven

In dit hoofdstuk wordt de varkenshouderij in Drenthe geschetst aan de hand van de volgende kenmerken: bedrijfsomvang en continuïteit, mate van geslotenheid en de mogelijkheden voor mestafzet. Daarbij is gebruikgemaakt van gegevens uit de Landbouwtelling 1999 en van de resultaten van een enquête onder varkenshouders. Deze enquête vond plaats in het kader van het onderzoek naar de mogelijkheden voor de varkenshouderij in de niet-concentratiegebieden.

Drenthe telde in 1999 338 bedrijven met varkens¹, circa 40% minder dan in 1993. Landelijk is het aantal bedrijven met varkens in die periode met bijna 39% gedaald. Het aantal varkens in 1999 in Drenthe bedroeg slechts 2% van alle vleesvarkens en 2,5% van de fokvarkens in Nederland. In 1993 was dat nog respectievelijk 1 en 2%. Het aantal vleesvarkens in Drenthe is sinds 1993 zelfs nog iets gestegen en het aantal fokzeugen gelijk gebleven, terwijl landelijk het aantal vleesvarkens met 10% en het aantal fokzeugen met 12,5% daalde. De bedrijven met varkens maken in Drenthe slechts 7% uit van alle landbouwbedrijven in deze provincie. Landelijk ligt dat veel hoger, namelijk op 16%.

6.1 Bedrijfsomvang en continuïteit

Van het totaal aantal varkenshouderijen in Drenthe (338) houden er 225 vleesvarkens en 163 fokvarkens, 50 bedrijven houden zowel fokvarkens als vleesvarkens. Op deze bedrijven worden in totaal ruim 365.000 varkens gehouden. De stapel bestaat voor 40% uit biggen tot 20 kg, 48% zijn vleesvarkens en de rest zijn fokvarkens. In de provincie worden meer biggen geproduceerd dan er nodig zijn voor de instandhouding van de vlees- en fokvarkenstapel. Het biggenoverschot bedraagt er ruim 37%.

Van de vleesvarkensbedrijven heeft bijna 30% minder dan 100 vleesvarkens, 37% 100 tot 500 vleesvarkens en 14% meer dan 1.000. De grote bedrijven bezitten ruim 50% van de vleesvarkens, de kleinste bedrijven nog geen 2%. Vergeleken met het landelijk beeld komen in Drenthe relatief veel bedrijven met minder dan 100 vleesvarkens voor.

Van de bedrijven met fokvarkens heeft 25% minder dan 50 fokzeugen, 19% 50 tot 150 stuks en 23% meer dan 250 fokzeugen. Deze grote bedrijven bezitten 57% van de fokzeugen, terwijl de groep met minder dan 50 fokzeugen per bedrijf maar 2% van alle Drentse fokzeugen houdt. Drenthe telt ook relatief veel kleine fokzeugenbedrijven (minder dan 50 stuks).

¹ Inclusief nevenberoepsbedrijven.

Tabel 6.1 Drentse fokzeugenbedrijven en de vleesvarkenbedrijven naar aantal en nge¹ (in 1999)

	Aantal fokzeugenbedrijven	Aantal vleesvarkenbedrijven
Totaal aantal bedrijven	163	225
Waarvan naar aantal nge (in %)		
< 20 nge	-	7
20 - 39 nge	17	3
40 - 69 nge	29	26
70 - 99 nge	5	27
> 100 nge	49	37

Bron: Landbouwtelling, CBS.

De varkens zijn in Drenthe geconcentreerd op een beperkt aantal grote bedrijven. Daarnaast komen er een groot aantal kleine varkenshouderijen voor. Deze conclusie wordt wat afgezwakt als we letten op de economische inkomensbasis van de bedrijven, aan de hand van het aantal nge (zie tabel 6.1). Voor continuïteit dienen de bedrijven tenminste 70 nge te tellen. Aan deze norm voldoet 54% van de bedrijven met fokzeugen en 64% van de bedrijven met vleesvarkens. Van een aantal bedrijven met 40 tot 70 nge kan verwacht worden, dat ze zullen groeien tot de vereiste omvang. Het gaat om 29% van de fokzeugenbedrijven en 26% van de bedrijven met vleesvarkens. Daarmee zit bijna een vijfde deel van de Drentse bedrijven met fokzeugen en 10% van de bedrijven met vleesvarkens in de directe gevarenzone.

Van de Drentse varkenshouderijen is evenals in totaal Nederland 40% een gespecialiseerd bedrijf dat ten minste tweederde deel van de brutostandaardsaldi afkomstig zijn uit de varkenshouderij. Dit zijn dus ook allemaal bedrijven, waarvoor de varkenshouderij een hoofdtak is.

Een indruk van de behoefte aan continuïteit van de bedrijven kan ook verkregen worden uit de leeftijd van het bedrijfshoofd en het al dan niet aanwezig zijn van een opvolger. Uit tabel 6.2 blijkt, dat veel bedrijfshoofden 50 jaar of ouder zijn, met name veel fokzeugenhouders. Het overgrote deel van deze oudere bedrijfshoofden heeft geen opvolger. Indien er een opvolger is, dan werkt deze meestal op het bedrijf mee, tenzij hij/zij nog een opleiding volgt. Dit betekent dat 40 tot 50% van de huidige Drentse varkenshouderijen op niet al te lange termijn wordt gestopt of in z'n geheel verkocht.

De varkenshouderijen in Drenthe verwachten tot 2002 slechts een bescheiden groei van de varkensstapel. Nog geen 10% van de bedrijven wil uitbreiden. Gemiddeld willen deze varkenshouders hun bedrijven uitbreiden met 95 fokzeugen en 1.000 vleesvarkens. Hierdoor zou de fokzeugenstapel met bijna 2.200 dieren toenemen en de vleesvarkensstapel met 27.600.

¹ Zie noot 1 pagina 29.

Tabel 6.2 *Verdeling van het aantal fokzeugenbedrijven en het aantal vleesvarkenbedrijven in Drenthe naar de leeftijd van het oudste bedrijfshoofd en de opvolgingssituatie op de bedrijven waarvan het bedrijfshoofd 50 jaar of ouder is*

	Aantal fokzeugenbedrijven	Aantal vleesvarkenbedrijven
Totaal aantal	163	225
Waarvan naar leeftijd (in %)		
20 - 40 jaar	9	21
40 - 50 jaar	17	23
50 jaar en ouder	74	56
50 jaar en ouder geen opvolger	27	17
Aantal bedrijven	66	69

Bron: Landbouwtelling, CBS.

In de tijd tot 2008 willen echter ook een aantal bedrijven stoppen (16%). Dit betreft vooral kleinere bedrijven of bedrijven van oudere bedrijfshoofden. De belangrijkste reden om te willen stoppen is dan ook de leeftijd en daarnaast speelt de geringe winstgevendheid van de sector hierbij een rol. Deze stoppende bedrijven bezitten met elkaar 3.909 fokzeugen en 19.700 vleesvarkens. Op grond van deze toekomstplannen zal het aantal fokzeugen in Drenthe in de toekomst afnemen, terwijl het aantal vleesvarkens iets zal stijgen. Ook zal gezien het aantal grootgebrachte biggen per zeug (circa 20) het huidige biggenoverschot in Drenthe hierdoor dalen. De op het bedrijf aanwezige productierechten denkt men tot 2002 vooral in te leveren in het kader van een opkoopregeling, na de tijd denkt men ze vooral te verkopen aan collega's.

Circa 30% van de Drentse varkenshouderijen geeft aan, dat men belemmeringen ondervindt bij de uitbreiding van de varkensstapel. Deze belemmering vindt zijn oorzaak meestal in de EHS en het streekplan. Het gemeentelijk bestemmingsplan wordt relatief weinig genoemd. Aspecten die daarbij de belangrijkste rol spelen zijn de nabijheid van natuur of van woningen.

6.2 Herkomst van fokvarkens en vleesbiggen

Hoewel 50 bedrijven zowel fokzeugen als vleesvarkens houden, is geen enkel bedrijf echt gesloten; dat wil zeggen dat het bedrijf geen fokzeugen en vleesbiggen aankoopt en alle geproduceerde biggen zelf afmest. De 6% van de Drentse bedrijven die geen fokzeugen en vleesbiggen aankopen blijken een flink deel van de geproduceerde biggen aan derden te verkopen. Op deze bedrijven komt namelijk 33% van de fokzeugen en 7% van de vleesvarkens voor. In een aantal gevallen worden uitsluitend restpartijen en moeilijk verkoopbare biggen op het eigen bedrijf afgemest.

Tabel 6.3 Leveranciers van fokvarkens en vleesbiggen op de niet-gesloten bedrijven in Drenthe

	Fokvarkens	Vleesbiggen
Totaal aantal in 1999 gekochte dieren	7.085	310.080
Waarvan (in %)		
- collega's	14	5
- stamboek	32	
- fokorganisaties	43	23
- veehandelaren		42
- overigen		20

Bron: LEI-onderzoek 'Varkenshouderij in niet-concentratiegebieden'.

De niet-gesloten bedrijven kopen de fokvarkens met name van stamboeken en van fokorganisaties, terwijl de vleesbiggen in hoofdzaak gekocht worden van veehandelaren en fokorganisaties (zie tabel 6.3). Alleen voor vleesbiggen is een deel van de aankoop (37%) op contract vastgelegd. Vergeleken met andere gebieden is deze aankoop voor een groot deel contractueel vastgelegd. Ook op de bedrijven die geen contract hebben komen wel min of meer vaste relaties voor als het gaat om de aankoop van fokvarkens en van vleesbiggen. Onder andere de wetgeving met betrekking tot de bestrijding van dierziekten, waarin een beperking van het aantal contacten is opgenomen is hiervoor verantwoordelijk.

Overigens zijn de gekochte vleesbiggen en fokvarkens voor het overgrote deel afkomstig uit de eigen of aangrenzende provincies. De vervoersafstanden zijn evenwel voor ruim 40% toch nog ten minste 50 km. De fokvarkens worden meestal vervoerd door collega's of door transportbedrijven, de vleesbiggen door transportbedrijven en veehandelaren.

6.3 Mestproductie en mestafzet

De Drentse varkenshouderijen beschikken gemiddeld over 35 ha cultuurgrond, met name akkerbouw en grasland. Daarnaast houdt ruim eenderde deel van hen ook melkvee, heeft een kwart ook paarden en pony's en bezit 12% ook schapen. Dit verklaart waarom maar 40% van de bedrijven met fokvarkens en 30% van die met vleesvarkens behoort tot de categorie 'hokdierbedrijven' (zie tabel 6.4). Op de meeste varkenshouderijen is dus het merendeel van de inkomsten uit andere bedrijfstakken (akkerbouw, melkvee) afkomstig of is sprake van een gecombineerd bedrijf met meerdere hoofdtakken (combinaties van meerdere veesoorten of van gewassen en vee).

Tabel 6.4 Verdeling van de Drentse bedrijven met fokzeugen en van die met vleesvarkens naar NEG-type a)

	Bedrijven met fokzeugen	Bedrijven met vleesvarkens
Totaal aantal	163	225
Waarvan naar neg-type (in %)		
- akkerbouw	4	11
- tuinbouw	4	2
- graasdier	33	27
- hokdier	40	30
- gewascombinatie	-	-
- veecombinatie	14	19
- gewas/veecombinatie	6	12

a) Een typering van de bedrijven met behulp van de verdeling van het aantal brutostandaardsaldi (zie B1.1) per bedrijf over de verschillende bedrijfsonderdelen ontwikkeld in EU-verband. Daarbij worden 8 hoofdtypen onderscheiden (akkerbouw, tuinbouwbedrijven, blijvende teeltbedrijven, graasdierbedrijven hokdierbedrijven en 3 combinaties daarvan). Een bedrijf behoort tot een bepaalde bedrijfstype als tenminste twee derde deel van de brutostandaardsaldi van het bedrijf is afkomstig uit de genoemde productierichting. De varkenshouderijen behoren volgens deze indeling bij de hokdierbedrijven.
Bron: Landbouwtelling, CBS.

Op een aantal Drentse varkensbedrijven komen meerdere diersoorten voor. Op ruim 50% van de bedrijven met fokzeugen en 75% van de bedrijven met vleesvarkens is sprake van een lage veedichtheid (minder dan 2 grootvee-eenheden graasdieren per hectare). Op deze bedrijven komen dus naast varkens maar in beperkte mate graasdieren als runderen en schapen voor. Op 46% van de fokzeugenbedrijven en 11% van de vleesvarkensbedrijven is de veedichtheid aan graasdieren echter groter dan 2,5 gve. Op deze bedrijven is de ruimte om op eigen bedrijf mest van varkens af te zetten zeer beperkt of afwezig.

De totale mestproductie op de Drentse varkenshouderijen (628384 ton) is voor een relatief groot deel (55%) afkomstige van varkens. Deze varkensmest bevat 63% van de totale hoeveelheid geproduceerde N bij bedrijven met varkens en 73% van de geproduceerde P. Een deel van de varkensmest, waaronder relatief veel mest van vleesvarkens wordt op eigen grond afgezet. Het merendeel gaat echter naar collega's.

Op alle bedrijven met varkens (338) wordt in totaal door alle daar aanwezige dieren 2.071 ton fosfaat (forfaitair) geproduceerd. Op basis van de aanwendingsnormen voor fosfaat (in 1999) en de beschikbare arealen bouwland, grasland en voedergewassen heeft 75% van bedrijven met varkens een mestoverschot (zie tabel 6.5).

Op alle bedrijven met varkens zijn er in verhouding meer bedrijven met een stikstof overschot dan bij pluimvee. Op basis van de aanwendingsnormen voor stikstof (2003) en de beschikbare arealen bouwland, grasland en voedergewassen (in 1999) heeft 89% van bedrijven met varkens een mestoverschot (zie tabel 6.5). Gezamenlijk produceren alle op deze bedrijven aanwezige dieren 5.161 ton stikstof (forfaitair).

Tabel 6.5 Fosfaat- en stikstofproductie en overschotsituatie op de bedrijven met varkenshouderij in Drenthe (1999)

Bedrijven	Aandeel in tot. prod. P ₂ O ₅	Aandeel in tot. prod. N	Bedrijven met overschot o.b.v P ₂ O ₅ (%)	Bedrijven met overschot o.b.v. N (%)
Bedrijven met varkens	21	15	75	89

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Het overgrote deel van de mest (ruim 90%) wordt over minder dan 10 km vervoerd. Voor de afzet van een relatief groot deel van de mest (14%) hebben de Drentse varkenshouders een contract afgesloten, meestal mondeling (ruim 60%). Ook geeft bijna de helft van de Drentse varkenshouders aan, dat men problemen ondervindt bij de afzet van mest. Het gaat daarbij vooral om het vinden van een afnemer en om de kosten van de mestafzet. Volgens eigen zeggen zal in de toekomst het aantal Drentse varkenshouders dat problemen met de mestafzet heeft nauwelijks toenemen. Ook in de toekomst zullen de problemen vooral gelegen zijn in het vinden van een afnemer en de kosten van de afzet. Wel komt doordat een aantal bedrijven stoppen met de varkenshouderij (zie pagina 50) plaatsing ruimte voor mest vrij. Een deel ervan zullen de bedrijven zelf gebruiken om het aantal melkkoeien te vergroten. Voor derden komt hierdoor ruimte voor 19.000 ton mest beschikbaar.

6.4 Conclusies

1. In Drenthe is ook de varkenshouderij een betrekkelijk kleine sector. Slechts 7% van de in de provincie aanwezige bedrijven houdt varkens. Landelijk ligt dit met 16% veel hoger.
2. Gemeten aan de hand van het aantal aanwezige vleesvarkens kent Drenthe zowel relatief veel zeer kleine als zeer grote bedrijven. De Drentse bedrijven met fokzeugen zijn relatief vaak middelgroot en groot.
3. Qua totale economische inkomensbasis zit even de helft van de Drentse bedrijven met fokzeugen en/of vleesvarkens boven de minimale omvang voor continuïteit van 70 nge. In de gevarenzone (minder dan 40 nge) zit bijna 20% van de bedrijven met fokzeugen en 10% van die met vleesvarkens. Met name de Drentse vleesvarkenshouderij is geconcentreerd op levensvatbare bedrijven.
4. Relatief veel varkenshouders zijn ouder dan 50 jaar en een naar verhouding groot deel van hen, met name onder de fokzeugenhouders, heeft geen opvolger. Op niet al te lange termijn zal daardoor 40 tot 50% van de huidige Drentse varkenshouders stoppen of het bedrijf verkopen.

5. Gemiddeld beschikken de Drentse varkenshouders over relatief veel grond (35 ha). Op de meeste varkenshouderijen is het merendeel van de inkomsten dan ook afkomstig uit andere bedrijfstakken (akkerbouw, melkvee) of is sprake van een gecombineerd bedrijf met meerdere hoofdtakken.
6. De veedichtheid met graasdieren is relatief laag, op driekwart van de varkenshouderijen minder dan 2 grootvee-eenheden per hectare en op maar even 10% van de varkenshouderijen hoger dan 2,5 grootvee-eenheid. Deze laatste groep bedrijven kan dus nauwelijks of geen varkensmest kwijt op de eigen grond.
7. Hoewel de Drentse varkenshouderijen gemiddeld over 35 ha cultuurgrond beschikken, heeft 75% van de bedrijven in z'n totaal een fosfaatoverschot en zelfs 89% een stikstofoverschot. Dit overschot wordt geleverd aan collega's, meestal (90%) binnen een straal van 10 km.
8. In Drenthe is het aantal gesloten varkensbedrijven beperkt. Voorzover bedrijven zowel fokvarkens als vleesvarkens houden, vormen de op het eigen bedrijf gehouden vleesvarkens maar een beperkt deel van de totale biggenproductie.
9. De herkomst van vleesbiggen en fokvarkens, eigen of aangrenzende provincies geeft aan dat er sprake is van een zekere mate van regionale clustervorming.
10. Drenthe kent een biggenoverschot van ruim 37%. Dit zal in de toekomst minder groot worden, vanwege het relatief grote aantal fokbedrijven van minder dan 20 nge (zie 5) en vanwege het relatief groot aantal oudere fokzeughouders zonder opvolger (zie 7).
11. Het aandeel biologische bedrijven in de varkenshouderij is in Drenthe, net als in de rest van Nederland, erg klein.

7. Toekomst van de Drentse varkenssector

Drentse varkenshouderijbedrijven onderscheiden zich van de Nederlandse bedrijven in een aantal opzichten:

- (1) varkenshouderij is veelal een neventak, waarbij het aantal dieren op de individuele bedrijven relatief laag is;
- (2) meer dan de helft van de varkenshouders in Drenthe is boven de 50 jaar.

Het Drentse varkensbedrijf onderscheidt zich dus duidelijk van de structuur in de rest van Nederland. Dat kan betekenen dat de Drentse varkenshouderijbedrijven een meer onzekere toekomst tegemoet gaan, maar het kan ook betekenen dat de Drentse varkenshouderijbedrijven zo uniek zijn dat ze sterker in de markt staan dan de varkensbedrijven in de rest van Nederland. Het eerste zal vooral het geval zijn als geconcurrereerd moet worden in de bulkmarkt, het laatste bij specialisatie op de kwaliteitsmarkt.

Op landelijk niveau is voor de varkenshouderij een vermindering van de stapel voorzien met 15% tot 2002. Bij de vertaling hiervan naar de Drentse situatie moet er rekening mee worden gehouden dat de milieudruk hier weliswaar minder is, maar dat de bedrijven wel geconfronteerd zullen worden met hogere kosten voor mestafzet en de gevolgen van de minder gunstige bedrijfsstructuur vergeleken met de concentratiegebieden. De vermindering van de stapel zal er daarom wat groter zijn dan gemiddeld over heel Nederland (circa 17% tot 2005). Hierbij wordt er ook van uitgegaan dat de behoefte op akkerbouwbedrijven aan een tweede tak, gezien de hogere kosten en de daardoor verslechterde concurrentiepositie van de varkenshouderij, vooral in een andere richting zal worden ingevuld.

Tegelijkertijd moet een verdere vermindering van het aantal bedrijven met varkens worden verwacht. De bij bedrijfskenmerken beschreven leeftijdsopbouw en de plannen van de varkenshouders zelf tot 2008 wijzen ook in deze richting. In de periode tot 2005 moet verwacht worden dat tussen de 30 en 40% van de huidige varkenshouders zullen stoppen. Hierbij is rekening gehouden met de te verwachten vermindering van de varkenstapel en met name met het stoppen van kleinere bedrijven die bijvoorbeeld hun organisatie en de stallen niet kunnen aanpassen aan de regelgeving met betrekking tot dierenwelzijn. De gemiddelde schaalgrootte van de varkenshouderij zal daardoor toenemen. Tevens zal doordat vooral fokzeugenhouders zullen stoppen (zie tabel 6.2) het biggenoverschot in Drenthe verminderen. Dit vergroot de mogelijkheden om tot een gesloten cluster te komen in dit gebied. Dit is van belang in verband met het beleid gericht op het verminderen van de kansen op het uitbreken van besmettelijke veeziekten.

In het algemeen kan gesteld worden dat in de productie en verwerking van varkensvlees opschaling zo algemeen is dat ook de transportmiddelen daarop zijn aangepast. Het is voor grote verwerkers dus redelijk kostbaar om op 10 kleine bedrijven te moeten laden, in plaats van op 1 groot bedrijf. Deze efficiencyvoordelen kunnen (op termijn) worden door-

berekend aan de leveranciers, waardoor kleine bedrijven een lagere opbrengstprijis kunnen (gaan) krijgen.

Daarnaast concurreren de grote Nederlandse verwerkers van varkensvlees meestal op prijs in hun afzetmarkt. Doordat ze voor deze concurrentiestrategie kiezen, zijn de producenten genoodzaakt tegen een zo laag mogelijke kostprijs te produceren, om nog een winstmarge te realiseren. Door de dalende wereldmarktprijs en de afnemende winstmarges, zijn de afgelopen jaren steeds meer initiatieven voor een omslag naar andere strategieën ontstaan: merkproducten en streekproducten. Voor dergelijke initiatieven is het wel van belang dat een onderscheidend product wordt gemaakt ten opzichte van de bulk van de markt, maar dat valt niet altijd mee.

Kortom, de Drentse varkensbedrijven zijn vooralsnog aangewezen op de bulkafzet tegen zo laag mogelijke kostprijs, maar met name voor kleinschalige bedrijven zal het lastig worden om op termijn nog aan de kostprijisdruk van de bulkmarkt te kunnen voldoen. Op basis van kostprijscalculatie en voorspellingen in ketenontwikkelingen (Backus, 1998) blijkt dat alleen grote gespecialiseerde bedrijven (groter dan 1,5 volwaardige arbeidskracht (vak)) in de bulkmarkt van de toekomst nog de kostprijsc concurrentie zullen kunnen volgen. Kleine bedrijven met een groot eigen vermogen zullen in de bulkmarkt ook nog wel een tijdje kunnen doorproduceren (hieronder: doorgaan), maar dat zal niet tot economisch aantrekkelijke resultaten leiden. Samengevat ziet het toekomstplaatje er als volgt uit.

Groep	Afstoten varkenstak	Specialiseren in varkens	Doorgroeien naar 2 vak	Kwaliteitsmarkt	Gesloten bedrijven	Doorgaan
<i>Bedrijven met zeugen en vleesvarkens a)</i>						
Klein	X			X		
Midden		X				X
Groot			X		X	X
<i>Bedrijven met vleesvarkens</i>						
Klein	X			X		
Midden		X				X
Groot			X		X	X
<i>Bedrijven met zeugen</i>						
Klein	X			X		
Midden	X			X		
Groot		X	X			X

Figuur 7.1 Alternatieve mogelijkheden van de verschillende groepen varkensbedrijven

a) Klein bedrijf: minder dan 0,5 vak; Middenbedrijf: 0,5 tot 1,5 vak; Groot bedrijf: vanaf 1,5 vak.

Bron: Mondelinge informatie Backus.

Uit dit overzicht, dat gebaseerd is op kostencalculaties en ketenafwegingen, blijkt dat alleen de grote bedrijven toekomst hebben in de bulkmarkt. Middelhete bedrijven hebben alleen toekomst als ze hun varkenstak serieus nemen en gaan netwerken met andere bedrijven. Onder netwerken verstaan we een onderscheidend product maken voor een (kleine) deelmarkt, of door samenwerking schaalvoordelen weten te behalen, die alleen niet be-

haald zouden kunnen worden. Als deze bedrijven doorgaan met productie voor de bulkmarkt, zal dat weinig opleveren. Voor kleine bedrijven rest eigenlijk niets anders dan in de biologische houderij stappen. Daar is nog geen sprake van schaalvergroting en daar zullen dus nog winsten kunnen worden behaald. Ten behoeve van de invulling en verder ontwikkeling van deze wijze van varkens houden worden momenteel allerlei zaken verder uitgezocht. Doordat biologische varkenshouderij nog vorm moet krijgen en tot ontwikkeling moet komen, zal in Drenthe tot 2005 maar een paar procent van de bedrijven naar deze productiewijze omschakelen. Ook aan de vraagkant zijn nog veel onduidelijkheden. Het is de vraag of de consumentenvraag naar biologisch vlees zodanig zal toenemen dat een substantieel deel van de producenten hiermee een aantrekkelijk inkomen genereert. Op dit moment is de vraag naar dit vlees in Nederland en de belangrijkste buitenlandse afzetmarkten van Nederlands product nog nihil, ondanks grote promotiebudgetten. Of dit in de komende 5 jaar zal veranderen, is nog sterk de vraag; vooralsnog komt er weinig beweging in de vraag naar scharrelvlees en biologisch vlees.

Ook omschakelen naar een streekproduct behoort tot de mogelijkheden, met name voor netwerken. De markt hiervoor moet men echter nog ontwikkelen. Dat betekent wel dat er fors geïnvesteerd moet worden in reclame en promotie. Tevens zal commitment in de distributie (retail, restaurants en groothandel) ook van groot belang zijn. Hierdoor zal het aantal Drentse bedrijven dat in deze richting omschakelt tot 2005 erg beperkt zijn.

Ten slotte zal in het kader van dierenwelzijn de benodigde ruimte per dier groter worden. Ook omschakeling richting biologische varkenshouderij zal dit effect hebben. Daarnaast zullen de bedrijven ruimte moeten hebben om mest op te slaan en deze eventueel voor te bewerken (mengen, indikken). De varkenshouderij zal zich verder steeds meer ontwikkelen in de richting van naast elkaar bestaande productie- en afzetketens, met IKB-, certificering- en tracing- en trackingsystemen die zich richten op bepaalde goed omliggende deelmarkten die toegevoegde waarde weten te waarderen.

Kortom, bedrijven boven 1,5 vak zullen de komende 5 jaar de bulkmarkt kunnen volgen en, onvoorziene omstandigheden op de wereldmarkt daargelaten, economisch rendabel kunnen draaien. Bedrijven onder 1,5 vak zullen hun toekomst zelf moeten maken in samenwerking met anderen. Op de bulkmarkt zullen ze in de regel weinig rendement behalen, maar in kleine deelmarkten kunnen ze nog wel marktvoordelen halen met een onderscheidend product. Dit vraagt echter om grote investeringen of commitment in het distributiekanaal (retail, restaurants en/of groothandel).

8. Ruimtelijke gevolgen ontwikkelingen en provinciaal beleid

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt begonnen met een samenvatting van de belangrijkste te verwachten ontwikkelingen in de pluimvee- en varkenssector. Daarbij wordt tevens ingegaan op de ruimtelijke consequenties ervan. Daarna wordt ingegaan op de plaats die de Provincie in het totale overheidsbeleid inneemt tussen Rijk en Gemeente en de instrumenten die de provincie ter beschikking heeft. Ook aan de orde komen, voorzover relevant voor de intensieve veehouderij, de in het Provinciaal Omgevings Plan (POP) neergelegde beleidsdoelen en de daarbij gehanteerde zoning. Besloten wordt met een globaal overzicht van de beleidsknelpunten, zoals die uit de confrontatie van te verwachten ontwikkelingen en beleidsdoelstellingen voortvloeien.

8.2 Ruimtelijke gevolgen van gesignaleerde ontwikkelingen

In deze paragraaf worden de belangrijke ontwikkelingen die in de voorafgaande hoofdstukken zijn gesignaleerd binnen de pluimveehouderij en de varkenshouderij nader bezien op hun ruimtelijke consequenties.

De te verwachten ontwikkelingen zullen leiden tot bedrijven die zullen lijken op een van de hieronder beschreven ideaaltypen voor de pluimveehouderij respectievelijk de varkenshouderij:

- a. een gespecialiseerd pluimveebedrijf met 2 volwaardige arbeidskracht (vak). Indien het een vleeskuikenbedrijf is, houdt het dan 120.000 vleeskuikens. Daarvoor is 4.000 m² hokruimte nodig. Verder is ruimte nodig voor voersilo's, ruimte tussen de stallen, aan- en afvoerwegen en eventueel mestopslag.
De gespecialiseerde leghennenbedrijven houden afhankelijk van het gekozen houderijsysteem 90.000 leghennen in een verrijkte kooi of 70.000 leghennen op een volièresysteem. De daarvoor benodigde hokruimte is respectievelijk 6.000 m² en 4.000 m². Ook hierbij moet verder rekening worden gehouden met ruimte voor voersilo's aan- en afvoerwegen, eventueel mestopslag en ruimte tussen de hokken;
- b. een op de kwaliteitsmarkt gericht bedrijf van 1 vak.
Het tweede ideaaltype is een op gedifferentieerde houderijsystemen gericht bedrijf van 1 vak. Een dergelijk bedrijf heeft of 20.000 scharrelhennen of 8.000 biologische hennen. Daarvoor is respectievelijk nodig 3.000 m² hokruimte met extra ruimte voor uitloop en 1.400 m² hokruimte. Ook deze bedrijven hebben behoefte aan extra ruimte voor voersilo's, aan- en afvoerwegen, eventueel mestopslag en voor ruimte tussen de hokken.

Voor vleeskuikens is nog niet een bruikbaar alternatief houderijsysteem ontwikkeld. Voorlopig zal daarom worden uitgegaan van de ruimtebehoefte voor het

- gangbare houderijsysteem. Voor een bedrijf van 1 vak is dat 60.000 vleeskuikens met 2.000 m² hokruimte en verder ruimte voor voersilo's, aan- en afvoerwegen, eventueel mestopslag en voor ruimte tussen de hokken;
- c. een gespecialiseerd varkensbedrijf met 2-vak.
Om de ziekterisico's te beperken, gaat het daarbij bij voorkeur om gesloten bedrijven. Volgens de normen voor het aantal dieren per vak zal het gesloten varkensbedrijf 240 zeugen en ruim 1.600 vleesvarkens hebben. Hiervoor zijn stallen met een totaaloppervlak van 3.600 m² nodig. Bovendien is ruimte nodig voor voersilo's, ruimte tussen de stallen, aan- en afvoerwegen en eventueel een mestsilos. Voor een op vleesvarkens gespecialiseerd bedrijf bedraagt de ruimtebehoefte voor de stallen tot 5.700 m², voor een gespecialiseerd fokbedrijf is dit ruim 2.100 m²;
- d. een biologisch varkensbedrijf met 1 vak.
Ook dit is bij voorkeur een gesloten bedrijf, met in totaal 60 zeugen en 405 vleesvarkens. Zo'n bedrijf vraagt 950 m² stalruimte en 565 m² buitenloop. Ook hier is verder ruimte nodig voor voersilo's, tussen de stallen, aan- en afvoerwegen en eventueel mestopslag. De ruimte voor stallen en uitloopt neemt toe als het bedrijf zich specialiseert op vleesvarkens en wel tot 1.560 m² stal en 1.017 m² uitloop. Bij specialisatie op fokzeugen is de ruimtebehoefte kleiner, namelijk 615 m² stalruimte en 314 m² uitloop.

Indien het gaat om een nevenbedrijf is de maximale omvang van de intensieveveehouderij afhankelijk van de totale bedrijfsomvang. Dit maakt het niet mogelijk voor zo'n bedrijf een typische ideaal beeld te schetsen. Indien het een combinatie met melkvee betreft, dient ook rekening te worden gehouden met de daarvoor benodigde stalruimte. Per vak kunnen afhankelijk van de bedrijfsuitrusting circa 70 melkkoeien worden gehouden. De daarvoor benodigde stalruimte bedraagt ongeveer 1.400 m² (inclusief jongveestal, werktuigenberging, mestopslag en sleufsilos).

Vastgesteld is dat de intensieve veehouderij in Drenthe van beperkte omvang is. Het betreft slechts enkele honderden bedrijven, dat wil zeggen circa 10% van alle Drentse bedrijven. Verder zal de schaalvergroting met name bij de nu al grotere bedrijven doorgaan. Dit vanwege de algemene wetgeving (mestwetgeving, dierenwelzijn) en algemeen economische ontwikkelingen (concentratie bij fabrikanten en retailers), terwijl een aantal kleinere bedrijven zich zal richten op kwaliteitsmarkten of op termijn zal stoppen. Deze ontwikkelingen en het grote aantal oudere bedrijfshoofden zonder opvolger maken het waarschijnlijk dat het aantal bedrijven met intensieve veehouderij in Drenthe tot 2005 met ruim 30% zal afnemen. De sterkste daling zal zich voordoen bij varkenshouders (tot circa 40%). Hierdoor zal een aantal van de nu nog bestaande knelpunten op niet al te lange termijn worden opgelost.

Behalve door de wetgeving en de concentratie bij fabrikanten en retailers wordt de schaalvergroting ook gestimuleerd door de liberalisatie van de wereldmarkt en de komende toetreding van Midden- en Oost-Europese landen tot de EU. Deze vergrote concurrentie zal zich met name voordoen op de markt van bulkproducten. Om op deze markt te kunnen blijven concurreren, is een lage kostprijs noodzakelijk. Dit vergt behalve een zekere efficiency in de bedrijfsvoering met name ook een grote schaal. Bij een aantal met name nu al grotere bedrijven zal de behoefte aanwezig zijn om verder te groeien. Dit zal gevolgen

hebben voor de maximale aanvang van het te bebouwen deel en mogelijk ook voor de omvang van een bouwblok. Ook is in principe denkbaar, dat er grenzen aan de bedrijfsomvang gesteld worden vanuit natuur-, milieu- en stankregelgeving.

De kleinere bedrijven die door willen, gaan zullen zich vooral gaan richten op kwaliteitsmarkten zoals biologische producten, scharreelproducten, streekproducten en merkproducten. Bij een dergelijke omschakeling zullen de aantallen dieren per bedrijf in eerste instantie eerder kleiner dan groter worden, omdat minder dieren per vak kunnen worden gehouden. Maar ook voor deze bedrijven gelden de eerdergenoemde redenen voor schaalvergroting, zij in het in minder sterke mate dan voor de bulkmarkt. Levensvatbare bedrijven uit deze groep zullen op termijn dan ook behoefte krijgen aan een groter bebouwd deel van de bouwkaavel. Daarbij kunnen ook zij in principe oplopen tegen beperkingen vanwege natuur, milieu en stankregelgeving.

Wat de bedrijven met een neventak intensieve veehouderij betreft wordt de maximale omvang daarvan bepaald door de totale omvang van het bedrijf. De maximale omvang van de neventak is immers 50% van de totale omvang, gemeten in inkomen. De ondergrens is afhankelijk van logistieke overwegingen (minimale per keer op te halen eieren, varkens en of vleeskuikens) of van veterinaire overwegingen (bijvoorbeeld beperking van het aantal verschillende bedrijven waarvan tegelijkertijd biggen op het vleesvarkensbedrijf mogen worden gehouden).

Alleen als een bedrijf buiten de gangbare kanalen zijn afzet zelf regelt (bijvoorbeeld verkoop aan huis of direct aan restaurant), zijn nog kleinere bedrijven mogelijk. Deze markt is evenwel van zeer beperkte omvang en biedt slechts enkele bedrijven mogelijkheden. Dit betekent, dat ook de meeste bedrijven met een neventak in de toekomst behoefte zullen hebben de stapel te vergroten en dan in principe aan kunnen lopen tegen grenzen vanwege de omvang van de te bebouwen oppervlakte of vanwege natuur-, milieu- en stankregelgeving.

De doorvoering van de steunvermindering voor agrarische producten volgens de plannen van de EU neergelegd in 'Agenda 2000' zal met name voor akkerbouwbedrijven een druk leggen op het inkomen. Deze bedrijven zullen daardoor behoefte krijgen aan het toevoegen van een tweede tak aan het bedrijf. Dit is momenteel in Drenthe niet mogelijk richting intensieve veehouderij.

In de nabije toekomst zal een flink aantal, met name kleinere bedrijven, met intensieve veehouderij de productie staken. De daardoor vrijkomende productierechten zullen de eerste jaren tot 2002 wel uit de markt worden genomen via een opkoopregeling. Voorzover ze aan collega's worden overgedaan - na het bereiken van evenwicht op de markt voor mest zal dit regel worden - zal deze verkoop leiden tot verschuivingen van de productiecapaciteit tussen gebieden en gemeenten. Of het noodzakelijk of gewenst is hierin als provincie sturend op te treden kan een punt van verdere overweging zijn.

In de varkenshouderij wordt om het risico van onderlinge besmetting te beperken door de rijksoverheid al enige tijd een beleid gevoerd gericht op het verminderen van het aantal contacten tussen verschillende bedrijven en het leggen van vaste relaties en de stichting van gesloten bedrijven. Met name als het om biggen gaat, zijn er momenteel nogal wat transporten tussen bedrijven uit de verschillende gebieden. Middels regionale clustering van bedrijven wordt geprobeerd de contacten met nabijgelegen bedrijven te verstevigen en het vervoer tussen gebieden te beperken. Bij het inplaatsen of verplaatsen van

bedrijven zou dit mede de keuze van bouwblokken voor intensieve veehouderij kunnen bepalen.

8.3 De plaats van de provincie tussen rijk en gemeenten

De provincie is de intermediair tussen rijk en gemeenten, met ruimte voor het voeren van een eigen beleid. De toenemende aandacht voor gebiedsgericht werken verandert de rol van de provincie. De provincie krijgt daarbij steeds meer de rol van regisseur, stimulator en partner die gezamenlijk met andere bestuurslagen het strategisch beleid en de uitvoering daarvan vorm geeft. Zie bijvoorbeeld de LNV nota's *Natuur voor mensen* en *Voedsel en Groen*.

De provincie beschikt om de beleidsdoelstellingen te realiseren over een instrumentarium bestaan de uit:

- a. *wettelijke regels* die men kan toepassen en *plannen* die men kan opstellen. In het kader van deze studie zijn relevant de Wet Milieubeheer, de Wet op de Ruimtelijke Ordening, de Landinrichtingswet, en de Natuurbeschermingswet evenals de daarin genoemde bevoegdheden en instrumenten;
- b. *instrumenten genoemd in uitvoeringsregelingen van wetten en beleidsinitiatieven*. Voorbeelden hiervan zijn de Regeling verlening hervestigingtoeslag voor boerderijen, de Richtlijn boerderijverplaatsing, de Projecttoeslag op de waarde van grond, het Groenfonds, de bijdrageregeling gebiedsgericht milieubeleid en het Besluit milieueffect rapportage. De provincie Drenthe heeft voor het geval geen Milieu Effect Rapportage (MER) wettelijk verplicht is zelf een duurzaamheidstoets ontwikkeld;
- c. *provinciale projecten*;
- d. *samenwerking* zoals doelgroepenoverleg. Bijvoorbeeld het Bestuurlijk Provinciaal Milieu Overleg;
- e. *stimulering* Bijvoorbeeld het stimuleringsbeleid voor de milieubescherming;
- f. *open communicatie*. Daaronder valt onder andere natuur- en milieueducatie en milieuvoorlichting.

In de praktijk betekent dit dat de provincie:

- plannen vormt, zoals het POP, inclusief het bijbehorende beleidsprogramma, het integratie- en coördinatiekader, het toetsingskader en de bestuursinstrumenten;
- plannen toetst, zowel in formele als materiële zin en aan het provinciaal beleid. Bijvoorbeeld Bestemmingsplannen van gemeenten;
- regels geeft indien samenwerking, afspraken en convenanten niet haalbaar zijn;
- financiële prikkels verstrekt (heffingen, tarieven, subsidies, stimuleringsbijdragen);
- vergunningen verleent bijvoorbeeld voor inrichtingen met een grote milieubelasting (verklaringen van geen bezwaar en vrijstellingen).

Ook zorgt de provincie voor de handhaving van de regels en heeft ze een wettelijke taak bij behandeling van bedenkingen ingebracht tegen een gemeentelijk bestemmingsplan.

8.4 Doelstellingen POP

Uitgaande van de positie van de provincie zijn in het Provinciaal Ontwikkelingsplan (POP) de gewenste ontwikkelingen op hoofdlijnen aangegeven. Dit betekent onder meer:

- bieden van een strategisch kader;
- vertalen van het rijksbeleid op regionale schaal;
- inspelen op ontwikkelingen op lokaal niveau;
- bieden van ontwikkelingsmogelijkheden;
- toekennen van functies op basis van systemen en duidelijke lokale verschillen;
- formuleren van een toetsingskader;
- beleidsuitspraken die maxima, contouren, marges en mogelijkheden bevatten;
- kader voor uitvoeringsprogrammering en financiering.

Het omgevingsbeleid van de provincie bedoelt bij te dragen aan een goede ontwikkeling van de afzonderlijke functies en wel zodanig, dat de samenleving als geheel er het beste mee gediend is. Daarbij gaat het onder andere om het behouden en ontwikkelen van een evenwichtig en duurzaam milieu voor mens, dier en plant (biodiversiteit), het behoud van het grootste deel van het landelijk gebied voor functies die specifiek gebonden zijn aan het landelijk gebied en het voorkomen dan wel verminderen van milieubelasting.

Kernpunt in het beleid voor het landelijk gebied zijn de Ecologische en de Cultuurhistorische hoofdstructuur (EHS en CHS). In de EHS staan natuurwaarden voorop, terwijl in de CHS ook een relatie met recreatie en toerisme wordt gelegd. Daarnaast wil men komen tot een samenhangende structuur van landbouwkerngebieden. In deze gebieden staat de ontwikkeling van een duurzame landbouw voorop. De landbouw dient vooral grondgebonden te blijven. Hiervan wordt ook uitgegaan bij nieuwvestiging.

Voor de intensieve veehouderij zijn met name de algemene doelstellingen ten aanzien van verzuring en bemesting van belang. Op het gebied van de verzuring via ammoniakemissies is inmiddels door GS een plan van aanpak 'regionaal mest- en ammoniakbeleid' aanvaard.

Op basis van vrijwilligheid en met stimulering wil men de landelijke doelstelling (1.400 mol/h/jaar) in 2010 realiseren. Dit betekent een reductie met 70% vergeleken met de situatie in 1980. Verder wenst men een ontwikkeling richting een duurzame grondgebonden veehouderij. De beschikbare ruimte in de Veenkoloniën zal daarbij gebruikt worden voor verplaatsing van melkveehouderijen die elders een knelpunt vormen.

Op basis van vrijwilligheid en met stimulering wil men in landbouwgebieden ook de EU-nitraatnorm van 50 mg/l in het grondwater realiseren. Tevens streeft men naar een situatie waarin de fosfaattoestand van de bodem die landbouwkundig niet hoger is dan 'ruim voldoende'. In 2010 komt bovendien geen fosfaatverzadiging van de bodem of uitspoeling naar oppervlaktewater meer voor. Het gebruik van meststoffen past bij het niveau van een duurzame grondgebonden veehouderij en voldoet daarmee ook aan de gewenste verliesnormen. Daartoe wordt bevorderd dat zoveel mogelijk bedrijven in Drenthe de verliezen op de mineralenbalans terugdringen.

Voor de geurhinder van veehouderijbedrijven geldt de normering uit de brochure 'Veehouderij en hinderwet' van 1985. Voor andere bedrijven gelden een bedrijfstakgewijze aanpak of ingeval van grote verschillen van bedrijf tot bedrijf een individuele aanpak.

In milieubeschermingsgebieden, de zones IV, V en VI, de gebieden met de aanduiding ontwikkeling natuurwaarden en ontwikkeling natuurwaarden en waterwinning uit de ontwikkelingskaart, evenals waterwingebieden, grondbeschermingsgebieden en gebieden tegen fysische bodemaantasting op de functiekaart overige aanduidingen, gelden de doelstellingen van de bijzondere omgevingskwaliteit. Dit betekent, dat in deze gebieden de provincie streeft naar de volgende voor de intensieve veehouderij relevante doelstellingen:

- streven naar evenwicht tussen ammoniakemissie en de draagkracht van de gewenste natuur (behoud biodiversiteit);
- het zo ver mogelijk terugdringen van de verliezen op de mineralenbalans;
- in landbouwgebieden realiseren van EU-nitraatnorm van 50 mg/l in het grondwater;
- in bos-, reservaat- en natuurgebieden streven naar natuurlijke achtergrondconcentraties van vermestende stoffen of maximaal de EU-streefwaarde voor grondwater van 25 mg nitraat;
- in oppervlakte water maximaal 2,2 mg N/l en maximaal 0,15 mg P/l.

8.5 Samenvatting zonering

In B1.17 wordt een kort overzicht gegeven van de zonering zoals die binnen de Provincie Drenthe is vastgesteld. In de zones I, II en III is de algemene omgevingskwaliteit het uitgangspunt, voor de andere zones de bijzondere.

In akkerbouwgebieden is de fosfaat toestand in ruim de helft van de gevallen hoger dan de doelstelling uit het POP; op grasland in slechts 10% van de gevallen. De invoering van Minas zal een gunstig effect hebben op de fosfaattoestand van de bodem in Drenthe (zie plan van aanpak regionaal mest- en ammoniakbeleid).

De situatie voor stikstof is ongunstiger in ondiep water wordt in 1998 overal in Drenthe op de zandgronden te hoge nitraatconcentraties gemeten (zie Plan van aanpak regionaal mest- en ammoniakbeleid). In vergelijking met fosfaat is dus vooral stikstof de beperkende factor. Met name op het Drents plateau is er een stikstofoverschot. Op deze droge zandgrond heeft bijna geen afbraak van nitraat plaats.

Intensieve veehouderij wordt terughoudend benaderd vanwege milieubelasting (emissie) en vanwege de ruimtelijke beïnvloeding van landschap (gebiedskenmerken en waarden) door de grootschalige bebouwing. De ruimte die er nog is, is daarbij gereserveerd voor uitbreiding van de bestaande bedrijven met intensieve veehouderij, of verplaatsing van bestaande bedrijven. Daarbij bestaan alleen voor bedrijven in zone I en bij uitzondering in zone II nog mogelijkheden voor uitbreiding.

Uit tabel B1.18 blijkt, dat er bedrijven in de zones V en VI gevestigd zijn. In de zones III en IV, V en VI is geen vestiging of uitbreiding van een bedrijf met intensieve veehouderij mogelijk. Bestaande intensieve-veehouderijbedrijven kunnen in hun huidige omvang worden voortgezet.

In zone II is in het algemeen de toevoeging van een qua omvang beperkte tak intensieve veehouderij aan een bestaand grondgebonden bedrijf of uitbreiding van de bestaande intensieve veehouderij niet toegestaan. Uitzonderingen zijn mogelijk, zover dit verenigbaar is met de milieuwetgeving en de in het geding zijnde gebiedskenmerken en waarden. Vestiging van nieuwe intensieve-veehouderijbedrijven is in dit gebied niet toegestaan.

Alleen voor de bedrijven in zone I blijven er ontwikkelingsmogelijkheden. Wel is de ruimte die geboden zal worden sterk afhankelijk van de invulling van het begrip grondgebondenheid en is in beginsel vestiging van nieuwe intensieve-veehouderijbedrijven niet toegestaan. Uitbreiding met een tak intensieve veehouderij aan een bestaand grondgebonden bedrijf en uitbreiding van bestaande intensieve veehouderij is wel mogelijk. In deze zone kan overigens de stank- of ammoniakregelgeving de feitelijke mogelijkheden van bedrijven om uit te breiden beperken. De voor de uitbreiding geldende randvoorwaarde is het bij recht in het gemeentelijke bestemmingsplan toegekende bouwblok ter grootte van 1 ha. Deze kan in beginsel na wijziging met maximaal 0,5 ha worden vergroot. Bovendien is indien passend een verdere vergroting mogelijk na planherziening. Bij vrijstelling kan verder in principe de te bebouwen oppervlakte vergroot worden tot maximaal 1 ha. In zone I is verder bij recht voor grondgebonden bedrijven een neventak intensieve veehouderij tot 500 m² toegestaan. Deze kan bij vrijstelling worden vergroot, mits er sprake blijft van een grondgebonden agrarisch bedrijf.

8.6 Ontwikkelingen en beleid, knelpunten

In deze paragraaf worden de ontwikkelingen en het in het POP vastgelegde beleid met elkaar geconfronteerd om te bezien waar beleidsknelpunten voorkomen.

- Een flink aantal agrarische gebouwen zal zijn oorspronkelijke bestemming, doordat het bedrijf wordt gestaakt, verliezen. Hierdoor kan op het platteland allerlei bedrijvigheid gevestigd worden (transportbedrijven, dienstverlening), die afbreuk doet aan het beleid gericht op het behoud van het grootste deel van het landelijk gebied die specifiek gebonden zijn aan het landelijk gebied. Via het stellen van randvoorwaarden aan de op het platteland te vestigen bedrijvigheid kan dit worden voorkomen. In principe kan mits de kosten beperkt kunnen blijven ook het opkopen van vrijkomende agrarische gebouwen een beleids optie zijn.
- De bedrijven die stoppen liggen niet altijd op plaatsen waar het verdwijnen van agrarische bedrijven vanwege het belang van andere functies (natuur, milieu) gewenst of noodzakelijk is. Dit min of meer natuurlijke proces levert niet die verdeling van intensieve veehouderijen over de provincies en de onderscheiden zones op waarop het beleid zich richt. Het stimuleren van verplaatsing van de resterende bedrijven kan dit proces voltooien.
- De bedrijven die zullen overblijven, zullen diverse ontwikkelingen vertonen, bijvoorbeeld richting bulk- of kwaliteitsmarkt, neven- of hoofdtak. Welke oplossing men ook kiest, steeds zal het bedrijf vanwege schaal- en of houderijsysteem behoefte hebben aan een grotere bebouwde oppervlakte. Om de overblijvende bedrijven ontwikkelingsmogelijkheden te bieden, kunnen ruime randvoorwaarden worden gesteld. Indien deze worden gekoppeld met ruime vrijstellingsmogelijkheden en individuele oplossingen in specifieke situaties kan aan de gecontinueerde bedrijven een gebiedsgerichte benadering met maatwerk worden geboden.
- Niet alle resterende bedrijven zullen op hun huidige locatie onvoldoende groei mogelijkheden hebben om hetzij als gespecialiseerd bedrijf of als bedrijf met een neventak intensieve veehouderij uitzicht op continuïteit te hebben. Dit kan het gevolg zijn van

de zone waarin ze liggen of van hun ligging ten opzichte van natuurgebieden en stankgevoelige objecten. De provincie zou hen indien gewenst kunnen helpen bij de verplaatsing van hun bedrijf naar een locatie waar continuïteit beter is gegarandeerd en bovenstaande beperkingen niet gelden.

- De keuze tussen bulkmarkt of kwaliteitsmarkt die de bedrijven moeten maken is voor de provincie in zoverre van belang dat het resultaat ervan van invloed is op het aantal relatief kleine intensieve-veehouderijbedrijven. Door omschakeling te stimuleren in zones, waar de intensieve veehouderij niet mag worden uitgebreid, kan de behoefte aan bedrijfsverplaatsing worden verminderd.
- Om het risico van de verspreiding van dierziekten te verminderen heeft de Rijksoverheid een beleid ingezet gericht op het ontstaan van gesloten structuren. Dit streven wordt vergemakkelijkt door intensieve-veehouderijbedrijven regionaal te clusteren. De Provincie zou daarmee bij haar planvorming rekening kunnen houden en hiervoor geschikte gebieden kunnen aanwijzen.

Indien de provincie een beleid gericht op het geven van ontwikkelingsmogelijkheden voor bestaande intensieve-veehouderijbedrijven gestalte wil geven, rekening houdend met de in het POP neergelegde beleidsdoelen en de daarbij gehanteerde zonering, dan liggen er knelpunten bij zowel de stoppende bedrijven als de gecontinueerde bedrijven (groeiers en omschakelaars). De oplossingsrichtingen daarbij liggen bij zowel de te hanteren randvoorwaarden als bij individuele oplossingen in een flexibel gebiedsgericht beleid en verder bij stimulering van gewenste ontwikkelingen.

9. Knelpunten en oplossingen

9.1 Inleiding

Dit hoofdstuk begint met het geven van een beeld van de huidige omvang van de knelpunten. Daartoe wordt kwantitatieve informatie gegeven over de aantallen bedrijven met pluimvee en varkens in de verschillende zones. Hierbij is gewerkt met postcodes die samen met bedrijfskenmerken zijn ingebracht in een Geografisch Informatie Systeem. Daarnaast komt aan de orde welke aantallen bedrijven in welke zones aanlopen tegen grenzen vanwege stank- en ammoniakcirkels. Ook de ligging van de bedrijven die gebruikmaken van de opkoopregeling komt aan de orde. Achtereenvolgens worden deze cijfers gegeven voor de varkenshouderij en de pluimveehouderij.

Hierbij hadden we wel te maken met een aantal beperkingen:

- (1) er zijn geen gegevens over nevenvestigingen (alleen het correspondentieadres van het bedrijf is bekend), en daar de zonering een lappendeken is, kan dit onnauwkeurigheden ten aanzien van de precieze ligging van het bedrijf tot gevolg hebben;
- (2) we beschikken niet over de houderijgegevens van de individuele bedrijven. Met name in de berekeningen van pluimveehouderij leidt dit tot moeilijkheden in het bepalen van het toekomstperspectief van de individuele bedrijven. Daarom is gekozen voor een ruime definitie van bedrijven met toekomstpotentieel.

De aantallen die in dit hoofdstuk worden genoemd, moeten daarom geïnterpreteerd als een zo goed mogelijke indicatie van de werkelijkheid.

In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk zullen de in het vorige hoofdstuk aangegeven oplossingsrichtingen worden uitgewerkt in de richting van concrete beleidsmaatregelen. Hierbij is ook gebruikgemaakt van de resultaten van een groepsdiscussie met leden de NLTO-vakgroepen Varkens en Pluimvee uit Drenthe.

9.2 Beleidsknelpunten varkenshouderij

De provincie heeft in het POP een zonering gemaakt, met definiëringen per zone. De bedrijven in zone III tot en met VI worden in beginsel geen mogelijkheden meer geboden om uit te breiden. De bedrijven in deze zones staan voor de keuze om met huidige productiecapaciteit door te gaan, te stoppen, om te schakelen naar productie voor de kwaliteitsmarkt of het bedrijf te verplaatsen naar een locatie met groeimogelijkheden. In de zones I en II hebben de bedrijven nog wel uitbreidingsmogelijkheden, zij het in zone II bij wijze van uitzondering in gebieden waar dit verenigbaar is met de milieuwetgeving en de in het geding zijnde gebiedskenmerken en waarden.

Van de huidige gespecialiseerde bedrijven groter dan 1,5 volwaardige arbeidskracht (vak), mag verondersteld worden dat deze bedrijven zich zullen ontwikkelen tot bedrijven

van circa 2 vak die produceren voor de bulkmarkt. Verreweg de meeste grote bedrijven zullen gecontinueerd worden. De bedrijven die nu minder dan 1,5 vak hebben zullen zich gaan richten op de kwaliteitsmarkt of stoppen.

Zonering (zie ook B1.18)

Uit de GIS-analyse is gebleken dat in de provincie Drenthe 46 bedrijven met varkens groter zijn dan 1,5 vak. Geen enkele van deze bedrijven heeft zich aangemeld voor de huidige opkoopregeling. Deze grote bedrijven bezitten 63% van alle fokzeugen in Drenthe en 35% van de vleesvarkens. Voor de verdeling naar zones en overige functies ¹ zie tabel 9.1. Van deze 46 bedrijven is een vierde deel gelegen in de zones III t/m VI of een gebied met een 'overige functie' ². Deze bedrijven, die in principe wel toekomstmogelijkheden hebben op de bulkmarkt, ondervinden belemmeringen in hun potentiële ontwikkelingsmogelijkheden. Met elkaar bezitten deze bedrijven 15% van de fokzeugen en 6% van de vleesvarkens in Drenthe. Als het beleidsmatig interessant is om die bedrijven in Drenthe te behouden dan zal er beleid ontwikkeld moeten worden om deze bedrijven uit te plaatsen op een manier die aantrekkelijk is voor desbetreffende ondernemers. Met name de locaties van bedrijven kleiner 1,5 vak die de komende jaren gaan stoppen en gelegen zijn in zone I, zouden hiervoor in aanmerking kunnen komen.

In zone II is in het algemeen de uitbreiding van de bestaande intensieve veehouderij niet toegestaan. Deze formulering geeft aan, dat uitzonderingen mogelijk zijn. Een alternatief voor de provincie is de bedrijven uit deze zone die willen vergroten te verplaatsen.

Tabel 9.1 Overzicht van de aantallen varkenshouderijen ingedeeld naar aantal vak per zone in 1999

Varkensbedrijven	Zone I	Zone II	Zone III en IV	Zone V en VI	Overige functies	Totaal
> 1,5 vak	28	6	5	2	5	46
<1,5 vak	105	97	42	13	26	283
Waarvan opkopen a)	7	6	1		1	15
Totaal	133	103	47	15	31	329

a) Aantal bedrijven dat zich heeft aangemeld voor deelname aan de opkoopregeling.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerkt door het LEI.

Voor de bedrijven kleiner dan 1,5 vak (283 stuks) zijn er drie mogelijkheden. De eerste is opheffen en al dan niet toevoegen van de varkens aan de bedrijven groter dan 1,5 vak. De verwachting is dat nogal wat bedrijven uit deze groep (40 tot 50%) daarvoor zullen kiezen. De tweede mogelijkheid is omschakelen naar productie voor de kwaliteitsmarkt. Dit vraagt vaak meer ruimte voor bedrijfsgebouwen en uitloop en mogelijk een groter bouwblok. Dit zullen de meeste resterende bedrijven kiezen. Een beperkt aantal nu al wat grotere bedrijven zullen alsnog uitgroeien tot grote bedrijven gericht op productie voor de bulkmarkt. Knelpunten (te bebouwen oppervlak, verbod op uitbreiding intensieve veehou-

¹ Hoofdkern, streekcentrum, militair oefenterrein en dergelijke.

² Dit kan een postadres in het dorp betreffen, waarbij het eigenlijke bedrijf buiten de bebouwde kom ligt.

derij op bestaande locatie) kunnen worden verwacht bij de bedrijven uit de zones II tot en met VI die willen omschakelen of vergroten.

Van de kleine bedrijven hebben zich er maar 15 aangemeld voor de opkoopregeling, waaronder 6 bedrijven uit zone II en 7 bedrijven uit zone I. De opkoopregeling vermindert de omvang van het probleem op korte termijn dus nog maar in zeer beperkte mate.

Om de kleinere bedrijven uit de zones II tot en met VI en uit 'overige functies' te ondersteunen is beleid gericht op de drie voor deze bedrijven open staande mogelijkheden gewenst. De bedrijven die om willen schakelen zijn gebaat bij een eventuele verruiming van de randvoorwaarden ten aanzien van de mogelijkheden tot bebouwing en het creëren van uitlooptmogelijkheden voor de dieren op een bouwblok. Verder kan de provincie het stoppen en verplaatsen van bedrijven gaan stimuleren. Voor de bedrijven uit de zones V en VI gaat het met name om stoppen of verplaatsen. In deze zones passen geen agrarische bedrijven.

Stank

De uitbreidingsmogelijkheden van de varkensbedrijven zijn niet alleen afhankelijk van de zone waarin ze liggen, maar ook van de nationale stankregelgeving ten aanzien van intensieve-veehouderijbedrijven. De uitvoering van deze regelgeving is overigens een gemeentelijke taak.

Een bedrijf kan dus wel in de juiste zone liggen, maar in zijn ontwikkeling gehinderd worden door de stankcirkelregelgeving. Van de bedrijven die gelegen zijn in zone I (133 stuks) en die dus geen beperkingen hebben van uit het oogpunt van ruimtelijke ordening, hebben er 11 nu al geen uitbreidingsmogelijkheden meer als uitgegaan wordt van de huidige en de tot 2005 geplande bebouwing omdat ze aanlopen tegen hindergevoelige objecten van de eerste categorie. Verder zijn er 5 bedrijven uit zone I die zich niet verder kunnen ontwikkelen omdat ze te maken hebben met categorie 2 bebouwing in de buurt. De meeste bedrijven, 117 van de 133 in zone I gevestigde bedrijven, hebben nog ontwikkelingsmogelijkheden voordat ze tegen de maximale stankcirkel van bebouwing uit categorie 4 oplopen. Overigens zit als alleen rekening wordt gehouden met de huidige bebouwing geen enkel bedrijf op het maximale aantal te houden dieren vanwege bebouwing uit de categorieën 1, 2 of 3. Dit betekent, dat door geplande bebouwing een aantal bestaande intensieve-veehouderijbedrijven in zone I tegen beperkingen gaan oplopen.

Om dit knelpunt op te lossen kan het provinciale beleid zich richten op het verplaatsen van de bedrijven in kwestie of hen helpen om over te schakelen op andere houderijsystemen met minder dieren of te stoppen met intensieve veehouderij. Ook kan bij de Rijksoverheid een versoepeling van de stankregelgeving voor bedrijven in zone I worden bepleit.

Ammoniak

Met name voor bedrijven in de nabijheid van natuurgebieden kan de ammoniakuitstoot beperkend zijn voor de groeimogelijkheden van het bedrijf. In zone I komen maar 11 varkensbedrijven voor die een zuurdepositie hebben van tenminste 100 mol¹. Deze bedrij-

¹ De bedrijven met een ammoniakdepositie van meer dan 100 mol per hectare per jaar worden verondersteld niet te kunnen uitbreiden. De grenswaarde van 100 mol is afgeleid uit de bedrijfsbeëindiging regeling varkenshouderijen in de EHS.

ven kunnen in hun ontwikkelingsmogelijkheden beperkt worden. Dit is mede afhankelijk van hun ligging ten opzichte van kwetsbare gebieden en de lokale veeconcentratie. Om knelpunten op te lossen kan gekozen worden uit een aantal maatregelen. Zo kan gestimuleerd worden dat deze bedrijven zich verplaatsen naar minder kwetsbare gebieden. Ook het stimuleren van omschakeling naar gedifferentieerde producten met bijbehorende lagere aantallen dieren of van stoppen van intensieve veehouderij kan het probleem oplossen.

Voor de bedrijven gevestigd in de zones IV tot en VI gelden de doelstellingen van de bijzondere omgevingskwaliteit. Daarin komen de volgende doelstellingen voor:

- streven naar evenwicht tussen ammoniakemissie en de draagkracht van de gewenste natuur (behoud biodiversiteit);
- het zo ver mogelijk terugdringen van de verliezen op de mineralenbalans;
- in landbouwgebieden realiseren van EU-nitraatnorm van 50 mg/l in het grondwater;
- in bos,- reservaat,- en natuurgebieden streven naar natuurlijke achtergrondconcentraties van vermestende stoffen of maximaal de EU-streefwaarde voor grondwater van 25 mg nitraat;
- in oppervlakte water maximaal 2,2 mg N/l en maximaal 0,15 mg P/l.

Van de bedrijven met varkens zijn er 12 gevestigd in deze zones, met in totaal 1.688 fokzeugen en 9.800 vleesvarkens. Hiervoor geldt dus het in het POP aangekondigde stimuleringsbeleid gericht op een snelle vermindering van de ammoniakemissie. De provincie zal hiervoor nog een plan van aanpak opstellen, waarin ook het stimuleren van omschakeling, verplaatsing en stoppen van varkenshouderijen een plaats kan vinden.

Vrijkomende locaties

Een deel van de varkenshouderijbedrijven in Drenthe zal zoals eerder aangegeven in de komende 5 jaar verdwijnen. Een aantal niet levensvatbare bedrijven zal verkocht worden aan Drentse ondernemers die willen uitbreiden, maar ze kunnen ook verkocht worden aan ondernemers die als gevolg van de reconstructiewet op zoek zijn naar een alternatieve locatie met toekomstperspectief. Het gaat hierbij alleen om locaties in zone I. Indien het beleidsmatig ongewenst om dat deze locaties weer ontwikkeld worden, kan dit door het aanpassen van gemeentelijke bestemmingsplannen voorkomen worden. Daarbij zal overigens gezien moeten worden of alle huidige locaties uit zone I geschikt zijn als hervestigingplaats. Daarvoor is ook inzicht in de aangrenzende aanwezige of geplande bebouwing nodig. Een aantal bedrijven in zone I loopt immers bij het huidige aantal dieren al tegen grenzen aan. De provincie zou op dit punt behulpzaam kunnen zijn door randvoorwaarden te formuleren waaraan de locaties van opgeheven varkenshouderijen moeten voldoen om geschikt te zijn als hervestigingplaats.

De bedrijven die deelnemen aan de opkoopregeling leveren 227 fokvarkens en 7566 vleesvarkens in. In totaal 13.350 MVE¹ (Mestvarkeneenheden). De helft hiervan komt vrij in zone I, de rest in zone II, III en bij 'overige functies'. De aan deze bedrijven verbonden productierechten vervallen dan en zijn niet beschikbaar voor andere bedrijven. Bij bedrijven die stoppen zonder gebruik te maken van de opkoopregeling zouden de

¹ Een vleesvarken is 1 MVE. Voor alle diersoorten zijn op grond van hun mestproductie ten opzichte van die van vleesvarkens normen opgesteld, waardoor hun totale mestproductie in een getal kan worden uitgedrukt.

productierechten voorzover het geen bedrijven uit zone I betreft in principe naar groeiende bedrijven in zone I kunnen worden overgeheveld. Zonder de totale mestproductie in de provincie te verhogen kan de ruimte van vrijkomende bedrijven gebruikt worden om bedrijven die willen groeien ruimte te geven en voor bedrijfsverplaatsing. In figuur 9.1 zijn de gevonden oplossingsrichtingen nog eens samengevat.

	Zone I +II b)	Zone III+IV	Zone V+VI	'Overige functies'
> 1,5 vak	Zone II: 6 bedrijven c) Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing - vrijstelling - verplaatsen	5 bedrijven. Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing -Verplaatsen	2 bedrijven Knelpunt: - past niet in dat gebied Oplossing: - verplaatsen	5 bedrijven Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing: - verplaatsen
< 1,5 vak	Zone II: 97 bedrijven Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing - vrijstelling - verplaatsen	42 bedrijven Knelpunt: - te bebouwen oppervlakte - vergroten bedrijf Oplossing: - verplaatsen - omschakelen - stoppen	13 bedrijven Knelpunt: - past niet in dat gebied Oplossing: -Verplaatsen -Stoppen	26 bedrijven Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing: - verplaatsen - stoppen

Figuur 9.1 Oplossingsrichtingen voor varkensbedrijven in de verschillende zones a)

a) Voor de zones IV tot VI gelden de doelstellingen van de bijzondere omgevingskwaliteit. Oplossingsrichtingen zijn verplaatsen, stoppen of omschakelen; b) Bedrijven in zone I kunnen te maken krijgen met het stankhinderbeleid. oplossingsrichtingen: versoepeling regels, verplaatsen, omschakelen, stoppen; c) Het aantal bedrijven dat in de knel zit is gebaseerd op het postadres. In de praktijk kan het aantal knelgevallen doordat een bedrijf nevenvestigingen heeft lager zijn. Ook zal het aantal echte probleemgevallen kleiner zijn dan hier gesuggereerd, doordat nog geen rekening is gehouden met de bedrijven die in de eerstvolgende jaren zullen stoppen.

9.3 Beleidsknelpunten pluimveehouderij

Ook voor pluimveebedrijven geldt dat de bedrijven in de zones III tot en met VI geen mogelijkheden om uit te breiden meer hebben. Deze bedrijven zullen moeten kiezen voor doorgaan met de huidige productiecapaciteit, of omschakelen naar productie voor de kwaliteitsmarkt of verplaatsing naar een locatie met groei mogelijkheden of stoppen. De bedrijven in de zones I en II hebben nog wel uitbreidingsmogelijkheden. In zone II overigens alleen binnen bepaalde randvoorwaarden (zie ook paragraaf 9.2).

Ook in de pluimveehouderij zullen de grote bedrijven (>1,5 vak) waarschijnlijk doorgroeien tot gespecialiseerde bedrijven van 2 vak die zich richten op de bulkmarkt. De bedrijven met 0,5 tot 1,5 vak staan voor de keuze stoppen, omschakelen naar de kwaliteitsmarkt of doorgroeien tot 2 vak. De bedrijven met ten hoogste 0,5 vak zullen moeten kiezen tussen stoppen of omschakelen op productie voor de kwaliteitsmarkt.

Zonering (zie ook B1.18)

In de provincie Drenthe hebben maar enkele (4) bedrijven meer dan 1,5 vak pluimvee, waarvan 3 met vleeskuikens (zie tabel 9.2). Van deze bedrijven mag verwacht worden dat ze verder zullen groeien naar een bedrijf van 2-vak. Van deze groep grote bedrijven zijn 1 vleeskuikenbedrijf en het leghennenbedrijf in ieder geval administratief gevestigd in de niet tot de POP-zones behorende gebieden (overige functies). Deze bedrijven worden mogelijk in hun ontwikkeling belemmerd en zullen daarom behoefte hebben aan verplaatsing. Dit geldt te meer omdat geen van de bedrijven uit deze groep zich heeft aangemeld voor deelname aan de opkoopregeling.

De 82 bedrijven met 0,5 tot 1,5 vak pluimvee bezitten 79% van de vleeskuikens en 51% van de leghennen in Drenthe. Deze bedrijven zullen voor de keuze komen te staan van doorgaan op de huidige schaal, omschakelen naar de kwaliteitsmarkt of doorgroeien naar een gespecialiseerd pluimveebedrijf met ten minste 2 vak.

Van de 69 tot deze groep behorende vleeskuikenbedrijven is bijna 80% gevestigd in zone I en II. Van de overige bedrijven die in principe wel toekomst mogelijkheden hebben, is de keuze op de huidige locatie beperkt tot doorgaan op de huidige voet of omschakelen. De bedrijven uit de zones III tot en met VI die willen groeien zullen verplaatst moeten worden. Besloten zal moeten worden of het beleidsmatig interessant is hiervoor een beleid te ontwikkelen. Ook de 15 bedrijven uit zone II zullen in het algemeen niet kunnen uitbreiden. In bepaalde gevallen is vrijstelling mogelijk. Daarnaast kan overwogen worden bedrijven uit deze zone die willen vergroten te verplaatsen. Hoewel 6 middelgrote vleeskuikenbedrijven deelnemen aan de opkoopregeling, vermindert hierdoor het aantal bedrijven dat hinder kan ondervinden nauwelijks. Van de aan de opkoopregeling deelnemende bedrijven zijn er namelijk 5 gevestigd in de zones I en II.

Van de 13 middelgrote leghennenbedrijven met 0,5 tot 1,5 vak is twee derde deel gevestigd in zone I en II. Dit betekent, dat eenderde deel van de bedrijven uit deze groep in principe belemmerd kan worden in de ontwikkeling, met name als ze zouden willen doorgroeien. Eenzelfde belemmering geldt, behoudens vrijstelling, ook voor de 3 bedrijven met leghennen in zone II. Doordat 3 middelgrote leghennenbedrijven, waaronder 2 uit zone III en 1 uit zone I deelnemen aan de opkoopregeling neemt de problematiek enigszins in omvang af. Hierbij is overigens nog geen rekening gehouden met de bedrijven die op korte termijn stoppen. Verwacht mag worden dat met name een aantal kleinere bedrijven uit deze groep hiervoor zullen kiezen. Om de bedrijven die knel zitten ontwikkelingsmogelijkheden te geven kan een beleid worden gevoerd met daarin stimulanzen voor verplaatsing of omschakeling. Voor de bedrijven in zone II is er ook nog de mogelijkheid van individuele vrijstelling van de algemene regel.

Drenthe telt 78 kleine pluimveebedrijven met minder dan 0,5 vak pluimvee. Deze groep bezit 14% van de vleeskuikens en 36% van de leghennen. Voor deze groep zijn er twee mogelijkheden. De eerste is opheffen de productierechten inleveren of verkopen aan grotere bedrijven. Nogal wat bedrijven uit deze groep (30 tot 40%) zal hiervoor kiezen. De tweede mogelijkheid is omschakelen naar productie voor de kwaliteitsmarkt.

Tabel 9.2 Overzicht van de aantallen pluimveehouderijen ingedeeld naar aantal vak per zone in 1999

Pluimveebedrijven	Zone I	Zone II	Zone III en IV	Zone V en VI	Overige functies	Totaal
Vleeskuikens						
> 1,5 vak	2				1	3
0,5 – 1,5 vak	39	15	4	1	10	69
wv. opkopen a)	3	2	1			6
< 0,5 vak	20	3	2		3	28
wv. opkopen a)	1		1		1	3
Totaal	61	18	6	1	15	100
wv. opkopen a)	4	2	2		1	9
Leghennen						
> 1,5 vak					1	1
0,5 – 1,5 vak	5	3	2	2	1	13
wv. opkopen a)	1		2			3
< 0,5 vak	25	14	5	1	5	50
	1				1	2
Totaal	30	17	7	3	7	64
	2		2		1	5

a) Aantal bedrijven dat zich heeft aangemeld voor deelname aan de opkoopregeling.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerkt door het LEI.

Tot de kleine pluimveebedrijven behoren 28 bedrijven met vleeskuikens. Hiervan zijn er 23 gevestigd in zone I en II. De overige bedrijven kunnen tegen belemmerende randvoorwaarden oplopen bij de omschakeling op het punt van de maximaal te bebouwen oppervlakte. Dit geldt in principe ook voor de 3 kleine vleeskuikenbedrijven uit zone II. Van de kleine vleeskuikenbedrijven hebben zich er 3 (10%) aangemeld voor deelname aan de opkoopregeling, te weten een uit ieder van de zones I, III en 'overige functies'.

Er zijn 50 kleine leghennenbedrijven, waarvan er 39 gevestigd zijn in zone I en II. De 11 in andere zones gevestigde bedrijven kunnen voor zover ze niet stoppen problemen bij de omschakeling naar de kwaliteitsmarkt ondervinden ten aanzien van de maximaal te bebouwen oppervlakte. Verder zouden ook de 14 bedrijven uit zone II hiermee geconfronteerd kunnen worden. Doordat slechts 2 (4%) kleine leghennenbedrijven (1 uit zone I en 1 bij 'overige functies') deelnemen aan de opkoopregeling vermindert de problematiek op zeer korte termijn nauwelijks. Behalve met ruime randvoorwaarden voor de te bebouwen oppervlakte kunnen deze kleine bedrijven ook gestimuleerd worden om te schakelen of versneld te stoppen. Voor de bedrijven uit zone II is ook een ruim vrijstellingsbeleid een oplossing. Terwijl voor bedrijven uit zone V en VI verplaatsen of stoppen de aangewezen weg is.

Stank

Naast de zone waarin de bedrijven liggen heeft ook de nationale stankregelgeving ten aanzien van intensieve-veehouderijbedrijven invloed op hun uitbreidingsmogelijkheden. Van de bedrijven die in zone I gevestigd zijn en dus in principe uitbreidingsmogelijkheden hebben, zitten 1 legpluimveebedrijf en 13 vleeskuikenbedrijven op slot als gelet wordt op de huidige en de tot 2005 geplande bebouwing vanwege de stankcirkelregelgeving ten aan-

zien van bebouwing uit categorie 1. Vanwege bestaande of geplande bebouwing uit categorie 2 worden 4 vleeskuikenbedrijven uit zone I gehinderd in hun ontwikkeling. De meeste leghennen (29) en vleeskuikenbedrijven (39) uit zone I hebben uitgaande van de bestaande wetgeving ten aanzien van stankcirkels nog ontwikkelingsmogelijkheden voordat ze aanlopen tegen een beperking vanwege bebouwing uit categorie 4, de minst hindergevoelige categorie. Gaan we uit van de bestaande bebouwing, dan hebben alle leghennen en vleeskuikenbedrijven nog ontwikkelingsmogelijkheden. Hoewel de uitvoering van de stankregelgeving een gemeentelijke taak is, kan de provincie de bedrijven die hierdoor in de knel komen helpen te stoppen met intensieve veehouderij, om te schakelen op producten voor de kwaliteitsmarkt of te verplaatsen. Daarnaast kan ze bij de Rijksoverheid bepleiten de soepele toepassing van de stankcirkels die voor de reconstructiegebieden geldt ook voor Drenthe van toepassing te laten zijn.

Ammoniak

Ook voor de pluimveebedrijven in de buurt van kwetsbare natuurgebieden kan de ammoniakuitstoot de verdere vergroting van de veestapel beperken. In totaal hebben 3 van de 59 leghennenbedrijven en 14 van de 97 vleeskuikenbedrijven een zuurdepositie van meer dan 100 mol, waardoor ze niet kunnen uitbreiden. In de praktijk kan het aantal hierdoor getroffen bedrijven kleiner zijn, omdat ze elders nevenvestigingen hebben. Het gaat uitsluitend om bedrijven uit zone I en II en 'overige functies'. Om ook deze bedrijven, die gezien hun hoge zuurdepositie in hun ontwikkeling kunnen worden beperkt, ontwikkelingsmogelijkheden te bieden, kan een stimuleringsbeleid worden ontwikkeld gericht op of de verplaatsing naar minder kwetsbare gebieden, of stoppen of omschakelen naar producten voor de kwaliteitsmarkt.

Het is zinvol bij de bij de ammoniakdepositie een onderscheid te maken tussen de bedrijven uit de zones 1 tot en met III en die uit de zones IV tot en met VI. Voor deze laatste zones geldt de doelstelling van een bijzondere omgevingskwaliteit, met onder andere een versneld realiseren van de doelstelling voor de totale zuurdepositie (maximaal 1.400 mol/ha/jaar). Het aantal pluimveebedrijven waarvoor deze bijzondere omgevingsdoelstelling van toepassing is, bedraagt 7 stuks, met in totaal 136.000 leghennen en 201.400 vleeskuikens. Voor deze bedrijven geldt dus het aangekondigde stimuleringsbeleid gericht op de snelle realisatie van deze doelstelling. In het nog op te stellen plan van aanpak kan ook het stimuleren van omschakeling, stoppen en verplaatsen van pluimveehouderij worden opgenomen.

Vrije locaties

Zoals vermeld zal een deel van de pluimveebedrijven in Drenthe de komende 5 jaar verdwijnen. Een aantal niet levensvatbare bedrijven zal verkocht worden aan bestaande Drentse ondernemers die willen uitbreiden. Ze kunnen echter ook verkocht worden aan ondernemers die als gevolg van de reconstructiewet op zoek zijn naar een alternatieve locatie met toekomstperspectief. Het gaat hierbij uitsluitend om locaties gelegen in zone I. Indien het ongewenst is dat deze locaties weer worden benut, kan dit via het aanpassen van gemeentelijke bestemmingsplannen worden voorkomen. De provincie zou hierbij behulpzaam kunnen zijn door randvoorwaarden te formuleren voor locaties van opgeheven bedrijven die geschikt zijn als hervestigingsplaats.

In tegenstelling tot de situatie bij de vleeskuikenhouderij kent de legpluimveehouderij veel verschillende houderijsystemen, met ieder hun eigen kenmerken en ruimtebeslag. Het verplaatsen van een bedrijf naar een bestaande pluimveelocatie kan door de geldende grenzen aan de maximaal te bebouwen oppervlakte daarom lastig zijn. Voor de vleeskuikenhouderij geldt dat deze voor een belangrijk deel gekoppeld is aan akkerbouwactiviteiten. Bedrijfsverplaatsing omvat dan veel meer dan het verhuizen van een aantal hokken met kuikens, maar omvat ook de ruil van akkerbouwgronden.

De bedrijven die gebruikmaken van de opkoopregeling leveren 175.000 leghennen en 410.000 vleeskuikens in. Voor het grootste deel (leghennen 75%, vleeskuikens 53%) betreft dit inkrimping van het pluimveebestand in de zones II, III en 'overige functies'. Deze productierechten komen dus te vervallen. Als bedrijven stoppen zonder gebruik te maken van de opkoopregeling kunnen de productierechten indien het niet gaat om een bedrijf uit zone I worden overgeheveld naar groeiende bedrijven in zone I. Op deze wijze kan de vrijkomende ruimte zonder de totale mestproductie te verhogen worden benut voor bedrijfsverplaatsing en of groeiende bedrijven. Figuur 9.2 vat de mogelijke oplossingsrichtingen van de verschillende zones in bedrijfsgroottes samen.

	Zone I +II c)	Zone III+IV	Zone V+VI	'Overige functies'
> 1,5 vak	Zone II: 1 bedrijf c) Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing: - vrijstelling - verplaatsen	Geen bedrijven	Geen bedrijven	1 bedrijf Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing: - verplaatsen
0,5-1,5 vak	Zone II: 18 bedrijven Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing: - vrijstelling - verplaatsing	6 bedrijven Knelpunt: - te bebouwen oppervlakte - vergroten bedrijf Oplossing: - verplaatsen - omschakelen - stoppen	3 bedrijven Knelpunt: - past niet in het gebied Oplossing: - verplaatsen - stoppen	11 bedrijven Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing: - verplaatsen - stoppen
< 0,5 vak	Zone II: 17 bedrijven Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing: - vrijstelling - verplaatsen	7 bedrijven Knelpunt: - te bebouwen oppervlakte - vergroten bedrijf Oplossing: - verplaatsen - omschakelen - stoppen	1 bedrijf Knelpunt: - past niet in het gebied Oplossing: - verplaatsen - stoppen	8 bedrijven Knelpunt: - vergroten bedrijf Oplossing: - verplaatsen - stoppen

Figuur 9.2 Oplossingsrichtingen voor pluimveebedrijven in de verschillende zones a)

a) Voor de zones IV tot VI gelden de doelstellingen van de bijzondere omgevingskwaliteit: verplaatsen, stoppen of omschakelen; b) Bedrijven in zone I kunnen te maken krijgen met de stankregelgeving: versoepeling regels, verplaatsen, omschakelen, stoppen; c) Gewerkt is met de postadressen van de bedrijven. Indien een bedrijf elders nevenvestigingen heeft, kan het aantal bedrijven dat in hun ontwikkeling beperkt wordt kleiner zijn.

9.4 Sturingsmogelijkheden

In de voorafgaande paragrafen is aangegeven dat nogal wat bedrijven met intensieve veehouderij gevestigd zijn in de zones III tot en met VI. Het betreft met name nogal wat kleine varkensbedrijven. Een groot aantal daarvan zal in de komende jaren echter stoppen met varkenshouderij. Ook in zone II, waar bij wijze van uitzondering uitbreiding van bestaande bedrijven mogelijk zal zijn, bevinden zich nogal wat bedrijven. Ook hier gaat het weer om vooral varkenshouderijen en kleine bedrijven. Daarnaast is er een beperkt aantal bedrijven die in hun ontwikkeling beperkt zullen worden door toekomstige bebouwing (stankregeling) of door hun ligging ten opzichte van gevoelige gebieden (ammoniakdepositie).

De oplossingsrichtingen voor de knelpunten van bedrijven die willen groeien of omschakelen, richten zich in hoofdzaak op het verplaatsen van bedrijven en het stimuleren van het omschakelen en het stoppen van bedrijven. Voor de grotere behoefte aan ruimte voor stallen en uitloop van de dieren kan in veel gevallen met de huidige vrijstellingsmogelijkheden een oplossing worden gevonden. Indien dit niet mogelijk is, kan door het formuleren van nieuwe randvoorwaarden hiervoor een oplossing worden gevonden. In deze paragraaf wordt aangegeven hoe de Provincie daarbij een rol kan spelen. Daarbij wordt tevens onderscheid gemaakt in randvoorwaarden, generieke maatregelen en in maatregelen waarin rekening wordt gehouden met specifieke situaties (gebiedsgericht maatwerk). De volgende sturingsmogelijkheden zijn onderscheiden:

A. Randvoorwaarden

1. Verplaatsing productierechten tussen regio's

De vele bedrijven die ook na het staken van de opkoopregeling en het bereiken van evenwicht op de mestmarkt zullen stoppen met intensieve-veehouderij, zullen hun productierechten verkopen aan bedrijven die willen groeien. De verdeling van de productiecapaciteit over gebieden kan daardoor veranderen. Vanwege het evenwichtig verdelen van de milieubelasting kan de provincie randvoorwaarden geven voor de totale milieubelasting vanwege (intensieve) veehouderij in de verschillende regio's.

2. Clustering bij inplaatsing

Herplaatsing kan per individueel bedrijf worden gezien of men kan tevens streven naar het ontwikkelen van clusters van intensieve-veehouderijbedrijven. Hierbij kan gedacht aan plaatsing in een leeg gebied of aan inplaatsing bij bestaande bedrijven. Voordelen van clustering zijn dat er schaalvoordelen ontstaan die een gunstig effect hebben op de kostprijs, waardoor het overlevingsmogelijkheden biedt voor bedrijven kleiner dan 1,5 vak¹. Ook kunnen door de clustering meer gesloten systemen ontstaan, waardoor de behoefte aan biggentransport kleiner wordt en daarmee de milieubelasting en het ruimtegebruik van het wegtransport. Daar staat tegenover dat dergelijke clusters moeilijker landschappelijk zijn in te passen dan afzonderlijke bedrijven. Bovendien heeft de provincie kosten voor het gereedmaken van de benodigde infrastructuur en is meer tijd nodig voor de voorbereiding van de plannen.

¹ Uit: *Sus, quo vadis? Varken waar gaat gij heen* (LEI, 2000).

Indien de provincie zou kiezen voor een zekere clustering van intensieve-veehouderijbedrijven, zou ze gebieden kunnen aanwijzen waar hervestiging van bedrijven kan plaatsvinden.

3. Hervestiging op vrijkomende locaties in zone I
De provincie zou op dit punt de randvoorwaarden kunnen formuleren waaraan een door het stoppen van een bestaande bedrijf vrijkomende locatie moet voldoen wil een zich hervestigend bedrijf naar die locatie kunnen verhuizen.
4. Vestiging andere bedrijvigheid op het platteland
Nu in de komende jaren het aantal bedrijven dat stopt met intensieve veehouderij groter zal zijn dan in het verleden, verdient het aanbeveling om te bezien of de huidige in het POP opgenomen voorwaarden voor vestiging van andere bedrijvigheid op het platteland voldoende zijn, aangescherpt of verruimd moeten worden.
5. Bebouwde oppervlakte
 - De bedrijven die willen omschakelen zullen in veel gevallen behoefte hebben aan meer ruimte voor stallen, uitloop, aan- en afvoerwegen en mestopslag. In de zones II tot en met IV kunnen ze daarbij stoten op de nu in gemeentelijke bestemmingsplannen vastgelegde maximale bebouwde oppervlakten. Deze maximale maten zijn de vertaling van het huidige provinciale beleid ten aanzien van intensieve veehouderij. Om dit knelpunt op te lossen is het daarom noodzakelijk het provinciale beleid op dit punt te verruimen.
 - Met betrekking tot de uitbreidingsmogelijkheden van locaties is via POP en bestemmingsplan geregeld in hoeverre een locatie uitbreidingsmogelijkheden heeft en in welke omvang. Gezien de te verwachten groei van de bedrijven en het toenemende aantal maatschappen zouden de normen moeten luiden in een bepaalde maat per vak. Tevens moeten ze gedifferentieerd kunnen worden naar houderijsysteem. Ook voor de bedrijven met een neventak dient de bouwblokomvang mogelijkheden te bieden om de neventak aan te passen aan de ontwikkelingen in de schaal van de productie. Dit vraagt gedetailleerde randvoorwaarden en plannen van de provincie. Op deze wijze stimuleert de provincie het ontstaan van een levensvatbare toekomstgerichte intensieve-veehouderijsector in de provincie, terwijl ze tegelijkertijd de milieugevolgen beperkt.
6. Decentrale mestbewerking
Het scheppen van ruimte via het stellen van randvoorwaarden voor het oprichten van decentrale mestbewerking op de bedrijven met intensieve veehouderij. Hiervoor zal ze op enkele punten meer inspanningen bij het plannen moeten leveren (gedetailleerder plannen).
7. Quotering aantal dieren per gemeente
Een quotering van het aantal dieren per gemeente zoals nu wel voorkomt werkt sterk verstarrend en laat geen mogelijkheden voor inplaatsing van bedrijven in agrarische

gebieden. De nieuwe bedrijven beïnvloeden dan namelijk in negatieve zin de ontwikkelingsmogelijkheden voor de reeds aanwezige bedrijven. Bij de toetsing van bestemmingsplannen dient de provincie aan dergelijke bepalingen goedkeuring te onthouden. Door boven genoemde maatregelen, waaraan voor de provincie geen kosten zijn verbonden, kan deze toch stimuleren, dat groeiende bedrijven mogelijkheden krijgen en wordt tevens het verplaatsen van bedrijven vergemakkelijkt.

8. Keuze nieuwe bouwblokken

Bij de aanwijzing van nieuwe bouwblokken in zone I ten behoeve van verplaatsende bedrijven dient tevens rekening te worden gehouden met bestaande bebouwing en landschappelijke inpassing. Een differentiatie van de bouwblokken naar type houderijsysteem is hierbij eventueel denkbaar. De provincie stimuleert op deze wijze de verplaatsing van ook in de toekomst levensvatbare bedrijven, door duidelijkheid te geven over de mogelijkheden op de nieuwe plaats en kan zo haar doelstellingen ten aanzien van milieu, landschap, verzuring in de zones 2 tot 6 sneller realiseren. Het vraagt van haar wel extra zorg en tijd voor het goed afwegen van de belangen tijdens de planvormingsfase. Bovendien legt men zich voor langere tijd vast. Hierdoor is het inspelen op nieuwe ontwikkelingen onmogelijk of moeilijker.

B. Generieke maatregelen

1. Verplaatsing

Indien het wenselijk is om de huidige levensvatbare intensieve veehouderij voor Drenthe te behouden, verdient het aanbeveling om een stimuleringssysteem te ontwikkelen met als doel de bedrijven naar die locaties te verplaatsen waarop een duurzame ontwikkeling van die bedrijven in de toekomst mogelijk is. De Landinrichtingswet biedt hier mogelijkheden voor. Het meest rigoureuze stimuleringssysteem is bedrijven die willen verplaatsen op basis van volledige schadeloosstelling uit te kopen waardoor die bedrijven zich kunnen hervestigen op een groeilocatie. Des te minder stringent het stimuleringssysteem des te meer bedrijven zullen de komende 15 à 20 jaar nog actief zijn in het zoneringsgebied. De keuze van het stimuleringssysteem wordt bepaald door het effect dat men wil bereiken en de financiële inzet die men wil plegen. Indien men met financiële instrumenten dit proces zou willen stimuleren, dan zullen de kosten afhankelijk zijn van onder andere de volgende factoren:

- a. de dubbele lasten gedurende de verhuizing van het bedrijf, inclusief de kosten voor heen- en weer rijden;
- b. de desinvesteringen in het oude bedrijf en de investeringen voor het nieuwe bedrijf;
- c. de kosten van productierechten;
- d. de bestuurlijke ruimte voor veranderingen in de bedrijfsvoering, hierdoor kunnen de meerkosten dalen;
- e. het verschil in schaalvoordelen;
- f. de kosten van de aan te kopen grond minus de opbrengst van de verkochte grond.

Bij het verplaatsen is het verder van belang, dat de nieuwe locaties voorzien zijn van de benodigde infrastructuur, zoals wegen, water en elektriciteit. Het voordeel voor de provincie van verplaatsing is een versnelde realisatie van haar doelstellingen in gebieden met de doelstelling van een bijzondere omgevingskwaliteit. Tegelijk kan een gezonde intensieve-veehouderijtak op de been worden gehouden. Wel kan een generieke maatregel op dit punt ongewild tot een groei van de sector leiden. Afhankelijk van de inkadering van de stimuleringsregeling kunnen ook budgetbeperkingen van toepassing zijn.

2. Omschakeling

Het stimuleren van de ontwikkeling van productie voor kwaliteitsmarkten zoals biologische en streekproducten. De provincie zou bij de landelijke overheid kunnen aandringen op de invoering van algemeen geldende stimuleringsregelingen (zoals bijvoorbeeld de RSBP). Andere mogelijkheden zijn subsidies in het kader van de stimulering van regionale innovaties of subsidies in het kader van gebiedsgerichte projecten. Het voordeel voor de provincie van het stimuleren van kwaliteitsproducten is het vergroten of in stand houden van een aantal relatief kleinschalige intensieve-veehouderijbedrijven en van gemengde bedrijven. Ook zijn deze bedrijven gemakkelijker landschappelijk (bijvoorbeeld in lintbebouwing) in te passen. Daar staan afhankelijk van het gebruikte instrument de kosten van subsidies tegenover. Er dient echter gewaakt te worden voor een te snelle uitbreiding van deze productie. De dan tegenvallende inkomensmogelijkheden kunnen dan namelijk een ontwikkeling in deze richting voor lange periode onaantrekkelijk maken.

3. Groeiende bedrijven

- De provincie kan een ontwikkeling in de richting van decentrale mestbewerking via subsidies stimuleren en zo de milieubelasting van mest verminderen.
- De provincie kan bij de Rijksoverheid aandringen op het opkopen van rechten om te compenseren voor de in het kader van ruimtelijke ordeningsplannen aan de landbouw onttrokken gronden. Op deze wijze wordt de druk op de mestmarkt en het milieu verminderd.
- De ontwikkeling van de bestaande bedrijven met intensieve veehouderij kan worden gestimuleerd door de overgang van rechten van stoppende naar groeiende bedrijven te bevorderen. De provincie zou daartoe bij de rijksoverheid moeten bepleiten, dat grondgebonden rechten verhandeld en verplaatst kunnen worden.

4. Stoppende bedrijven

- Het versneld stoppen van bedrijven kan worden gestimuleerd via een ruimte voor ruimte regeling. Men zou kunnen overwegen de bedrijven gelegen in de zones (2 t/m 6) voor elke duizend vierkante meten stal die gesloopt wordt een woning terug te laten bouwen. Aangezien het financieel zeer interessant kan zijn, ontstaat een autonoom systeem van sanering doordat er enerzijds bedrijven gesaneerd worden en anderzijds financiën gegenereerd door het laten ontwikkelen van bouwkavels. De fi-

nanciële opbrengst hiervan kan voor bedrijven groter dan 1,5 vak een hervestiging mogelijk maken; het is een autonoom hervestigingssysteem. De voordelen voor de provincie zijn geen problemen met verwaarloosde agrarische gebouwen of gebouwen die van functie veranderen.

C. *Gebiedsgericht maatwerk*

1. Groeiende bedrijven

- Indien op een locatie geen ontwikkelingsmogelijkheden zijn als gevolg van de stankregelgeving, kan via wijziging van stankregelgeving ruimte gecreëerd worden. Op dit moment is de stankregelgeving in heroverweging. De provincie kan besluiten bij de Rijksoverheid invoering van een flexibele systeem bepleiten, zodat in zone I een minder kritische stankregelgeving gehanteerd kan worden dan in andere zones. Een dergelijke maatregel bevordert de verplaatsing van intensieve-veehouderijbedrijven naar de minst gevoelige gebieden en levert een bijdrage aan een snelle afbouw van de milieudruk in gevoelige gebieden. In zone I kan echter de stankoverlast toenemen.
- Maatwerk voor bouwblokken en maximaal bebouwde oppervlakten, toegespitst op de specifieke situatie (ligging, landschap en omgeving). In dit kader speelt onder andere het houderijsysteem een rol, evenals de noodzaak de stallen te verruimen uit oogpunt van dierenwelzijn of groen label stallen, mestopslag of mestbewerking te bouwen. Dit vraagt van de provincie extra tijd voor het bestuderen en regelen van individuele gevallen en het formuleren van de randvoorwaarden en condities voor het toepassen van gebiedsgericht maatwerk. Het voordeel voor de provincie is het kunnen leveren van maatwerk waarbij alle relevante factoren onderling kunnen worden afgewogen en rekening kan worden gehouden met de nieuwste inzichten. Hierbij dient ook rekening te worden gehouden met mestopslag bij akkerbouwers. Een dergelijke maatregel vergemakkelijkt de toepassing van mest. Het biedt onder andere een oplossing voor het dreigende gebrek aan transportcapaciteit in de uitrijperiode. Het voordeel voor de provincie is dat het een bijdrage levert aan het bieden van ontwikkelingsmogelijkheden. Daar staat tegenover een groter aantal mestopslagplaatsen, met bijbehorende problemen van lekkage, landschappelijke inpassing en stankoverlast bij het uitrijden.
- Het toepassen per regio van saldering van milieueffecten op het punt van het opheffen en stichten van plaatsen voor intensieve veehouderij. In dit kader past dat de hokcapaciteit die stoppers inleveren ten gunste komt van blijvers en dat rechten en vergunningen van bedrijven op plaatsen waar geen groei mogelijk is kunnen overgaan op groeilocaties. Dit bevordert de snelheid waarmee bedrijven zullen verplaatsen of besluiten te stoppen. Het levert dan afhankelijk van het beschikbaar komen van rechten ook een meer of minder grote bijdrage aan de instandhouding van een duurzame intensieve veehouderij en aan de verbetering van de situatie in kwetsbare gebieden. De provincie zal echter wel moeten zorgen voor een registratie van de rechten per regio.

- Een andere mogelijkheid met dezelfde gevolgen is dat de provincie de rechten opkoopt en verkoopt aan groeiende bedrijven. Dit vergt van de provincie een beperkte investering ten behoeve van het tijdelijk in bezit hebben rechten. Via de verkoopprijs zouden evenwel de kosten voor de provincie kunnen worden vergoed. Een dergelijke maatregel kan nu alleen in gebiedsgerichte projecten (BLB) worden ingezet. Dit beperkt nu de inzetbaarheid ervan. Bij de Rijksoverheid zou er op aangedrongen kunnen worden toe te staan, dat deze mogelijkheid ook buiten deze projecten mag worden toegepast.
2. Stoppen
- Indien men de bedrijven die op termijn toch verdwijnen versneld wil laten stoppen, zou een sloopregeling een stimulans kunnen betekenen voor deze bedrijven. Immers, een locatie die na het stopzetten van het bedrijf vrij is van stallen, zal meer geschikt worden en extra waarde krijgen voor een woonfunctie. De kosten van de sloopregeling zullen liggen in de buurt van de vergoeding die de rijksoverheid hiervoor geeft aan varkenshouders in reconstructiegebieden. Daar staat tegenover, dat geen verwaarloosde agrarische bedrijfsgebouwen het landschap ontsieren en dat de problemen van agrarische bedrijven die van functie veranderen wordt vermeden.
 - Het stimuleren van het stoppen kan ook beperkt worden tot bedrijven gelegen in de zones 5 en 6. De stimulans kan gegeven worden hetzij via een sloopregeling, hetzij via een ruimte voor ruimte regeling. Zie bij generieke maatregelen. Vergeleken met een voor alle bedrijven die willen stoppen geldende maatregel heeft de beperking tot de zones V en VI tot voordeel, dat de totale kosten voor vergoedingen lager zijn. Voor het mogen toepassen van de ruimte voor ruimte benadering is verder overleg met en instemming van de Rijksoverheid nodig. In figuur 9.3, 9.4 en 9.5 zijn boven vermelde maatregelen en hun voor- en nadelen kort samengevat.

Maatregel	Inspanning provincie a)	Beleidsgebied	Voordelen	Nadelen
Verplaatsen productierechten	- randvoorwaarden formuleren	- milieu	- evenwichtiger verdeling milieubelasting over gebieden	- minder flexibiliteit
Clustering bedrijven	- kosten infrastructuur - meer tijd nodig voor plan voorbereiding	- RO	- minder transport van biggen - betere kansen voor kleinere bedrijven	- moeilijker landschapelijk in te passen
Vrijkomende locaties	- randvoorwaarden formuleren - meer tijd nodig voor plan voorbereiding	- RO	- voorkomen hervestiging op ongewenste of minder geschikte plaatsen	- minder flexibiliteit
Oude agrarische gebouwen	- aanpassen huidige voorwaarden	- RO	- geen ongewenste activiteiten op het platteland	- kans op leegstaande en verwaarloosde gebouwen -
Te bebouwen oppervlakte in maat per vak en gedifferentieerd naar houderijsysteem	- gedetailleerder regelgeving	- RO - landschap	- ontstaan levensvatbare intensieve-veehouderijsector - minste schade aan milieu	- fixatie situatie voor langere periode
Verruimen max. bebouwd in zones II tot en met IV	- verruimen normen	- RO	- bevordert omschakeling naar kwaliteitsmarkt - bevordert in stand blijven kleinere bedrijven	-
Decentrale mestbewerking	- randvoorwaarden formuleren b)	- RO	- verminderde belasting van mest op milieu - stimuleren duurzame vormen van energie	-
Quotering aantal dieren per gemeente niet toestaan	- randvoorwaarden formuleren	- RO	- bevordert ontwikkeling bedrijven die willen groeien - vergemakkelijkt verplaatsing	-
Keuze nieuwe bouwblokken	- meer tijd nodig voor plan voorbereiding	- RO	- stimuleren verplaatsing - snellere realisatie milieudoelstellingen in kwetsbare zones	- - minder flexibiliteit

Figuur 9.3 Samenvattend overzicht mogelijke aanpassingen van randvoorwaarden

a) In algemeen met gemeenten; b) Mestbewerking bij bedrijven is in principe een zaak die via bevoegdheden van de gemeente (milieuvergunning) geregeld dienen te worden.

Maatregel	Inspanning provincie	Beleidsgebied	Voordelen	Nadelen
<i>Verplaatsing</i>				
Uitkopen en herplaatsen	- kosten voor uitkopen en infrastructuur bij nieuwe vestigingsplaats, tenzij dit plaats heeft in bijvoorbeeld het kader van landinrichting	RO	- stimuleert ontwikkeling intensieve-veehouderijbedrijven - versneld realiseren betere omgevingskwaliteit in de zones II tot en met VI	- budget beperkingen - kan generiek toegepast groei sector stimuleren
<i>Omschakelen</i>				
Stimuleren producten voor kwaliteitsmarkt	- overleg met rijksoverheid over toepasbaarheid RSBP - provinciale subsidies	milieu	- in stand houden kleinere en gemengde bedrijven - betere landschappelijke inpassing	- te snelle stimulering mogelijk, waardoor producten niet lonend kunnen worden afgezet
<i>Groeiërs</i>				
Stimuleren decentrale mestbewerking	- kosten subsidie	RO	- verminderde belasting mest op milieu - nieuwe vorm van duurzame energie	- kan leiden tot extra milieubelasting vanwege de uitbreiding van de veestapel die dan mogelijk is
Opkopen rechten ter compensatie uit productie genomen grond	- overleg met rijksoverheid	milieu	- vermindering druk op mestmarkt en milieu	
Stimuleren verhandelbaarheid grondgebonden rechten	- inzet voor overleg met Rijksoverheid		- groeiërs krijgen meer mogelijkheden - vergemakkelijken verplaatsing bedrijven - geen uitbreiding productierechten	
<i>Stoppers</i>				
Ruimte voor ruimteregeeling	- overleg met en instemming Rijksoverheid nodig, maar nauwelijks financiële middelen	RO	- geen verwaarloosde gebouwen in het landschap - geen oneigenlijke activiteiten op het platteland	- geen maatwerk mogelijk

Figuur 9.4 Samenvattend overzicht mogelijke generieke maatregelen

Maatregel	Inspanning provincie	Beleidsgebied	Voordelen	Nadelen
<i>Groei</i>				
Versoepelen stankregeling in zone I	- overleg met en toestemming Rijk nodig	milieu	- bevordert verplaatsing naar minst gevoelige gebieden - versnelling afbouw milieudruk in gevoelige gebieden	- stankoverlast in zone I kan groter worden
Maatwerk voor bouwblok, inclusief ruimte voor mestopslag bij akkerbouwers	- extra tijd nodig voor bestuderen en regelen individuele situatie. - groter kans op rechtsongelijkheid	RO	- afwegen alle relevante factoren met nieuwste inzichten - groter toepassing dierlijke mest - vergroot ontwikkelingsmogelijkheden van de intensieveveehouderijsector	- meer opslag plaatsen van mest met daarbij behorende risico's (lekkage, landschappelijke inpassing, stankoverlast)
Saldering milieueffecten	- registratie van rechten per regio	milieu	- versneld aanpassing sector richting duurzaamheid - verbetert snel situatie in kwetsbare gebieden	- afhankelijk van beschikbaar komende rechten
Opkopen rechten in gebiedsgerichte projecten	- kosten voor opkopen en in bezit hebben van rechten	milieu	- versneld aanpassing sector richting duurzaamheid - verbetert snel situatie in kwetsbare gebieden	- toepasbaarheid beperkt tot gebieden in gebiedsgerichte projecten
<i>Stoppen</i>				
- sloopregeling	- kosten voor vergoedingen	RO	- geen verwaarloosde gebouwen in het landschap - geen oneigenlijke activiteiten op het platteland - maatwerk mogelijk	
- stoppen stimuleren in zone V en VI	- overleg met rijk (ruimte voor ruimte) - beperkte kosten voor vergoedingen	RO	- geen verwaarloosde gebouwen in deze kwetsbare gebieden - versnelling verdwijnen agrarische activiteiten uit deze gebieden	

Figuur 9.5 Samenvattend overzicht mogelijke maatregelen in het kader van gebiedsgericht maatwerk

Definitielijst

- *Verrijkte kooi*
Dit is een batterijsysteem met kooien waarin meer voorzieningen zijn getroffen gericht op het bevorderen van het welzijn van het dier.
- *Nge*
Een nge is een maatstaf voor de economische omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke productierichtingen binnen een bedrijf. De nge is gebaseerd op de saldi per dier en per hectare gewas. De nge wordt regelmatig herzien op basis van geconstateerde veranderingen in prijzen en opbrengsten. De aanpassing geschiedt zodanig, dat de reële ontwikkeling van de bruto toegevoegde waarde voor het gemiddelde Nederlandse bedrijf wordt weergegeven. In het rapport is met de nge-normen van 1994 (Landbouwtelling 1993) en 1996 (Landbouwtelling 1999) is gewerkt.
- *Gespecialiseerd bedrijf*
Meer dan tweederde deel van de productieomvang wordt in een productietak gerealiseerd.
- *Pakstation*
Groothandelaren in eieren, die deze bij de boer ophalen, ze sorteren en verpakken en vervolgens verkopen aan detaillisten of fabrikanten van eierproducten.
- *Neventak*
De productietak die minder dan 50% van het inkomen van het bedrijf genereert.
- *NEG-type*
Een typering van de bedrijven met behulp van de verdeling van het aantal brutostandaardsaldi (zie B1.1) per bedrijf over de verschillende bedrijfsonderdelen ontwikkeld in EU-verband. Daarbij worden 8 hoofdtypen onderscheiden (akkerbouw, tuinbouwbedrijven, blijvende teeltbedrijven, graasdierbedrijven hokdierbedrijven en 3 combinaties daarvan). Een bedrijf behoort tot een bepaalde bedrijfstype als tenminste twee derde deel van de brutostandaardsaldi van het bedrijf is afkomstig uit de genoemde productierichting. De varkenshouderijen behoren volgens deze indeling bij de hokdierbedrijven.
- *Mestvarkeneenheid (MVE)*
Een vleesvarken is gelijk gesteld aan 1 mve. Voor alle andere diersoorten zijn op grond van hun mestproductie ten opzichte van die van vleesvarkens normen opgesteld, waardoor hun gezamenlijke mestproductie in één getal kan worden uitgedrukt.

Bijlage 1 Diversen tabellen en figuren

Tabel B1.1 Ontwikkeling van de productie van pluimveevlees in de EU (x 1.000 ton)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Duitsland	615	639	664	693	734	767
Frankrijk	1.875	1.991	2.079	2.230	2.284	2.237
Italië	1.086	1.092	1.098	1.117	1.137	1.154
Nederland	575	587	610	650	671	682
België en Luxemburg	204	236	270	297	315	340
Verenigd Koninkrijk	1.090	1.164	1.390	1.465	1.506	1.534
Denemarken	172	185	184	182	185	190
Ierland	90	100	112	118	124	123
Griekenland	171	172	161	176	177	178
Spanje	825	973	1.008	954	977	987
Portugal	216	235	231	245	266	276
Oostenrijk	102	102	99	98	104	104
Finland	35	39	43	49	53	61
Zweden	65	75	80	82	90	88
<i>EU-15</i>	<i>7.121</i>	<i>7.590</i>	<i>8.028</i>	<i>8.357</i>	<i>8.623</i>	<i>8.821</i>

Bron: ZMP.

Tabel B1.2 Ontwikkeling zelfvoorzieningsgraad pluimveevlees in de EU

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Duitsland	61	61	61	60	61	62
Frankrijk	156	154	159	157	163	160
Italië	99	101	104	105	106	108
<i>Nederland</i>	<i>197</i>	<i>193</i>	<i>193</i>	<i>198</i>	<i>197</i>	<i>198</i>
België en Luxemburg	107	105	111	127	136	150
Verenigd Koninkrijk	93	92	95	94	97	91
Denemarken	239	240	230	230	195	220
Ierland	92	89	87	85	83	77
Griekenland	94	95	97	96	93	93
Spanje	100	101	101	104	107	100
Portugal	103	103	101	98	98	98
Oostenrijk	85	87	80	78	78	78
Finland	100	99	96	95	96	98
Zweden	100	103	105	100	110	105
<i>EU-15</i>	<i>107</i>	<i>107</i>	<i>109</i>	<i>109</i>	<i>109</i>	<i>109</i>

Bron: ZMP.

Tabel B1.3 *Ontwikkeling van de productie van eieren in de EU (in mln. stuks)*

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Duitsland	13.546	13.825	13.704	13.809	13.929	14.028
Frankrijk	15.475	16.600	16.932	16.396	16.100	16.450
Italië	10.996	10.785	11.135	10.729	11.150	11.400
<i>Nederland</i>	<i>10.300</i>	<i>10.383</i>	<i>10.038</i>	<i>9.950</i>	<i>10.150</i>	<i>10.585</i>
België en Luxemburg	3.339	3.813	3.833	3.770	3.977	4.245
Verenigd Koninkrijk	10.607	10.677	10.711	11.200	11.500	11.600
Denemarken	1.394	1.442	1.517	1.405	1.362	1.280
Ierland	655	605	630	528	533	533
Griekenland	2.444	2.411	2.391	2.390	2.400	2.400
Spanje	10.469	10.554	10.985	10.033	11.027	10.740
Portugal	1.873	2.000	1.873	1.760	1.775	1.800
Oostenrijk	1.716	1.764	1.718	1.640	1.669	1.650
Finland	1.120	1.160	1.200	1.140	1.070	1.010
Zweden	1.690	1.827	1.715	1.785	1.742	1.740
<i>EU-15</i>	<i>85.624</i>	<i>87.846</i>	<i>88.382</i>	<i>86.535</i>	<i>88.384</i>	<i>89.461</i>

Bron: ZMP.

Tabel B1.4 *Ontwikkeling zelfvoorzieningsgraad eieren in de EU (in mln. stuks)*

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Duitsland	75	75	72	72	72	73
Frankrijk	101	101	101	100	100	101
Italië	99	98	101	100	102	103
<i>Nederland</i>	<i>357</i>	<i>354</i>	<i>328</i>	<i>322</i>	<i>325</i>	<i>335</i>
België en Luxemburg	130	140	144	141	146	145
Verenigd Koninkrijk	97	95	96	95	96	97
Denemarken	101	97	103	105	94	90
Ierland	93	94	95	97	97	100
Griekenland	97	97	98	97	97	97
Spanje	96	99	100	102	102	103
Portugal	100	102	101	97	97	100
Oostenrijk	91	88	89	85	83	82
Finland	126	132	123	124	124	121
Zweden	99	94	100	100	100	98
<i>EU-15</i>	<i>103</i>	<i>103</i>	<i>102</i>	<i>102</i>	<i>103</i>	<i>104</i>

Bron: ZMP.

Tabel B1.5 *Ontwikkeling van de consumptie pluimveevlees in de EU (in kg. per hoofd per jaar)*

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Duitsland	12,4	12,8	13,4	14,1	14,7	15,0
Frankrijk	20,9	22,4	22,6	24,4	23,9	24,8
Italië	19,2	18,8	18,4	18,6	18,7	18,7
<i>Nederland</i>	<i>18,9</i>	<i>20,0</i>	<i>20,4</i>	<i>21,4</i>	<i>21,8</i>	<i>21,9</i>
België en Luxemburg	182	21,4	23,1	22,1	21,9	21,5
Verenigd Koninkrijk	20,2	21,8	25,1	26,5	26,3	28,5
Denemarken	25,3	27,7	30,9	31,3	31,9	33,0
Ierland	13,9	14,8	15,3	15,1	18,0	16,2
Griekenland	18,0	185	17,7	19,8	20,3	21,9
Spanje	23,4	27,3	27,7	26,5	27,5	27,8
Portugal	21,3	23,2	23,0	24,7	26,0	27,0
Oostenrijk	15,0	14,9	15,3	15,7	16,5	16,5
Finland	7,5	7,6	7,9	9,3	9,3	9,5
Zweden	7,2	7,9	8,8	10,1	10,7	12,0
<i>EU-15</i>	<i>18,1</i>	<i>18,8</i>	<i>19,9</i>	<i>20,7</i>	<i>21,2</i>	<i>21,6</i>

Bron: ZMP.

Tabel B1.6 *Ontwikkeling consumptie van eieren in de EU (in stuks per inwoner per jaar)*

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Duitsland	215	219	224	225	227	225
Frankrijk	243	253	264	263	257	252
Italië	218	218	219	221	222	225
<i>Nederland</i>	<i>171</i>	<i>173</i>	<i>175</i>	<i>175</i>	<i>176</i>	<i>178</i>
België en Luxemburg	224	225	227	227	229	240
Verenigd Koninkrijk	170	172	169	182	186	185
Denemarken	249	258	254	225	244	238
Ierland	167	151	156	130	127	122
Griekenland	222	218	212	214	214	213
Spanje	266	258	266	250	259	249
Portugal	153	158	153	145	144	142
Oostenrijk	232	230	230	232	241	240
Finland	174	168	190	177	167	165
Zweden	206	204	205	200	200	201
<i>EU-15</i>	<i>210</i>	<i>214</i>	<i>217</i>	<i>210</i>	<i>211</i>	<i>211</i>

Bron: ZMP.

Tabel B1.7 Aantallen bedrijven met pluimvee, gespecialiseerde pluimveebedrijven in Drenthe en Nederland in 1993 en 1999

	Drenthe		Nederland	
	1993	1999	1993	1999
Alle agrarische bedrijven	6.034	5.121	119.133	101.545
Alle agrarische bedrijven met pluimvee	227	204	5.633	4.464
- aandeel alle agrarische bedrijven (%)	3,8	4,0	4,7	4,4
- w.v. hoofdberoepsbedrijven (%)	88	82	83	83
Gespecialiseerde pluimveebedrijven	86	97	2.134	1.951
- w.v. legkippenbedrijven (%)	44	42	64	61
- w.v. vleeskuikenbedrijven (%)	56	57	35	38
- w.v. overige pluimveebedrijven (%)	-	1	1	1
Aandeel gespecialiseerde pluimveebedrijven (%)	37,9	47,5	37,9	43,7

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking: LEI.

Tabel B1.8 Productiecapaciteit van de bedrijven met pluimvee, gespecialiseerde pluimveebedrijven in Drenthe en Nederland in 1993 en 1999

	Drenthe		Nederland	
	1993	1999	1993	1999
Productiecapaciteit pluimvee in % ten opzichte van de totale productiecapaciteit op:				
- alle agrarische bedrijven	2,5	3,7	2,7	3,4
- bedrijven met pluimvee	50	57	52	60
- gespecialiseerde pluimveebedrijven	93	92	92	93
Verdeling totale productiecapaciteit pluimvee naar:				
- hoofdberoepsbedrijven	90,4	88,5	94,0	89,9
- nevenberoepsbedrijven	9,6	11,5	6,0	10,1
Verdeling totale productiecapaciteit pluimvee naar:				
- gespecialiseerde legkippenbedrijven	30	31	51	49
- gespecialiseerde vleeskuikenbedrijven	27	34	20	26
- gespecialiseerde overig pluimvee a)	-	1	2	1
- overige bedrijven	43	34	27	24

a) Overige pluimveebedrijven: vooral eenden en kalkoenen en ander pluimvee. N.b. ouderdieren zijn bij ofwel leghennen ofwel vleeskuikens ingedeeld.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking: LEI.

Tabel B1.9 Bedrijfsomvang (nge) pluimveebedrijven in Drenthe en Nederland in 1993 en 1999

	Drenthe		Nederland	
	1993	1999	1993	1999
Verdeling bedrijfsomvang alle bedrijven met pluimvee				
* < 40 nge 27	15	37	27	
* 40 – 70 nge 23	14	25	17	
* 70 – 100 nge	24	18	19	18
* > 100 nge 26	53	19	38	
% van de nevenberoepers dat < 40 nge is	70	49	85	62
% van de hoofdberoepers dat > 100 nge is	29	62	23	43
Verdeling bedrijfsomvang alle gespecialiseerde bedrijven met pluimvee:				
* < 40 nge 35	15	33	21	
* 40 – 70 nge 30	21	26	19	
* 70 – 100 nge	21	23	20	19
* > 100 nge 14	41	21	42	
Gemiddelde bedrijfsomvang van hoofdberoepers (in nge)				
- legkippenbedrijven	72	136	89	129
- vleeskuikenbedrijven	66	107	68	110
- overige pluimveebedrijven	*	*	180	139

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking: LEI.

Tabel BI.10 Bedrijfsgrootte (aantal dieren) pluimveebedrijven in Drenthe en Nederland in 1993 en 1999

	Drenthe		Nederland	
	1993	1999	1993	1999
Totaal aantal leghennen (>=18 wkn; * 1.000) a)	916	1.107	32.178	31.418
Gemiddeld aantal leghennen per bedrijf op:				
- bedrijven met pluimvee (* 1.000)	12	17	11	14
- bedrijven met intensieve veehouderij en tevens hoofdberoeper (* 1.000)	18	37	27	31
Totaal aantal vleeskuikens (* 1.000) a)	4.436	4.975	45.781	53.247
Gemiddeld aantal vleeskuikens per bedrijf op:				
- bedrijven met pluimvee (* 1.000)	37	44	32	43
- bedrijven met intensieve veehouderij en tevens hoofdberoeper (* 1.000)	49	55	43	55
Totaal aantal kalkoenen (* 1.000)	44	54	1.323	1.438
Gemiddeld aantal kalkoenen per bedrijf op:				
- bedrijven met hokdieren (* 1.000)	6	9	9	10
- bedrijven met intensieve veehouderij en tevens hoofdberoeper (* 1.000)	7	15	11	13

a) De omvang van de veestapel in 1995 bedroeg voor de leghennen 904.000 stuks en voor slachtkuikens 3.968.000 stuks. De omvang van de veestapel in 1997 bedroeg voor de leghennen 1034.000 stuks en voor de slachtkuikens 4015.000 stuks.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking: LEI.

Tabel B1.11 Opgvolgingssituatie van bedrijven met pluimvee in Drenthe en Nederland in 1993 en 1996

	Drenthe		Nederland	
	1993	1999 a)	1993	1999
Bedrijven met pluimvee:				
- bedrijfshoofd ouder 50 jaar (%)	47	41	56	52
- bedrijfshoofd ouder 50 jaar geen opvolger (%)	22	16	32	27
Aantal bedrijven met pluimvee met bedrijfshoofd Ouder dan 50 jaar geen opvolger	50	28	1755	1006
Gespecialiseerde legkippenbedrijven:				
- bedrijfshoofd ouder 50 jaar (%)	22	36	47	47
- bedrijfshoofd ouder 50 jaar geen opvolger (%)	14	21	30	27
Aantal gespecialiseerde legkippenbedrijven met bedrijfshoofd ouder 50 jaar geen opvolger	5	7	377	310
Gespecialiseerde vleeskuikenbedrijven:				
- bedrijfshoofd ouder 50 jaar (%)	43	33	46	46
- bedrijfshoofd ouder 50 jaar geen opvolger (%)	24	20	30	29
Aantal gespecialiseerde vleeskuikenbedrijven Met bedrijfshoofd ouder 50 jaar geen opvolger	11	9	213	203

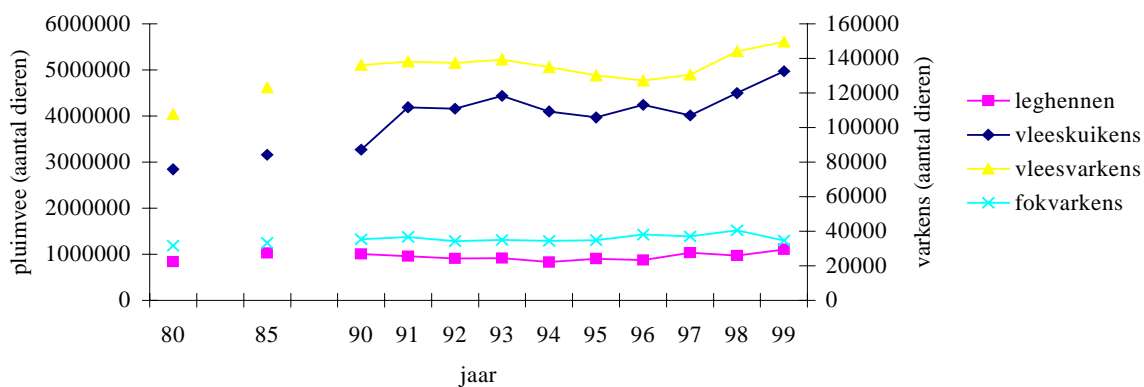
a) Laatste jaar waarin dit gegeven in de Landbouwtelling is gevraagd.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking: LEI.

Tabel B1.12 Gemiddelde resultaten gespecialiseerde pluimveebedrijven

Boekjaar	Leghennenbedrijven	Vleeskuikenbedrijven
Opbrengst per 100 gld. kosten		
1991/92-1995/96	92	.
1997/98	99	96
1998/99	82	91
1999/2000 (r)	88	85
Gezinsinkomen uit bedrijf, per ondernemer (* 1.000 gld.)		
1991/92-1995/96	51,4	.
1997/98	98,6	74,1
1998/99	-17,5	16,5
1999/2000 (r)	22,0	-32,0
Besparingen, per bedrijf (* 1.000 gld.)		
1991/92-1995/96	-7,2	.
1997/98	47,3	36,5
1998/99	-120,0	-38,2
1999/2000 (r)	-40,0	-80,0

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Figuur B1.1 De ontwikkeling van de intensieve veehouderij in Drenthe
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking, LEI.

Tabel B1.13 Ontwikkeling van de productie van varkensvlees in de EU (x 1.000 ton)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
België	995	1.013	1.035	1.061	1.006	1.077
Luxemburg	8	8	8	9	9	9
Denemarken	1.490	1.519	1.475	1.457	1.523	1.631
Duitsland	3.747	3.604	3.602	3.635	3.560	3.833
Griekenland	147	145	142	142	142	143
Spanje	081	2.102	2.175	2.316	2.401	2.678
Frankrijk	2.034	2.126	2.144	2.183	2.220	2.309
Ierland	212	215	211	210	220	241
Italië	1.370	1.347	1.346	1.410	1.396	1.412
<i>Nederland</i>	<i>1.747</i>	<i>1.673</i>	<i>1.622</i>	<i>1.624</i>	<i>1.376</i>	<i>1.715</i>
Portugal	288	2.982	282	299	303	330
Verenigd Koninkrijk	999	1.035	992	998	1.092	1.155
Zweden	290	306	309	320	329	343
Finland	1.168	169	166	171	179	184
Oostenrijk	437	439	466	481	489	508
<i>EU-15</i>	<i>16.012</i>	<i>15.990</i>	<i>15.976</i>	<i>16.317</i>	<i>16.245</i>	<i>17.568</i>

Bron: ZMP.

Tabel B1.14 Ontwikkeling zelfvoorzieningsgraad varkensvlees in de EU

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
België en Luxemburg	186	193	210	212	230	224
Denemarken	456	468	453	449	523	508
Duitsland	78	77	77	77	79	82
Griekenland	64	60	56	55	55	57
Spanje	101	103	104	107	108	110
Frankrijk	97	101	103	103	108	104
Ierland	158	157	152	161	171	167
Italië	66	68	67	67	69	65
<i>Nederland</i>	<i>286</i>	<i>283</i>	<i>264</i>	<i>275</i>	<i>209</i>	<i>264</i>
Portugal	92	87	83	77	80	80
Verenigd Koninkrijk	75	76	75	71	79	82
Finland	109	113	102	101	108	106
Zweden	103	103	98	102	104	100
Oostenrijk	102	105	99	100	104	103
<i>EU-15</i>	<i>106</i>	<i>107</i>	<i>106</i>	<i>106</i>	<i>107</i>	<i>110</i>

Bron: ZMP.

Tabel B1.15 Ontwikkeling van de consumptie varkensvlees in de EU (in kg per hoofd per jaar)

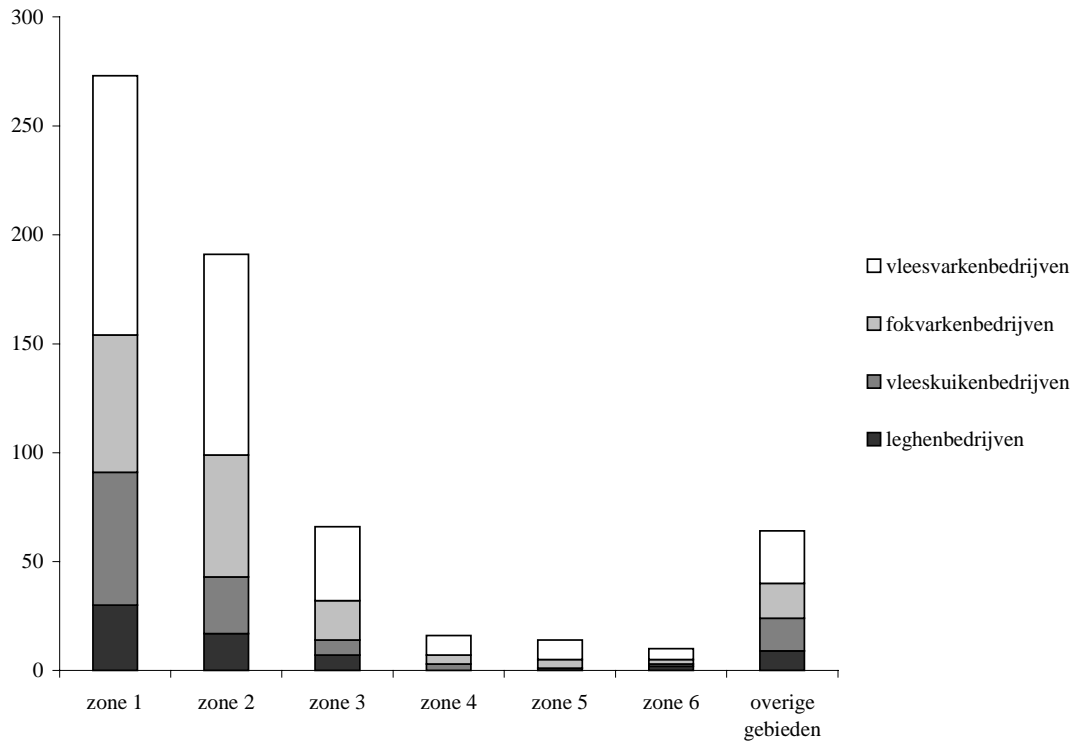
	<i>1993</i>	<i>1994</i>	<i>1995</i>	<i>1996</i>	<i>1997</i>	<i>1998</i>
België en Luxemburg	50,0	48,9	46,6	46,9	42,8	46,0
Denemarken	64,4	63,2	64,1	64,6	57,0	63,0
Duitsland	56,1	55,5	54,9	54,7	53,8	55,9
Griekenland	22,0	22,6	24,8	24,7	24,7	25,1
Spanje	52,4	54,3	55,1	56,0	56,9	61,0
Frankrijk	38,1	36,1	35,8	35,6	35,3	38,0
Ierland	35,6	51,0	37,8	37,8	38,2	40,6
Italië	33,6	33,2	33,1	34,9	34,4	35,6
<i>Nederland</i>	<i>45,1</i>	<i>44,3</i>	<i>46,2</i>	<i>44,5</i>	<i>43,0</i>	<i>44,0</i>
Portugal	33,4	35,1	34,9	38,3	38,8	41,5
Verenigd Koninkrijk	23,3	23,7	23,1	23,6	23,3	23,8
Finland	30,6	29,9	32,1	33,2	32,3	33,9
Zweden	32,5	33,9	35,9	35,4	35,8	38,7
Oostenrijk	58,3	55,9	56,8	57,2	55,3	58,6
<i>EU-15</i>	<i>41,1</i>	<i>41,0</i>	<i>40,8</i>	<i>41,3</i>	<i>40,7</i>	<i>42,7</i>

Bron: ZMP.

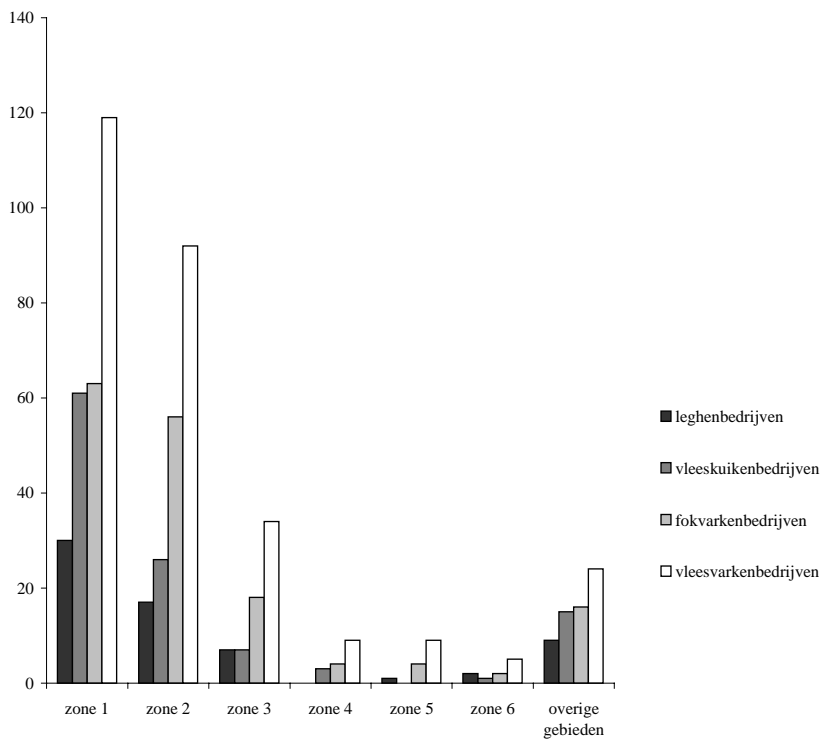
Zone	Doelstelling	Instrumenten	Knelpunten
I	Landbouw op bedrijfseconomische grondslag staat voorop, recreatief medegebruik kan	<ul style="list-style-type: none"> - Inrichtingsmaatregelen (verbetering verkaveling, ontsluiting, bodemprofiel en maaiveldligging - vestiging grondgebonden landbouw kan, nieuwvestiging intensieve veehouderij is in het algemeen niet toegestaan, ook niet als neventak, behalve in veenkolonieën om knelpunt EHS op te lossen. - uitbreiding bestaande intensieve veehouderij kan mits grondgebonden en binnen milieuwetgeving en basiskwaliteit 	Uitbreiding bestaande (tak van) intensieve veehouderij, afhankelijk van omschrijving begrip grondgebonden (alleen eigen grond of ook contract met akkerbouwer voor mestafzet)
II	Grondgebonden landbouw op bedrijfseconomische grondslag staat voorop, tevens instandhouden waarden natuur, landschap en CHS, evenals mogelijkheden voor recreatief medegebruik	<ul style="list-style-type: none"> - inrichting moet waarden natuur, landschap en CHS in stand laten. - uitbreiding en vestiging van bebouwing voor grondgebonden landbouw kan mits geen afbreuk wordt gedaan aan gebiedskenmerken en waarden.. - bestaande grondgebonden bedrijven kan. Intensieve-veehouderijbedrijven niet vestigen of uitbreiden ook niet als neventak 	In het algemeen geen uitbreiding of vestiging van intensieve-veehouderijbedrijven mogelijk, evenmin als het stichten of uitbreiden van een neventak varkens of kippen.
III	Landbouw, recreatief medegebruik en waarden natuur, landschap en CHS gelijkwaardig. Voor landbouw gaat het om bedrijven met een verbrede doelstelling	<ul style="list-style-type: none"> -inrichting afstemmen op behoud, herstel en ontwikkelen waarden natuur, landschap en CHS. Nadruk bij landbouwverbeteringen op verkaveling. - vestiging nieuwe grondgebonden bedrijven alleen in bijzondere gevallen, mits geen afbreuk wordt gedaan aan gebiedskenmerken en waarden - vestiging en uitbreiding intensieve veehouderij kan niet 	Geen vestiging of uitbreiding intensieve veehouderij
IV	Verweving landbouw en natuur, waarbij doeleinden van landbouw, natuur landschap en cultuurhistorie van belang zijn.	<ul style="list-style-type: none"> -Inrichting gericht op behoud, herstel en ontwikkeling waarden natuur, landschap en cultuurhistorie. Voor landbouw nadruk op verbetering verkaveling. -vestiging nieuwe grondgebonden bedrijven alleen in bijzondere gevallen, mits geen afbreuk wordt gedaan aan gebiedskenmerken en waarden. -uitbreiding grondgebonden bedrijven kan - uitbreiding en vestiging intensieve veehouderij kan niet 	Geen vestiging of uitbreiding intensieve veehouderij
V	Natuur staat voorop, dus het behoud herstel of ontwikkeling van de natuurwaarden. Hierbij past geen bedrijfsmatige landbouw of houtproductie. Recreatief medegebruik mogelijk mits passend binnen de doelstelling van natuurbehoud.	<ul style="list-style-type: none"> -inrichting gericht op behoud herstel en ontwikkeling natuurwaarden -nieuwe bebouwing alleen als dit nodig is voor het beheer 	Landbouwbedrijven passen hier niet
VI	Bos met recreatie, houtproductie en natuur, dus de meervoudige doelstelling van bossen centraal	<ul style="list-style-type: none"> - inrichting afgestemd op functies met name houtproductie en natuur - nieuwe bebouwing alleen voor beheer van het bos 	Landbouwbedrijven passen hier niet

Figuur B1.2 Zonering

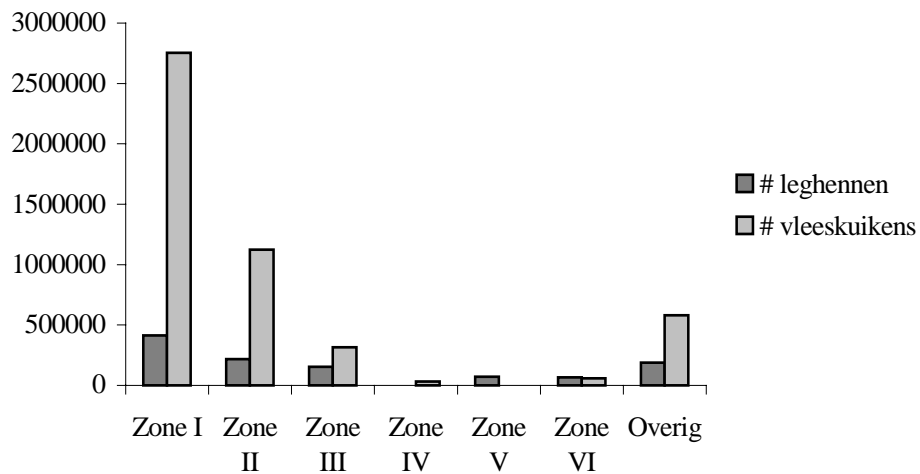
Bron: POP, Drenthe.

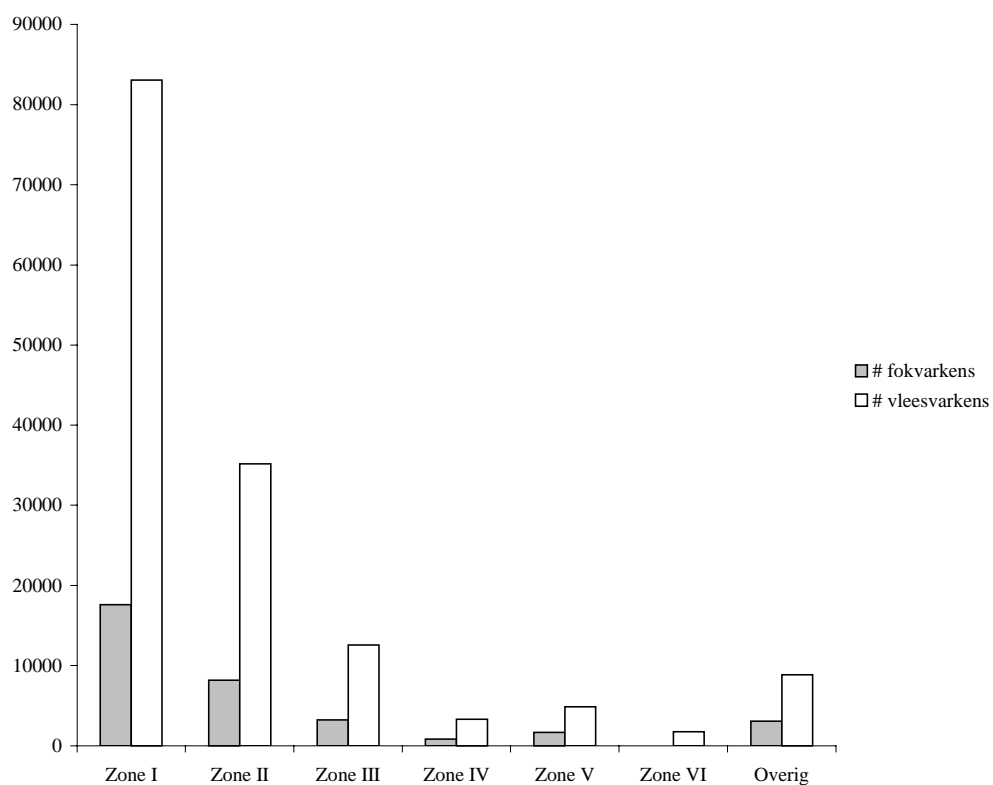
Figuur B1.3 Cumulatief aantal bedrijven per zone in 1999

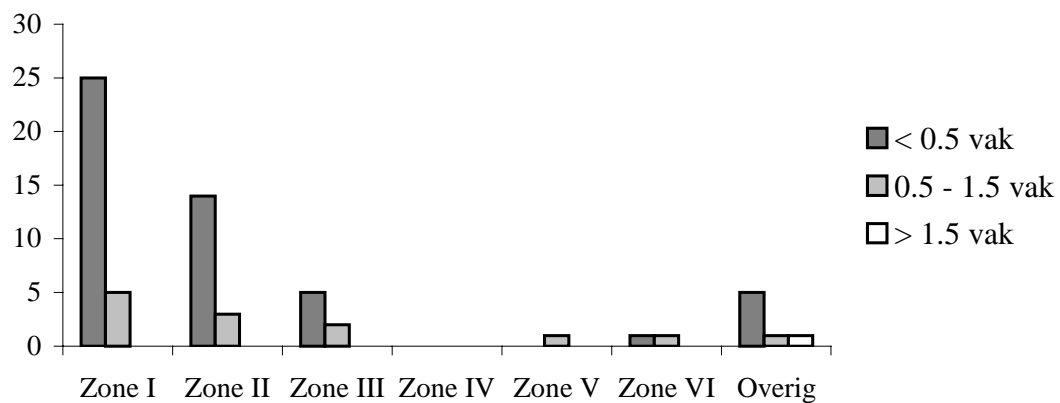
Figuur B1.4 Aantal bedrijven per zone in 1999

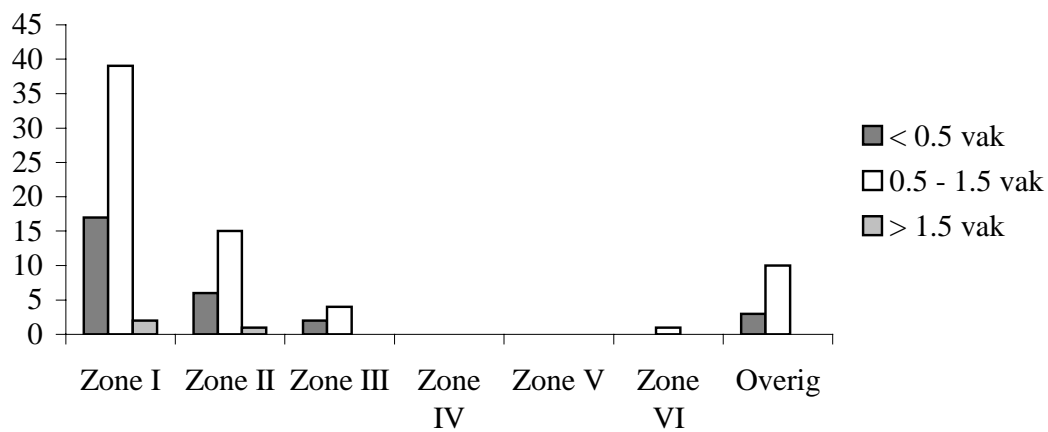
Figuur B1.5 Aantal leghennen en vleeskuikens per zone in 1999

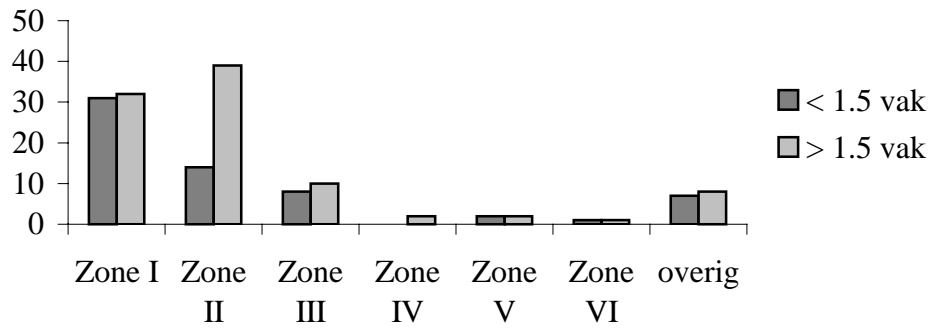
Figuur B1.6 Aantal fok- en vleesvarkens per zone in 1999

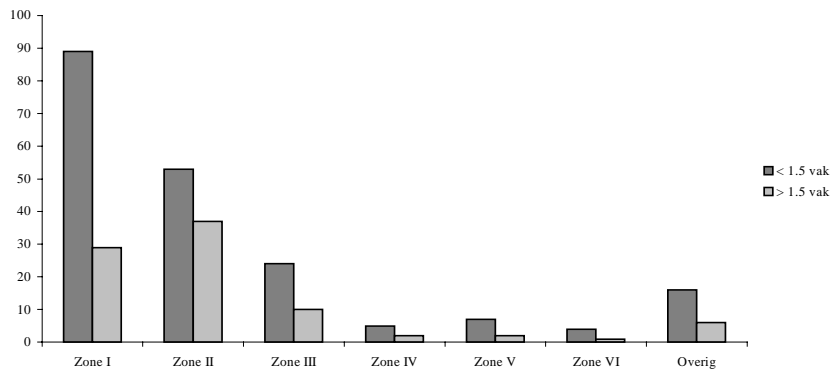
Figuur B1.7 Aantal legpluimveebedrijven naar omvang in vak per zone in 1999

Figuur B1.8 Aantal vleeskuikenbedrijven naar omvang in vak per zone in 1999

Figuur B1.9 Aantal fokvarkenbedrijven naar omvang in vak per zone in 1999

Figuur B1.10 Aantal vleesvarkenbedrijven naar omvang in vak per zone in 1999
Bron: CBS-Landbouwtelling en POP Drenthe, bewerking LEI.